मध्यमकालीन खर्च संरचना

आ.व. २०८१/८२ - आ.व. २०८३/८४

Medium Term Expenditure Framework

2024/25-2026/27

तातोपानी गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

लिताकोट, जुम्ला

कर्णाली प्रदेश, नेपाल

२०८१

मध्यमकालीन खर्च संरचना

(आर्थिक वर्ष २०८१/०८२-२०८३/०८४)

सर्वाधिकार एवं प्रकाशक :

तातोपानी गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

लिताकोट, जुम्ला

कर्णाली प्रदेश, नेपाल

Email: info@tatopanimun.gov.np/ito.tatopanimun@gmail.com

Website: https://tatopanimun.gov.np

Phone: +977- ९८४९३३७७१२ (Office)

तयार पारिएको वर्षः २०८१ साल

प्राविधिक सहयोग

मन्त्र कन्सल्टेन्सी प्रा.लि.

नागार्जुन, काठमाण्डौ

धन्यवाद ज्ञापन

संघीय संरचना अनुरुप अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ लगायत अन्य संघीय ऐन, कानूनहरुले संघ, प्रदेश तथा स्थानीय सरकारले प्रत्येक आर्थिक वर्षमा आ-आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्रका विषयहरुमा हुने सार्वजनिक खर्चको अनुमानित विवरण तयार गरी आगामी तीन आर्थिक वर्षमा हुने खर्चको प्रक्षेपण सहितको मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेसँगै तातोपानी गाउँपालिकाले यो त्रिवर्षीय मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गरिएको हो ।

यस गाउँपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा कार्यलाई साकार बनाउन भूमिका खेल्नु हुने गाउँपालिकाका उपाध्यक्ष, वडा अध्यक्षहरू, कार्यपालिका सदस्यहरुलाई उहाँहरुले पुऱ्याउनु भएको योगदानको उच्च कदर गर्दछु । यो मध्यमकालिन खर्च संरचना तर्जुमाका लागि महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्नु हुने यस गाउँपालिकाका प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत श्री तिर्थ बहादुर कठायत लगायत शाखा प्रमुखहरू र कर्मचारीवर्गलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु। मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा कार्यको विभिन्न चरणमा सुझाव सल्लाह दिएर सहयोग पुऱ्याउनु हुने सबै सरोकारवालाहरुलाई गाउँपालिकाको तर्फबाट आभार प्रकट गर्दछु।

अन्त्यमा यस मध्यमकालिन खर्च संरचना कार्यान्वयनका लागि सम्बद्ध सवै सरोकारवालाहरूको रचनात्मक एवं सकारात्मक सहयोग निरन्तर प्राप्त हुने अपेक्षाका साथ गाउँपालिकाको तर्फबाट मध्यमकालिन खर्च संरचना कार्यान्वयनमा सक्रिय संलग्नताको प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दछु।

....
नन्द प्रसाद चौलागाई
अध्यक्ष

उपाध्यक्ष र प्रमुख प्रशासकीय ज्युको भनाइ राख्ने

विषयसूची

परिच्छेद १ : परिचय १

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अवधारणा १

१.३ मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीको उद्देश्य २

१.४ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमाका आधारहरू २

१.५ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा विधि तथा प्रक्रिया ३

परिच्छेद २: मध्यमकालीन खर्च संरचना ७

२.१ पृष्ठभूमि ७

२.२. चुनौति तथा अवसर ७

२.३ सोच, उद्देश्य तथा रणनीति ८

२.४ मध्यमकालीन आर्थिक खाका १५

२.५ मध्यमकालीन नतिजा खाका १६

२.६ मध्यमकालीन बजेट खाका १७

२.७ बजेट विनियोजन र प्रक्षेपणको बांडफाड १३

२.८ विषय क्षेत्रगत बांडफाड १७

परिच्छेद ३ : आर्थिक क्षेत्र २१

३.१ कृषि २१

३.१.१. पृष्ठभूमि २१

४.१.२. समस्या तथा चुनौति २१

३.१.३ लक्ष्य २२

३.१.४. उद्देश्य २२

३.१.५. रणनीति २३

३.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य २३

३.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान २३

३.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण २३

३.१.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान २६

३.२ सिंचाई २६

३.२.१ पृष्ठभूमि २६

३.२.२ समस्या तथा चुनौति २६

३.२.३ लक्ष्य २७

३.२.४ उद्देश्य २७

३.२.५ रणनीति २७

३.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य २७

३.२.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान २८

३.२.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण २९

३.२.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ३२

३.३ पशुपंक्षी ३२

३.३.१ पृष्ठभूमि ३२

३.३.२ समस्या तथा चुनौति ३२

३.३.३ लक्ष्य ३३

३.३.४ उद्देश्य ३३

३.३.५ रणनीति ३३

३.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ३३

३.३.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ३४

३.३.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ३४

३.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ३६

३.४ उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय ३६

३.४.१ पृष्ठभूमि ३६
३.४.२ समस्या तथा चुनौति....... ३६
३.४.३ लक्ष्य ३६
३.४.४ उद्देश्य ३७
३.४.५ रणनीति ३७
३.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य....... ३८
३.४.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ३८
३.४.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण....... ३८
३.४.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ४१
३.५ पर्यटन तथा संस्कृति....... ४१
३.५.१ पृष्ठभूमि ४१
३.५.२ समस्या तथा चुनौति ४१
३.५.३ लक्ष्य ४२
३.५.४ उद्देश्य ४२
३.५.५. रणनीति ४२
३.५.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य....... ४२
३.५.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान....... ४३
३.५.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ४३
३.५.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान....... ४५
३.६ भूमी व्यवस्था, सहकारी तथा वित्तीय व्यवस्थापन ४६
३.६.१ पृष्ठभूमि ४६
३.६.२ समस्या तथा चुनौति....... ४६
३.६.३ लक्ष्य ४७
३.६.४ उद्देश्य ४७
३.६.५ रणनीति ४७
३.६.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य....... ४७
३.६.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान....... ४७
३.६.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ४८
३.६.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान....... ४९
३.७ श्रम, रोजगारी तथा गरिवी निवारण....... ४९
३.७.१ पृष्ठभूमि ४९
३.७.२ समस्या तथा चुनौति....... ५०
३.७.३ लक्ष्य ५०
३.७.४ उद्देश्य ५०
३.७.५ रणनीति ५०
३.७.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य....... ५०
३.७.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ५१
३.७.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण....... ५१
३.७.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान....... ५३
परिच्छेद ४ : सामाजिक क्षेत्र....... ५४
४.१ जनस्वास्थ्य तथा पोषण ५४
४.१.१ पृष्ठभूमि ५४
४.१.२ समस्या तथा चुनौति....... ५४
४.१.३ लक्ष्य ५४
४.१.४ उद्देश्य ५५
४.१.५ रणनीति ५५
४.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ५५
४.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान....... ५६
४.१.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ५६
४.१.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ५७

४.२ शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि ५७
४.२.१ पृष्ठभूमि ५७
४.२.२ समस्या तथा चुनौति ५८
४.२.३ लक्ष्य ५९
४.२.४ उद्देश्य ५९
४.२.५ रणनीति ५९
४.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ५९
४.२.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ६०
४.२.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ६०
४.२.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ६१
४.३ खानेपानी तथा सरसरफाई ६१
४.३.१ पृष्ठभूमि ६१
४.३.२ समस्या तथा चूनौति ६१
४.३.३ लक्ष्य ६२
४.३.४ उद्देश्य ६२
४.३.५ रणनीति ६२
४.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ६३
४.३.७. विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ६३
४.३.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ६३
४.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ६४
४.४ महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण ६५
४.४.१. पृष्ठभूमि ६५
४.४.२ समस्या तथा चूनौति ६५
४.४.३ लक्ष्य ६६
४.४.४ उद्देश्य ६६
४.४.५ रणनीति ६६
४.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ६७
४.४.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ६७
४.४.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ६७
४.४.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ६८
४.५ युवा, खेलकुद तथा नवप्रवर्तन ६८
४.५.१ पृष्ठभूमि ६८
४.५.२ समस्या तथा चुनौति ६८
४.५.३ लक्ष्य ६९
४.५.४ उद्देश्य ६९
४.५.५ रणनीति ६९
४.५.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ७०
४.५.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ७०
४.५.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ७०
४.५.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ७१
४.६ सामाजिक सुरक्षा तथा पंजीकरण ७१
४.६.१ पृष्ठभूमि ७१
४.६.२ समस्या तथा चुनौति ७२
४.६.३ लक्ष्य ७२
४.६.४ उद्देश्य ७२
४.६.५ रणनीति ७२
४.६.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ७३
४.६.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ७३
४.६.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ७३
४.६.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ७४

परिच्छेद ५: पूर्वाधार क्षेत्र ७४
५.१ भवन, आवास तथा वस्ती विकास ७४
५.१.१ पृष्ठभूमि ७४
५.१.२. समस्या तथा चुनौति ७५
५.१.३ लक्ष्य ७५
५.१.४ उद्देश्य ७५
५.१.५ रणनीति ७५
५.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ७५
५.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ७६
५.१.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ७६
५.१.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ७७
५.२ सडक, पुल तथा यातायात ७७
५.२.१ पृष्ठभूमि ७७
५.२.२ समस्या तथा चूनौति ७८
५.२.३ लक्ष्य ७८
५.२.४ उद्देश्य ७८
५.२.५ रणनीति ७८
५.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ७९
५.२.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ७९
५.२.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ७९
५.२.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ८०
५.३ जलस्रोत, विद्युत तथा स्वच्छ उर्जा ८१
५.३.१. पृष्ठभूमि ८१
५.३.२ समस्या तथा चुनौति ८१
५.३.३. लक्ष्य ८२
५.३.४ उद्देश्य ८२
५.३.५ रणनीति ८२
५.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ८२
५.३.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ८३
५.३.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ८३
५.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ८३
५.४ सूचना तथा संचार प्रविधि ८४
५.४.१ पृष्ठभूमि ८४
५.४.२ समस्या तथा चुनौती ८४
५.४.३ लक्ष्य ८४
५.४.४ उद्देश्य ८५
५.४.५ रणनीति ८५
५.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ८५
५.४.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ८५
५.४.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ८६
५.४.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान ८६
परिच्छेद ६ : वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन ८७
६.१ वन, भूसंरक्षण तथा जैविक विविधता ८७
६.१.१ पृष्ठभूमि ८७
६.१.२ समस्या तथा चुनौति ८७
६.१.३ लक्ष्य ८८
६.१.४ उद्देश्य ८८
६.१.५ रणनीति ८८
६.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ८९
६.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ८९

६.१.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ८९
६.१.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान ९०
६.२ वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन ९०
६.२.१ पृष्ठभूमि ९०
६.२.२ समस्या तथा चुनौति ९१
६.२.३ सोच ९१
६.२.४ उद्देश्य ९१
६.२.५ रणनीति ९१
६.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ९२
६.२.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ९२
६.२.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ९२
६.२.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान ९३
६.३ विपद जोखिम व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन अनुकुलन ९३
६.३.१ पृष्ठभूमि ९३
६.३.२ समस्या तथा चुनौति ९४
६.३.३ लक्ष्य ९४
६.३.४ उद्देश्य ९५
६.३.५ रणनीति ९५
६.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ९५
६.३.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान ९६
६.३.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण ९६
६.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान ९६
परिच्छेद ७ : संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र ९८
७.१ नीति, कानून, न्याय तथा सुशासन ९८
७.१.१ पृष्ठभूमि ९८
७.१.२ समस्या तथा चुनौति ९८
७.१.३ लक्ष्य ९९
७.१.४ उद्देश्य ९९
७.१.५ रणनीति ९९
७.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य ९९
७.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान १००
७.१.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण १००
७.१.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान १०१
७.२ संगठन तथा क्षमता विकास, जनशक्ति व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह १०१
७.२.१ पृष्ठभूमि १०१
७.२.२ समस्या तथा चुनौति १०१
७.२.३ लक्ष्य १०२
७.२.४ उद्देश्य १०२
७.२.५ रणनीति १०२
७.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य १०२
७.२.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान १०३
७.२.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण १०३
७.२.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान १०४
७.३ राजस्व तथा स्रोत परिचालन १०४
७.३.१ पृष्ठभूमि १०४
७.३.२ समस्या तथा चुनौति १०५
७.३.३ लक्ष्य १०५
७.३.४ उद्देश्य १०५
७.३.५ रणनीति १०५
७.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य १०५

७.३.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान १०६
७.३.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण १०६
७.३.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानुमान १०७
७.४ तथ्यांक प्रणाली र योजना तथा विकास व्यवस्थापन १०७
७.४.१ पृष्ठभूमि १०७
७.४.२ समस्या तथा चुनौति १०७
७.४.३ लक्ष्य १०८
७.४.४ उद्देश्य १०८
७.४.५ रणनीति १०८
७.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य १०८
७.४.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान १०८
७.४.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण १०९
७.४.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानुमान १०९
अनुसूची १ : मध्यमकालिन खर्च संरचना तर्जुमा सम्वन्धी कार्यदल ११०

तालिका सूची

तालिका २.१ : मध्यमकालीन समष्टिगत आर्थिक मध्यमकालीन लक्ष्य (प्रचलित मूल्यमा) १६

तालिका २.२ : प्रमुख विषय क्षेत्रगत सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य १६

तालिका २.३ : त्रिवर्षीय बजेट विनियोजन र प्रक्षेपण ११

तालिका २.४ : रणनीतिक स्तम्भको आधारमा आगामी तीन वर्षको अनुमान र प्रक्षेपण १३

तालिका २.५ : प्राथमिकता क्रमको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण १४

तालिका २.६ : दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण १४

तालिका २.७ : लैंगिक उत्तरदायी बजेटको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण १५

तालिका २.८ : जलवायु संकेतको बजेटको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण १५

परिच्छेद १ : परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

स्थानीय सरकार संचालनलाई उपलव्धीमूलक र परिणाममुखी बनाउनका लागि सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । शासन व्यवस्था संचालन र विकास सम्वन्धी निर्धारित नतिजा हासिल गर्न प्रभावकारी रुपमा सार्वजनिक खर्च परिचालनको आवश्यकता रहेको हुन्छ । सार्वजनिक बजेट तर्जुमा र खर्चबीचको तादम्यता मिलाउन र लक्षित नतिजा प्राप्तिको लागि सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन सीपको आवश्यकता पर्दछ । आवधिक योजनाले लिएका समष्टिगत तथा विषयगत लक्ष्य र उद्देश्य हासिल गर्न सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । विनियोजन कुशलता, कार्यान्वयन दक्षता र वित्तीय सुशासन जस्ता विषयहरू सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनका मुख्य अवयवहरू हुन् । मध्ममकालीन खर्च संरचनाले आवधिक योजना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमबीच अन्तरसम्बन्ध कायम गरी सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन सहयोग गर्नुका साथै स्रोत व्यवस्थापन र अपेक्षित नतिजाको खाका समेत प्रस्तुत गर्दछ ।

प्राथमिकताका आधारमा सार्वजनिक स्रोतको बाँडफाँट गरी खर्चको प्रभावकारिता बढाउनु नै मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मूख्य उद्देश्य हो । मध्यमकालीन खर्च संरचनाले विकास योजनाको लक्षित नतिजा हासिल गर्नको निमित्त उपलब्ध स्रोत साधनको प्रभावकारी विनियोजन र परिचालन, पारदर्शी र मितव्ययी खर्च प्रणाली, वित्तीय सुशासन जस्ता पक्षमा सुधार ल्याउन महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ ।

अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ र आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ ले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गरी कार्यान्वयन गर्न अनिवार्य गरेको छ । साथै स्थानीय तह संस्थागत स्वमूल्यांकन कार्यविधि २०७७ को बार्षिक बजेट तथा योजना व्यवस्थापन विषयक्षेत्रमा मध्यमकालिन खर्च संरचनामा अंकभार राखिएको छ । यस सन्दर्भमा यस गाउँपालिकाको कार्यपालिका, विषयगत समिति, कार्यदल र विषयगत शाखासँग राय परामर्श गरी गाउँपालिकामा उपलब्ध अन्य सूचना र चालु आर्थिक वर्षको बार्षिक कार्यक्रमलाई आधार मानी पहिलो पटक यस गाउँपालिकाको मध्यमकालीन खर्च संरचना (२०८१/८२-२०८३/८४) तयार गरिएको छ ।

१.२ मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अवधारणा

संङ्घीय व्यवस्था अनुसार जनताका लागि सबैभन्दा नजिकको सरकारको रुपमा गाउँपालिका वा नगरपालिका रहेकोले स्थानीय विकासको सन्दर्भमा गाउँपालिका वा नगरपालिकाको दायरा फराकिलो भएको छ । स्थानीय तहहरुको आयको स्रोत बढेसंगै सार्वजनिक खर्चको क्षेत्र पनि बढेकोले सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनका लागि एक औजारको रूपमा मध्यमकालीन खर्च संरचना बनाई लागू गर्न जरुरी छ । सरकारसँग उपलब्ध सीमित स्रोत-साधनको वस्तुनिष्ठ आँकलन गर्ने र योजनाको प्राथमिकताको क्षेत्रमा मध्यम अवधिको लागि बाँडफाँट प्रक्रियालाई मध्यमकालिन खर्च संरचनाले सहयोग गर्दछ । यस संरचनामा मुख्यतः समष्टिगत आर्थिक खाका, नतिजा खाका र बजेट खाका गरी तीन वटा अवयवहरु समावेश गरिएको हुन्छ ।

चालु आवधिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमको उपलब्धिको आधारमा उत्पादन, रोजगारी, आय र लगानी लगायतका परिसूचक समावेश गरी मध्यमकालीन आर्थिक खाका (Medium Term Fiscal Framework - MTFF) निर्धारण गरिन्छ । स्थानीय तहलाई संघ तथा प्रदेशबाट प्राप्त हुने अनुदान, आन्तरिक आय, आन्तरिक ऋण तथा अन्य स्रोत समेत

आँकलन गरी क्षेत्रगत प्राथमिकता अनुरूप विषयगत शाखा र अन्तर्गतका निकायहरूसँग सम्बन्धित नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न कार्यक्रम तथा आयोजनागत रूपमा खर्चको अनुमान सहितको मध्यमकालीन बजेट खाका (Medium Term Budgetary Framework - MTBF) तयार गरिन्छ। यो खाका तयार गर्दा बजेटको कार्यान्वयनबाट तीन वर्षमा प्राप्त हुने प्रतिफलको पनि अनुमान गरी मध्यमकालीन नतिजा खाका (Medium Term Result Framework – MTRF) तयार गरिन्छ ।

मध्यमकालीन खर्च संरचनामा पहिलो आर्थिक वर्षमा बजेटको वास्तविक स्रोत र खर्चको अनुमान हुन्छ भने त्यसपछिका दुई आर्थिक वर्षका लागि स्रोत र खर्चको प्रक्षेपण गरिन्छ। पहिलो वर्षको बजेट कार्यान्वयन भएपछि उपलब्धि समीक्षा गरी बाँकी दुई वर्षको प्रक्षेपित अनुमान परिमार्जन एवम् थप एक वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ। यसरी मध्यमकालीन खर्च संरचनामा चक्रीय हिसाबले प्रत्येक वर्ष तीन वर्षको बजेटको आकलन गर्नुपर्ने हुन्छ। यस प्रकार मध्यमकालीन खर्च संरचनाले बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई बढी यथार्थपरक र वस्तुनिष्ठ बनाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ ।

१.३ मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीको उद्देश्य

पहिलो प्रयासको रुपमा यस तातोपानी गाउँपालिकाले मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गरेको छ । यस मध्यमकालीन खर्च संरचनाबाट गाउँपालिकाको समग्र विकासको प्राथमिकता प्राप्त कार्यक्रमहरुको निरन्तरता र लगानी तथा कार्यान्वयनको सुनिश्चितताको माध्यमद्वारा दिगो विकास हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ । यस खर्च संरचनाले गाउँपालिकाले निश्चित गरेको सोँच **"प्राकृतिक स्रोत र सम्पदाको खानी, सुखी र समृद्ध हाम्रो तातोपानी"** र प्रदेश तथा राष्ट्रिय लक्ष्य र दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्तिमा योगदान पुऱ्याउने विश्वास लिइएको छ । यस मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई सरल र यथार्थपरक बनाउन विषय क्षेत्रगत उपलब्धिका आधारमा मध्यमकालीन लक्ष्य निर्धारण गरी सोही बमोजिम स्रोत तथा खर्चको अनुमान तथा प्रक्षेपण गरिएको छ । यसबाट गाउँपालिकालाई आगामी आर्थिक वर्षहरुको बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई बढी यथार्थपरक र वस्तुनिष्ठ बनाउन सहयोगी हुने अपेक्षा गरिएको छ । गाउँपालिकाको २०८१/०८२ देखि २०८५/०८६ सम्मको लागि तयार गरिएको आवधिक योजनालाई आधार मानी यस मध्यमकालिन खर्च संरचना तयार गरिएको छ ।

मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मुख्य उद्देश्य उपलब्ध स्रोत साधनलाई नीति र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमबीच तालमेल गराई सार्वजनिक खर्च प्रणालीमा सुधार ल्याई वित्तीय अनुशासन कायम गर्नु हो । यसका अतिरिक्त मध्यमकालीन खर्च संरचनाको तयारीबाट देहाय अनुसारको उद्देश्य हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ :

(क) नीति र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमबीच तादाम्यता कायम गरी स्रोत-साधनको विनियोजनलाई उपलब्धिमूलक बनाउनु,

(ख) आयोजना तथा कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण गरी प्राथमिकता प्राप्त आयोजना तथा कार्यक्रमको लागि स्रोतको सुनिश्चितता गर्नु,

(ग) गाउँपालिकामा उपलब्ध हुने मध्यम अवधिको आन्तरिक र बाह्य स्रोतको वास्तविक अनुमान गरी बजेट तर्जुमालाई ययार्थपरक बनाउनु, र

(घ) सार्वजनिक खर्चलाई बढी प्रभावकारी र कुशल बनाई लक्षित प्रतिफल सुनिश्चित गर्नु ।

१.४ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमाका आधारहरू

सार्वजनिक खर्च संरचना तर्जुमा गर्दा संविधानले व्यवस्था गरेका प्रावधानहरु एवं स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्रका आर्थिक, सामाजिक, वातावरणीय तथा राजनीतिक पक्षसँग सम्बन्धित विभिन्न

नीति, ऐन, नियमको कार्यान्वयन तथा विभिन्न तहगत योजना र दिगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्ने पक्षलाई ध्यान दिनु आवश्यक छ । सो बमोजिम यस मध्ममकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा देहायमा उल्लेखित पक्षहरुलाई आधार लिइएको छ :

- नेपालको संविधान
- दिगो विकासका लक्ष्यको अवस्था र मार्गचित्र (२०१५-२०३०)
- अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४
- राष्ट्रिय दीर्घकालिन सोच, २१०० तथा पन्ध्रौं राष्ट्रिय योजना (२०७६/७७-२०८१/८२)
- कर्णाली प्रदेशको पहिलो आवधिक योजना (२०७६/७७-२०८०/८१)
- नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारको नीति तथा कार्यक्रम (आ.व.२०७८/७९)
- गाउँपालिकाका अन्य विषय क्षेत्रगत नीति र योजनाहरु

१.५ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा विधि तथा प्रक्रिया

संङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयबाट जारी स्थानीय तहको मध्यमकालिन खर्च संरचना दिग्दर्शन, २०७८ (परिमार्जित) मा समाविष्ट मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारी सम्बन्धी अवधारणा, मार्गदर्शन तथा औजारहरु प्रयोग गरी यो मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गरिएको छ । यस मध्यमकालीन खर्च संरचना देहाय बमोजिमको चरण तथा प्रक्रिया अबलम्बन गरी तर्जुमा गरिएको छ :

चरण - १: तयारी चरण

प्रक्रिया १: प्राविधिक सहयोगका लागि छलफल

यस गाउँपालिकाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको लागि मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गर्न परामर्श संस्था सामूहिक अभियानलाई छनौट गरी कार्य जिम्मेवारी दिइएको थियो । यसका लागि मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीको समय सीमा, सम्पन्न गर्नुपर्ने कार्य र परामर्श सेवा प्रदान गर्ने संस्थाको जिम्मेवारी स्पष्ट गरियो । यस कार्यका लागि विभिन्न चरणमा गाउँपालिकाका पदाधिकारीहरुसंग बसी तथ्यांक संकलन र छलफल गरियो ।

प्रक्रिया २: नीतिगत, कानूनी दस्तावेज, दिग्दर्शन एवं अन्य उपयोगी सन्दर्भ सामग्री संकलन तथा समीक्षा

गाउँपालिकाको मार्गनिर्देशनमा परामर्शदाताद्वारा स्थानीय तहको योजना, श्रोत प्रक्षेपण र सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित नीति, कानून, दिग्दर्शन र कार्यविधि लगायतका सान्दर्भिक दस्तावेज संकलन एवं अध्ययन गरियो । दस्तावेजहरुको अध्ययनबाट मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीका सन्दर्भमा व्यवस्था गरिएका महत्वपूर्ण तथा सान्दर्भिक व्यवस्था पहिचान तथा विश्लेषण गरियो । मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीका सन्दर्भमा अध्ययन एवं समीक्षा गरिएका प्रमुख सन्दर्भ सामग्री देहायबमोजिम रहेका छन्:

- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४
- अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४
- आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ तथा नियमावली, २०७७
- अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण कार्यविधि
- नेपाल सरकारको क्षेत्रगत नीति, कानून, मार्गदर्शन र मापदण्ड

- स्थानीय तहको योजना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८ (परिमार्जित)
- नेपाल सरकारको दीर्घकालीन सोच, पन्ध्रौं राष्ट्रिय योजना तथा सोह्रौं योजनाको अवधारण पत्र, कर्णाली प्रदेशको आवधिक योजना
- संघ तथा प्रदेशको सान्दर्भिक नीति, कानून तथा प्रतिवेदन
- तातोपानी गाउँपालिकाका आवधिक योजना, राजश्व सुधार योजना, सान्दर्भिक नीति, कानून तथा प्रतिवेदनहरु ।

प्रक्रिया ३: मध्यमकालीन खर्च संरचनाको ढाँचा, औजार र कार्ययोजना तर्जुमा

स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारी सम्बन्धी दिग्दर्शनमा उल्लेखित विधि, औजार एवं कार्ययोजना सम्बन्धमा तयारी बैठकको आयोजना गरी छलफल गरियो । छलफलका आधारमा मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारी विधि तथा प्रक्रिया औजार र दस्तावेजको ढाँचाको प्रस्ताव तयार गरियो । साथै, बैठकमा आएका सुझाब तथा पृष्ठपोषणका आधारमा मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारी कार्ययोजना तर्जुमा र परिमार्जन गरियो ।

चरण - २: लेखाजोखा चरण

प्रक्रिया ६: अभिमुखीकरण तथा प्रारम्भिक छलफल

मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अवधारणा, ढाँचा, प्रक्रिया, औजार र संस्थागत व्यवस्थाको सम्बन्धमा सरोकारवालासँग छलफल गरी साझा बुझाई तयार गर्ने उद्देश्यले अभिमुखीकरण तथा प्रारम्भिक छलफल गरियो । सो छलफलमा स्थानीय सरकारका निर्वाचित जनप्रतिनिधि र कर्मचारीहरुको सहभागिता रहेको थियो । छलफलको क्रममा मध्यमकालीन खर्च संरचनाको अवधारणा, विधि तथा प्रक्रिया औजार, संस्थागत व्यवस्था र कार्ययोजना प्रस्तुति गरी यस सम्बन्धमा स्पष्टता तथा बुझाईमा एकरुपता कायम गरियो । वि.सं. २०८१ साल आषढ ४ गते तातोपानी गाउँपालिकाको सभाहलमा संचालित यस कार्यक्रमबाट मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा कार्यदल गठन तथा कार्य योजनाको स्वीकृति र यस सम्बन्धमा स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समिति, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समिति, विषयगत समिति, कार्यदल र विषयगत शाखाको जिम्मेवारी तथा भूमिका समेत स्पष्ट गरियो । उक्त कार्यक्रममा आफ्नो विचार राख्दै गाउँपालिका अध्यक्ष श्री नन्द प्रसाद चौलागाईले भन्नु भयो, हामीले योजनाहरु प्राथमिकीकरण गरी छुट्याएर छिटै राख्ने छौ यसरी राख्दा खर्च प्रक्षेपण गर्न सजिलो हुने भएकोले त्यो काम यही सातामै गर्ने प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दछु, यो अभिमुखीकरण कार्यक्रमले हामी सबैलाई उर्जा मिलेको छ । त्यसैगरी कार्यक्रममा तातोपानी गाउँपालिका उपाध्यक्ष श्री सावित्री सुनुवारले मध्यकालिन खर्च संरचनाले कुन क्षेत्रमा कति खर्च गर्ने कुरामा सहजता ल्याउने रहेछ अव हामी हाम्रा योजनाहरुले निदृष्ट गरेका कार्यक्रमहरुमा बढी केन्द्रित भएर काम गर्नेछौ भन्नु भएको थियो । त्यसैगरी कार्यदलको विवरण **अनुसूची १** मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

प्रक्रिया ७: श्रोत तथा खर्चको अनुमान र त्रिवर्षिय प्रक्षेपण

राजश्व बाँडफाँड, अन्तर-सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण लगायतका विभिन्न श्रोतबाट उपलब्ध हुने रकमलाई विगत आर्थिक वर्षहरुको श्रोतको उपलब्धताका आधारमा आगामी तीन आर्थिक वर्षको श्रोतको अनुमान तथा प्रक्षेपण गरियो । विगत आर्थिक वर्षहरुको खर्च सहित चालु तथा बहुवर्षीय

आयोजना र आवधिक, विषयगत क्षेत्र रणनीति अनुसारका प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाको कार्यान्वयनमा आवश्यक पर्ने श्रोतलाई मध्यनजर गरी खर्चको अनुमान तथा प्रक्षेपण गरियो । श्रोत तथा खर्च प्रक्षेपणका आधारमा तीन वर्षको बजेट सीमा निर्धारण गरियो । यसरी निर्धारण गरिएको बजेट सीमालाई सबै विषयगत शाखामा क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीका लागि उपलब्ध गराईयो ।

चरण - ३: तयारी चरण

प्रक्रिया ८: क्षेत्रगत योजना तर्जुमा

विषय क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीका लागि विषयगत शाखासँग छलफल गरियो । विषयगत शाखाका कर्मचारी तथा विषयगत समितिका पदाधिकारीहरुको सहभागिता रहेको छलफलबाट प्रत्येक उप-क्षेत्रका आगामी तीन वर्ष सञ्चालन गरिने आयोजना तथा कार्यक्रमको पहिचान गर्ने, प्राथमिकता निर्धारण गर्ने, लागत अनुमान यकिन गर्ने र आगामी तीन आर्थिक वर्षको लागि स्रोत आवश्यकता निर्धारण गर्ने र स्थानीय रणनीतिक स्तम्भ, प्राथमिकताक्रम, दिगो विकास लक्ष्य, लैंगिक तथा जलवायु संकेतका आधारमा कार्यक्रम तथा आयोजना तथा उप-क्षेत्रको साँकेतीकरण गरियो ।

प्रक्रिया ९: विषय क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको दस्तावेज तयारी

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शनका आधारमा उप-क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदा तयारीका लागि विषयगत शाखालाई परामर्शदाताबाट सहयोग तथा सहजीकरण गरियो । उप-क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदालाई विषयगत क्षेत्र योजना तर्जुमा कार्यशालाको निष्कर्षको आधारमा तयार गरियो । विषयगत शाखा उप-क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई एकीकृत गरी विषयगत क्षेत्र मध्यमकालीन संरचना तयार गरियो ।

प्रक्रिया १०: मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदा तयारी

मध्यमकालीन खर्च संरचनाको निर्धारित ढाँचामा विषयगत क्षेत्रका मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई एकीकृत गरी मध्यमकालीन खर्च संरचनाको एकीकृत मस्यौदा दस्तावेज तयार गरियो । मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा कार्यदल र बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिसँग परामर्श गरी मध्यमकालीन खर्च संरचनाको दस्तावेज तयार गरियो । मध्यमकालीन खर्च संरचना तयारीको लागि विषयगत क्षेत्र योजना र वार्षिक विकास कार्यक्रम समीक्षाबाट प्राप्त उपलब्धि विवरणको परिमाणात्मक लक्ष्यलाई आधार लिइएको थियो । मध्यमकालीन खर्च संरचनाको दस्तावेजमा स्थानीय तहको मध्यमकालिन खर्च संरचना दिग्दर्शन २०७८(परिमार्जित) को व्यवस्था बमोजिम समष्टिगत मध्यमकालीन वित्तीय खाका, मध्यमकालीन नतिजा खाका र मध्यमकालीन बजेट खाकाको साथै विषयत क्षेत्रको स्थिति, नतिजा खाका, वित्तीय योजना र कार्यक्रम/ आयोजनाको सारांस समावेश गरिएको छ ।

प्रक्रिया ११: मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदा प्रस्तुति तथा छलफल कार्यशाला

तयार गरिएको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदामा आवश्यक सुझाव संकलनका उद्देश्यले अनौपचारिक रुपमा एक दिवसिय छलफल गरिएको थियो । यस कार्यशालामा कार्यालय प्रमुख लगायत अन्य शाखाका प्रमुखहरुको सहभागिता थियो । उक्त कार्यशालामा मस्यौदा प्रतिवेदनका मुख्य पक्षहरु प्रस्तुती गरि आवश्यक थप सूचना तथा तथ्यांक संकलनका साथै विषयगत क्षेत्र तथा उपक्षेत्रगत मुख्य कार्यक्रम तथा आयोजनाहरुको विस्तृत विवरण तयार गरियो । त्यसैगरि विषय उपक्षेत्रगत कार्यक्रम तथा आयोजनाहरुको प्राथमिकिकरण तथा सांकेतिककरण समेत गरियो ।

प्रक्रिया १२: मध्यमकालीन खर्च संरचनाको परिमार्जित मस्यौदा तयारी

मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मस्यौदा प्रस्तुति तथा छलफल कार्यशाला तथा तातोपानी गाउँपालिकाका विभिन्न शाखाहरुबाट प्राप्त सुझावहरु समेटी मस्यौदा दस्तावेजलाई आवश्यक परिमार्जन गरियो । यस क्रममा मस्यौदा दस्तावेजमा नपुग भएका आवश्यक सूचना तथा तथ्यांकहरु विभिन्न शाखाहरुबाट संकलन गरि परिमार्जित गरियो ।

परिच्छेद २: मध्यमकालीन खर्च संरचना

२.१ पृष्ठभूमि

सामाजिक तथा आर्थिक विकास र समृद्धिका लागि सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । यसका लागि साधन स्रोतको विनियोजन कुशलता, कार्यान्वयन दक्षता तथा वित्तीय अनुशासनका तीनै पक्ष उत्तिकै प्रभावकारी हुनुपर्दछ । यी तीनवटै पक्षहरुमा सुधार गर्ने उपाय तथा औजारको रुपमा मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई लिईन्छ । नेपालमा दशौं योजना देखि नै मध्यमकालीन खर्च संरचनाको तर्जुमा र कार्यान्वयन गरी प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा साधन र स्रोतको विनियोजन गर्ने पद्धतिको शुरुवात गरिएको हो ।

संङ्घीय संरचना अनुरुप अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन सम्बन्धी संङ्घीय कानूनले संघ, प्रदेश तथा स्थानीय सरकारले प्रत्येक आर्थिक वर्षमा आ-आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्रका विषयहरुमा हुने सार्वजनिक खर्चको अनुमानित विवरण तयार गरी आगामी तीन आर्थिक वर्षमा हुने खर्चको प्रक्षेपण सहितको मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । उक्त विवरणमा चालु खर्च, पूँजीगत खर्च र वित्तीय व्यवस्थाका लागि आवश्यक पर्ने रकम समेत खुलाउनु पर्ने व्यवस्था रहेको छ। उपरोक्त संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्था अनुसार यस गाउँपालिकाले तय गरेको सोच सहितको प्राथमिकताका क्षेत्रमा साधन स्रोतको विनियोजन सहित बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्न मध्यमकालीन खर्च संरचना आवश्यक रहेको छ ।

संविधानले आत्मसात गरेको समाजवाद उन्मुख राष्ट्र निर्माण एवम् नेपाल सरकारले घोषणा गरेको समृद्ध नेपाल: सुखी नेपालीको दीर्घकालीन सोँच अनुरुप तयार चालु स्रेहौं योजनाको अवधारण पत्र, कर्णाली प्रदेश सरकारको प्रथम आवधिक योजना र तातोपानी गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक योजना र नीति तथा कार्यक्रमलाई आत्मसात गर्ने प्रयास गरिएको छ । योजना तथा विकास उपलब्धिको सफलता वित्तीय संङ्घीयताको कुशल व्यवस्थापन, तीव्र आर्थिक वृद्धि एवम् विकास कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा निर्भर रहन्छ । अतः यस मध्यमकालीन खर्च संरचनाले यसतर्फ तातोपानी गाउँपालिकालाई मार्गदर्शन गर्नेछ ।

आर्थिक वर्ष (२०८१/८२-२०८३/८४) का लागि तर्जुमा गरिएको मध्यमकालीन खर्च संरचनाले उपरोक्त योजनाहरुको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र प्राथमिकता, नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकार र गाउँपालिकाको घोषणा, प्रतिवद्धता, विगत आर्थिक वर्षका वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र दिगो विकास लक्ष्यको मार्गचित्रलाई मुख्य आधारका रुपमा लिइएको छ। गाउँपालिकाको तुलनात्मक लाभका क्षेत्रहरु, प्राथमिकता तथा विकास कार्यक्रम र स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र संलग्न कार्यसूची अनुसारका कार्यक्रम तथा आयोजनालाई यस संरचनामा समेट्ने प्रयास गरिएको छ ।

२.२. चुनौति तथा अवसर

संविधानले प्रत्याभूत गरेका मौलिक हक र संविधान प्रदत्त अधिकारको कार्यान्वयन, दिगो विकास लक्ष्य, स्रोहौं योजनाको अवधारणा पत्र, कर्णाली प्रदेशको प्रथम आवधिक योजना र तातोपानी गाउपालिकाको प्रथम आवधिक योजना साथै गाउँपालिकाले निर्धारण गरेको उद्देश्य हासिल गर्न, उत्पादन, रोजगारी र आयमा समन्यायिक वृद्धि, नागरिकको जीवनस्तरमा गुणात्मक सुधार, गरिबी न्यूनीकरण गरी मर्यादित

जीवनयापनको वातावरण सिर्जना गर्दै समतामूलक तथा उन्नत समाजको निर्माण गर्नुलाई यस गाउँपालिकाले प्रमुख चूनौतिको रुपमा लिएको छ । यसका साथै बेलाबेलामा विश्वव्यापी रुपमा फैलने महामारी, वातावरणीय ह्रास र जलवायु परिवर्तनको कारण सिर्जित विपदको बढ्दो जोखिमलाई न्यूनीकरण गरी नागरिकको स्वास्थ्य, शिक्षा, उत्पादन, रोजगारी र आयमा परेको नकारात्मक असरलाई न्यूनीकरण, पुनरुत्थान र उत्थानशीलता हासिल गर्दै नागरिक जीवनलाई थप सुरक्षित र परिष्कृत बनाउनु थप चुनौतिको रुपमा रहेको छ ।

साथै सुविधायुक्त र सुरक्षित बसोबास, स्वच्छ खानेपानी तथा उर्जाको उपलब्धता, सरसफाई सुविधा र सूचना प्रविधि, कृषि तथा वनजन्य उद्यमको विविधिकरण, कृषि तथा पर्यावरणीय पर्यटन प्रवर्धन गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धिका साथै उत्पादनशील रोजगारीमा अभिवृद्धि र जनसाङ्ख्यिक लाभको उपयोग पनि गाउँपालिकाको विकासको चूनौतिको रुपमा रहेका छन् । वित्तीय संङ्घीयताको मर्म अनुरुप स्थानीय तहको जिम्मेवारी पुरा गर्न साधन स्रोतको अनुमान, प्राथमिकताका क्षेत्रमा लगानी, मानव संशाधन र संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्नु र स्थानीय सरकारमा उपलब्ध सार्वजनिक खर्चको कुशल, समन्यायिक र नतिजामूलक व्यवस्थापन गरी विनियोजन दक्षता, कार्यान्वयन कुशलता र प्रभावकारी वित्तीय अनुशासन कायम गर्नु चूनौतिपूर्ण छ ।

संङ्घीय शासन प्रणाली अनुसार तीनै तहमा निर्वाचित सरकारहरु क्रियाशिल हुनु, नीति, कानून, योजना र मापदण्ड निर्माण भई कार्यान्वयनमा जानु, स्थानीय जनताको आवश्यकतालाई जनप्रतिनिधिहरुद्वारा नजिकबाट महसुस गरिनु, स्थानीय सरकारहरुबीच दिगो विकास, उत्थानशीलता, समृद्धि र सुशासनका क्षेत्रमा प्रगति हासिल गर्ने दिशामा प्रतिस्पर्धी भावनाको विकास हुनु अहिलेका प्रमुख अवसरहरु हुन् । गाउँपालिकामा स्थानीय विशेषतामा आधारित तुलनात्मक लाभका क्षेत्रको पहिचान तथा योजना निर्माण, मानव पूँजी निर्माण, सार्वजनिक सेवा प्रवाह सुधार, पूर्वाधार विकास, स्थानीय उत्पादन, रोजगारी र आयआर्जन वृद्धिको माध्यमद्वारा हरित र समावेशी स्थानीय अर्थतन्त्र विकास, गरिबी निवारण, प्राकृतिक, भौगोलिक, पर्यावरणीय, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधताको उपयोग आदि अवसरहरु सिर्जना भएका छन् ।

वैदेशिक रोजगारी तथा यसका कारणले वाह्य ज्ञान, सीप, अनुभव तथा प्रविधि हस्तान्तरण, वित्तीय सेवा र स्थानीय स्रोत परिचालन गरी गाउँपालिकामा उद्यमशीलता विकास, रोजगारी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्दै आर्थिक सामाजिक रुपान्तरणको दिशामा अगाडी बढ्ने समेत अवसर सिर्जना भएको छ ।

२.३ सोच, उद्देश्य तथा रणनीति

यस मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा गाउँपालिकाको सोच, आवधिक योजना र नीति तथा कार्यक्रमले निर्धारण गरेको क्षेत्रहरुलाई प्रमुख आधारको रुपमा लिइएको छ । गाउँ विकासको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा नीतिलाई यस मध्यमकालीन खर्च संरचनामा समावेश गरिएको छ । यस मध्यमकालीन खर्च संरचनाको समष्टिगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति देहाय बमोजिम रहेका छन्:

दीर्घकालीन सोच	**"प्राकृतिक स्रोत र सम्पदाको खानी, सुखी र समृद्ध हाम्रो तातोपानी"**

गाउँपालिका विकासको लक्ष्य

आयआर्जनमा बृद्धि, पूर्वाधारको विकास, सामाजिक स्थितिमा सुधार र दीगो तथा समावेशी बाताबरण संरक्षण मार्फत जनतामा सु-शासनको अनुभुति गराउनु

चालु नीति तथा कार्यक्रमले ६ वटा प्राथमिकताका क्षेत्रहरु निर्धारण गरेको छ जसमा:

१) व्यवसायिक कृषि
२) संस्कृतिको जगेर्ना गर्दै पर्यटन प्रवर्धन
३) समावेशी दीगो पूर्वाधार
४) व्यवहारिक तथा व्यावसायिक शिक्षा
५) गुणस्तरीय स्वास्थ्य
६) पर्यावरण तथा विपद व्यवस्थापन

आवधिक योजनाको विषय क्षेत्रगत वृहत उद्देश्य

तातोपानी गाउँपालिकाले समष्टिगत लक्ष्य प्राप्तिका लागि देहाय वमोजिम विषयक्षेत्रगत वृहत उद्देश्य निर्धारण गरेको छ ।

- **समष्टिगत** : अन्तर सरकार र बाह्य सम्बन्ध विस्तार गर्दै दिगो पूर्वाधार विकासको माध्यमबाट स्वरोजगारको अवसर सिर्जना गरी सामाजिक तथा आर्थिक सुरक्षाको प्रत्याभूति दिलाउदै समुदायको दिगो आर्थिक विकासमा टेवा पुऱ्याउनु,
- **आर्थिक विकास** : समुदायको बजार र वित्तीय संस्थामा पहुँच वृद्धि गरी आधुनिक प्रविधि सहितको व्यवसायिक कृषि–पर्यटन र उद्यमशिलताको विकास मार्फत समुदायलाई दिगो आर्थिक विकास सहित आत्मनिर्भर बनाउनु,
- **सामाजिक विकास** : व्यावहारिक शिक्षा, गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा, स्वच्छ खानेपानी, न्यानो लुगा तथा ओतलाग्ने छानो लगायतका आधारभूत आवश्यकताको सुनिश्चित गर्दै सहभागितामूलक कार्य पद्दति तथा विकासमा लैंगिक र समावेशी अवधारणाको अवलम्बनबाट नागरिकहरु खासगरी महिला, विपन्न र सिमान्तकृत वर्गमा आधारभूत शिक्षा, स्वास्थ्य, सामाजिक सुरक्षाको प्रत्याभूतिका साथै स्थानीय स्तरमा दक्ष जनशक्ति विकास गर्नु
- **पूर्वाधार विकास:** अति आवश्यक पूर्वाधारको दिगो, गुणस्तरिय तथा समावेशी विकासका माध्यमबाट नागरिकको जीवनयापनलाई सहज, स्वस्थ र मितव्ययी बनाउनु,
- **जल, वन तथा वातावरण** : उपलव्ध जल तथा वनस्पति जन्य पर्यावरणीय तथा जैविक विविधताको दीगो संरक्षण, सम्वर्धन तथा उच्च प्रतिफलयुक्त प्रयोगबाट गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा टेवा पुऱ्याउनु ।
- **विपद व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन** : समुदायलाइ विपद सम्बन्धी सचेतना अभवृद्धि, पूर्व तयारी, प्रतिकार्यका साथै जलवायु परिवर्तनका असरलाई न्यूनीकरण गर्न अनुकूलनका उपायहरुको अवलम्बन गर्नु ।

- **सुशासन तथा संस्थागत विकास :** गाउँपालिकालाई पूर्ण प्रविधियुक्त तथा दक्ष मानव संशाधन युक्त बनाइ सुशासनको माध्यमबाट नागरिकलाई चुस्त, गुणस्तरिय र प्रभावकारी सेवा प्रवाहका साथै गाउँपालिकाको आन्तरिक तथा बाह्य वित्तीय स्रोतको अभिवृद्धिमा योगदान पुऱ्याउनु,

आवधिक योजनाले निर्धारण गरेको प्राथमिकता क्षेत्र

गाउँपालिकाले अंगिकार गरेको दीर्घकालीन सोच, आवधिक योजनाले निर्धारण गरेको लक्ष्य र वृहत तथा क्षेत्रगत उद्देश्य हासिल गर्न देहाय अनुसारका विषय क्षेत्रलाई विशेष प्राथमिकता दिइने छ । ति विषय क्षेत्रको विद्यमान अवस्था यहाँ व्याख्या गरिएको छ ।

क) व्यवसायिक कृषि :

तातोपानी गाउँपालिकाको आर्थिक विकास अन्तरगत मुख्यतया व्यवसायीक जैविक तरकारी तथा बाली खेति, फलफूल तर्फ ओखर तथा स्याउ, खेति, कोसेवाली तर्फ सिमी, वनपैदावरमा जडिबुटी उन्नतीको प्रमुख साधनको रुपमा रहेको छ । संम्भावनाका प्रचुर क्षेत्रहरु विद्यमान भएपनि कठिन भौगोलिक अवस्था, सडकको पहुच, विद्युत उपलब्धता जस्ता पूर्वाधारको कमी, आवश्यक व्यवसायिक ज्ञान तथा सूचनाको अभाव, बजारसम्मको पहुँचको कमिले घरेलु उद्योग, व्यापार र व्यवसायको सृजना र विकासका गतिवधीहरु अगाडी बढ्न सकेको छैन । तातोपानी गाउपालिकामा सरदर ७५ प्रतिशत भन्दा वढी जनसंख्या कृषि क्षेत्रमा आवद्ध रहेका छन भने राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदन अनुसार लगभग ५१.५ प्रतिशत जनसंख्याले कृषि क्षेत्रलाई मुख्य पेशाको रुपमा अवलम्बन गरेका छन् । २५ प्रतिशत जनसंख्या भने रोजगारी तथा अन्य पेशामा आवद्ध छन् । गाउँपालिकाको जनसंख्याको ठूलो हिस्सा जीविकोपार्जनका लागि कृषिमा निर्भर रहेको भएतापनि व्यवसायिक कषि कर्म गर्ने कृषकको संख्या तुलनात्मक रुपमा निकै कम रहेको छ ।

गाँउवासीको प्रमुख पेशा कृषि भएतापनि अधिकांस कृषकहरू परम्परागत सीप र शैलीमा आधारित हुनुका कारण उत्पादकत्वमा खास सुधार हुन सकेको छैन । यहाँको मुख्य आम्दानीको स्रोत भनेको कृषि हो भने सहायक रुपमा जडीबुटी, पशुपालन, फलफूल र ज्याला मजदुरीको रुपमा लिने गरेको पाईन्छ । रोजगारी र जीवन यापनका लागि हिउँदे समयमा भारतमा गई व्यवसाय गर्ने र ज्याला मजदुरी गर्ने गरेको पाईन्छ । बाखापालन, भेडा, भैंसी, घोडा र गाई जस्ता पशुपालन गरि आफ्नो जिवनयापन गर्दै आएको पाईन्छ

तातोपानी गाउँपालिकाले १० जना पशुपालन तर्फ र ७ जना कृषि उत्पादन तर्फका अगुवा कृषक पहिचान गरेको छ । हालसम्म गाउँपालिकामा २३ विभिन्न पशुपालन फारम र ५५ वटा कृषि फारमहरु दर्ता भएका छन् भने कृषक समूहरु २२० वटा रहेका छन् । तातोपानी गाउँपालिकामा १ शितभण्डार निर्माणाधिन अवस्थामा रहेको छ तर विवादका कारण केही वर्षभित्रमा प्रयोगमा आउने सम्भावना निकै न्यून रहेको छ । कृषकहरुले हालसम्म पावर ट्रिलर, थ्रेसर, स्याउ टिप्ने औजार, कम्वाइन मिल जस्ता कृषि औजारहरु विभिन्न संघसंस्थाबाट अनुदानका रुपमा प्राप्त गरेका छन् । तातोपानी गाउँपालिकाको कृषियोग्य जमिनलाई दुइ भागमा विभाजन गर्न सकिन्छ पहिलो तिला नदीले सिंचित गर्न सकिने समथर खेत र दोस्रो पाखो वारी । तिला नदीको समथर फाँट र वरीपरीको पाखो बारी समेत गरेर जम्मा उर्वर भूमि करिव २६,७७१ हेक्टर रहेको छ भने सिंचाइ सुविधायुक्त उर्वर भूमि करिव ३०५१ हेक्टर रहेको छ । तातोपानी गाउँपालिकाको विचबाट वग्ने तिला नदीको समथर भूभाग धान, गौ, जौं तथा तरकारी उत्पादनको लागि उर्वर रहेको छ भने पाखो बारीहरु कोदो, मकै, जौं, सिमी, आलु, स्याउ, ओखर उत्पादनको लागि उपयुक्त रहेको छ । यहाँका मुख्य वालीहरुमा धान, गहुँ, मकै, तेलहन,

दलहन, रहेका छन् भने फलफूलमा स्याउ, ओखर आदिको प्रचुर संभावना रहेको छ । कृषि उप-उत्पादनमा धानको पराल, गहुँ र दलहनको भुस्सा मकैको ढोढ, आदी पशु आहाराको रुपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ । पशुपालन तर्फ यहाँ गाई भैसी पालन, (दुध उत्पादन) भेडा, बाखा, कुखुरा पालन (मासु उत्पादन) को लागि हुने गरेको छ । प्राकृतिक जलासयको रुपमा ८ वटा नीजि पोखरीहरुमा माछा पालन समेत भैरहेको छ ।
तातोपानी गाउँपालिकाका बासिन्दाका कृषि बाहेकको आम्दानीको स्रोत भनेको जंगली जडिबुटी संकलन तथा त्यसको विक्री पनि रहेको छ । त्यसैगरि मौसमी रुपमा भारतमा मजदुरी गर्न गइ आम्दानीको बैकल्पिक स्रोत बनाउनेहरुको हिस्सा पनि उल्लेख्य रहेको छ । भेडाबाखा पालन, राडीपाखी उत्पादन तथा विक्री, स्याउ ओखर उत्पादन तथा विक्री साथै सिमी, आलु उत्पादन तथा विक्री र जडिबुटी संकलन तथा विक्री तातोपानी गाउँपालिकाका बासिन्दाको मूख्य आम्दानीका स्रोतहरु हुन ।

ख) संस्कृतिको जगेर्ना गर्दै पर्यटन प्रवर्धन :

तातोपानी गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा वाहय तथा आन्तरिक पर्यटन प्रवर्धनको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । त्यसैले गाउँपालिकाको वृहत विकासका लागि पर्यटनलाई दोस्रो प्राथमिकताको रुपमा राखिएको छ । गाउँपालिकामा भएको भौतिक तथा प्राकृतिक सम्पदा, धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थल, आफ्नो सामाजिक, भाषिक, साँस्कृतिक जीवन पद्दति आदि सम्बन्धी विषयबारे अरुलाई जानकारी गराई ती स्थानहरुमा भ्रमण गराई आय आर्जन बढाउनको लागि व्यवसायिक रुपमा पर्यटन उद्योग अगाडि बढाउन आवश्यक रहेको छ ।

गाउँपालिकाको सानको रुपमा रहेको र देश विदेशमा समेत प्रख्यात रहेको तातोपानीको मूल, हजारौं वर्ष पुराना देवदारका रुखहरु, पाण्डवहरुले बनवासको समयमा प्रयोग गरेका सातधारा, सिमसार विशेषता बोकेको गिडी दह, जुम्लामा मार्सीधानको शुरुवात गराउने लछ्यालकृत पैकलाको दरवार र उनैले विराएको पहिलो खेतको गह्रा (स्थानीयहरु भाषमा गुरु फोकटो), सयौं पाटनहरु तथा थरी पिच्छेका मष्टहरु, वुदवुदे शैलेश्वर मन्दिर, नदेही डाव, भुरीचुल्ला, गणेश गुफा आदि रहेकाछन् । गाउँपालिकाले पर्यटन प्रवर्धनका लागि गिडी दह, नदेहीडाव, इमिल्छागादी भुरीचुल्ला क्षेत्रहरुमा धर्मशाला निर्माण तथा गिडी दह सौन्दर्यकरणका लागि डिपिआर समेत सम्पन्न गरिसकेको छ । लछ्यालकृत पैकलनाको दरवार संरक्षणका सौ तातोपानी धारालाई व्यवस्थित गर्ने साथै स्थानीय विज्ञतामा आधारित काठका पुलहरुको संरक्षण गर्ने कार्यहरु गरिरहेको छ । तातोपानी गाउँपालिकाका यी क्षेत्रमा बार्षिक करीव ५००० आन्तरिक पर्यटकले भ्रमण गर्ने गरेका छन् ।

गाउँपालिकामा देउडा संस्कृति अनुसारका गित तथा नाचहरु साथै पहिरनहरु रहेका छन् । ढाल नाच, विभिन्न मष्टहरुका झाँकी, हुड्के नाच, रत्यौली, जुम्ली ठाँडीभाका, गुरु फोकटोका रोपाइ महोत्सव, वर्षका ४ वटा पूर्णिमा र २ वटा अष्टमीमा निस्कने झाँकीहरु, चैत बाह्रवा (१२ गते) र चैत विशु (२० गते) मार्सीधानको विउ राख्ने दिन प्रमुख रुपमा तातोपानीको पहिचान बोकेका नाच, गित तथा पर्वहरु हुन् । त्यसका अतिरिक्त दशै, तिहार, तिजहरु पनि यहाका बासिन्दाले मनाउने गर्दछन् । हिमाली भेगमा रहेका समुदायले बुद्धधर्मसँग सम्बन्धित सांस्कृतिक पर्व तथा रिती रिवाजहरु पनि मनाउने गर्दछन् भने पछिल्ला वर्षहरुमा धर्म परिवर्तन गरी इशाइ धर्म मान्ने गरेका समुदायले क्रिसमस पनि मनाउने गर्दछन् ।

ग) समावेशी दिगो पूर्वाधार :

तातोपानी गाउँपालिकाको वडा नं. १, २, ३, ५ र ६ कर्णाली राजमार्गमा पर्दछन् । कर्णाली राजमार्ग करिव १३ कि.मी.हिस्सा यही गाउँपालिकामा पर्दछ । यस गाउँपालिकाको वडा नं. ७ र ८ भने भेरी नदीको तिरैतिर बनेको हरी राजमार्गमा पर्दछ जुन राजमार्ग त्रिवेणीदेखि जाजरकोट सुर्खेत जोड्ने

सवैभन्दा छोटो राजमार्गको रुपमा चिनिन्छ । राजमार्ग वडा नं. ८ भन्दा अगाडिा निर्माणाधिन रहेको छ । तातोपानी गाउँपालिकाको वडा नं. ४ भने कर्णाली राजमार्गदेखि तिलानदीको पल्लोपट्टी पर्दछ । जहा पुलबाट मोटरसाइकल र अटोमात्र वारपार गर्न सक्दछ ।
तातोपानी गाउँपालिकाको कर्णाली राजमार्गसँग जोडिएका वडाका बस्तीहरु शहरीकरण उन्मुख हुदै गइरहेका छन् । त्यसैले गाउँपालिकाले समयमै व्यवस्थित वस्ति विकासको काम अगाडि बढाउनु जरुरी देखिएको छ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ यहाँ ५६ प्रतिशत घरहरु माटोको छानो भएका, ३९.३ प्रतिशत घरहरु जस्ता तथा च्यादरको छानो भएका, १.९ प्रतिशत सिमेन्टको ढलान भएका, १.३ प्रतिशत घर ढुंगा सिलेटको छानो भएका घरहरु छन् ।

तातोपानी गाउँपालिकाको वडा नं. ७ र ८ मा बाहेक अन्य सवै वडामा केन्द्रिय विद्युत प्रशारण लाईनको विजुली बत्ती वितरण भएको छ । वडा नं. ७ र ८ मा भने पेल्ट्रिक सेटबाट विद्युत उत्पादन गरी वितरण गरिएको छ । वडा नं. ८ का १५ घर बाहेक सवै घरमा विद्युत नपुगेको कारण सोलारबाट बत्ती बाल्ने गरिन्छ । वडा नं. ८ का ९५ प्रतिशत घरपरिवारले सोलार बत्ती बाल्ने गर्दछन् भने ५ प्रतिशतले बत्तिका लागि झर्रो बाल्ने गर्दछन् । त्यसैगरी वडा नं. ७ का ३५ प्रतिशत घरपरिवारले सोलार बत्ती बाल्ने गर्दछन् भने बाँकीले विजुली बत्ती बाल्ने गर्दछन् । वडा नं. ४ मा गिडीखोला जलविद्युतको पावर हाउस रहेको छ । त्यसैगरी वडा नं. ८ मा घट्टेखोला र इमिल्चा लघु जलविद्युत रहेको छ ।

घ) व्यवहारिक तथा व्यावसायिक शिक्षा

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का अनुसार तातोपानी गाउँपालिकाको साक्षरता ७०.३ प्रतिशत रहेको छ । जसमा महिलाको साक्षरता दर ६२.४ प्रतिशत रहेको छ भने पुरुषको साक्षरता दर ७८.४ प्रतिशत रहेको छ । तातोपानी गाउँपालिकामा खुद विद्यालय भर्नादर ८९ प्रतिशत रहेको छ भने कक्षा निरन्तरता र टिकाउ दर ८४ प्रतिशत रहेको छ । त्यसैगरी सिकाइ उपलब्धी तथा उतृर्ण दर ९४ प्रतिशत रहेको छ । सबै विद्यालयहरुका विद्यालय सुधार योजना रहेको छ र नियमित रुपमा अद्यावधिक समेत हुने गरेको छ । तातोपानी गाउँपालिकामा कुल २९ वटा विद्यालयहरु रहेका छन् । जसमा ८ वटा माध्यामिक विद्यालय रहेका छन् भने २१ वटा आधारभूत विद्यालयहरु रहेका छन् । समुदायमा आधारित ५ वटा र विद्यालयमा धारित ३७ वटा गरी कुल जम्मा ४२ वटा बाल विकास केन्द्रहरु रहेका छन् । वडा नं. २ मा रहेको हिम शिखर माध्यामिक विद्यालयमा प्राविधिक ओभरसियर र सिभिल इन्जिनेरिङको पढाइ हुने गरेको छ भने वडा नं. ५ मा रहेको दुर्गा माध्यामिक विद्यालयमा आइ.एस.सी.ए.जी.को पढाइ हुने गरेको छ । वडा नं. २, ४, ५ र ८ का माध्यामिक विद्यालयहरुमा कम्प्युटर ल्याव र पुस्तकालय समेत सुविधा रहेको छ । अधिकांश विद्यालयको भौतिक संरचनालाई बालमैत्री तथा अपाङ्गमैत्री बनाउनु पर्ने देखिन्छ । केही विद्यालयहरुमा विद्यार्थीको संख्या अत्यन्तै न्यून भएकोले नजिकैकको अर्को विद्यालयमा समायोज गर्नको लागि अध्ययन भैरहेको छ ।

संघीय संरचना अनुसार स्थानीय सरकारको रुपमा जिम्मेवारी पाए पछि तातोपानी गाउँपालिकाले आ.व २०७८/७९ देखि आ.व २०८०/०८१ सम्मका नीति, बजेट तथा कार्यक्रमहरु हेर्दा गाउँपालिकाले शिक्षा विकासका लागि भौतिक तथा संरचनात्मक सुधार, शिक्षकको क्षमता विकास, विद्यार्थीको शिप तथा दक्षता विकास, पाठ्यक्रममा सुधार जस्ता कामहरुलाई प्राथमिकता दिएको देखिन्छ । सूचकाङ्कका आधारमा कार्यसम्पादन अनुदान, उत्कृष्ट सिकाई उपलब्धि प्रोत्साहन अनुदान, सूचना प्रविधि तथा विज्ञान प्रयोगशालाको व्यवस्थापन, पुस्तकालय निर्माण, अंग्रेजी, गणित तथा विज्ञान पाठ्य सामग्रीको व्यवस्था जस्ता कार्यक्रमलाई विशेष प्राथमिकता दिएको छ । तातोपानी गाउँपालिकाले व्यावहारिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा जोड दिनको लागि हरेक माध्यामिक विद्यालयमा प्राविधिक धारको शिक्षा लागू गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

ङ) गुणस्तरिय स्वास्थ्य :

सामाजिक क्षेत्रको विकासमा स्वास्थ्य र पोषण क्षेत्रको भुमिका महत्वपुर्ण छ । संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्राप्त गर्ने एवम् स्वास्थ्य सेवामा समान पहुँचको विषयलाई मौलिकहकको रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ । नागरिकलाई स्वस्थ बनाउन राज्यले स्वास्थ्य क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने एवम् गुणस्तरीय, सहज, सुलभ स्वास्थ्य सेवामा समान पहुँच सुनिश्चित गर्दै सबैको स्वस्थ्य जीवन प्रत्याभूत गरी दिगो विकास सुनिश्चित गर्नुपर्ने दायित्व पनि संविधानबाटै निर्देशित छ । दिगो विकास लक्ष्यले सन् २०३० सम्ममा सबैलाई आधारभूत स्वास्थ्य, स्वच्छ पिउने पानी र सबैखाले विभेदको अन्त्य जस्ता लक्ष्यहरु निर्धारण गरेको छ । त्यसैगरी कर्णाली प्रदेशले स्वस्थ र सुखी कर्णाली बासीको सोच र गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको पँहुच अभिवृद्धि गर्ने लक्ष्य लिएको छ । त्यसैगरी, तातोपानी गाउँपालिकाले “म स्वस्थ्य, मेरो गाउँपालिका स्वस्थ्य” नारा लिएको छ ।

तातोपानी गाउँपालिकाको वडा नं. ३, ४, ५ र ७ मा स्वास्थ्य चौकीहरु रहेका छन् । गाउँपालिकाको वडा नं. १, २, ६ र ८ मा आधाभूत स्वास्थ्य केन्द्रहरु रहेका छन् । गाँउपालिकाको वडा नं ६ हियाखोलामा निर्माण हुने ५ शैया अस्पतालको निर्माण कार्य सम्पन्न हुदैछ । त्यसैगरी, वडा नं. ८ मा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाइ पनि रहेको छ भने वडा नं. ३ मा आरोग्य सेवाकेन्द्र समेत रहेको छ । गाउँपालिकाले विपन्न परिवारको लागि नियमित रुपमा स्वास्थ्य विमा गरिरहेको छ । जेष्ठ नागरिक र विद्यालयमा विद्यार्थीहरुको मासिक स्वास्थ्य परिक्षणले निरन्तरता पाइरहेको छ । त्यसैगरी वडा नं. ७ मा रहेको ताम्ती स्वास्थ्यचौकीको स्तरउन्नती भैरहेको छ । यसरी तातोपानी गाउँपालिकाका कुल १० वटा स्वास्थ्य संस्थाहरु मर्फत गाउँपालिकाबासीहरुले स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गरिरहेका छन् । सम्पूर्ण स्वास्थ्य संस्थामा आधारभूत तहको स्वास्थ्य सुविधा रहेको छ । त्यसै गरी प्रसुति सेवा उपलव्ध भएका स्वास्थ्य संस्थाहरुको संख्या ४ रहेको छ । गाउँपालिकाको वडा नं. ३, ४, ५ र ७ का स्वास्थ्य संस्थामा बर्थिङसेन्टर स्थापना गरिएको छ । स्वासप्रस्वास, झाडापखाला, छालारोग, जुका, दम, पत्थरी, टाइफाइड, ग्यास्ट्रिक र पाठेघर सम्बन्धीका रोगहरु गाउँपालिकामा बढी देखिने गरेको छ । गाउँपालिकामा स्वास्थ्यकर्मीहरुको स्विकृत दरबन्दी २९ रहेता पनि हाल २५ जना स्वास्थ्यकर्मीहरु कार्यरत रहेको छ । जसमा स्वास्थ्य अधिकृत, जनस्वास्थ्य अधिकृता, सिअनमी निरिक्षक, सिअनमी र सिअहेव रहेका छन् । तातोपानी गाउँपालिकामा कुल ६७ जना महिला स्वास्थ्य स्वंसेविकाहरु रहेका छन् ।

च) पर्यावरण तथा विपद व्यवस्थापन :

तातोपानी गाउँपालिकामा जैविक विविधताका हिसावले उच्च पर्वतीय चिसो हावापानीमा पाइने जिव र वनस्पती देखि धान उत्पादन हुने जिउलो समेत भएको गाउँपालिका हो । गाउँपालिकाको तिला नदी र भेरी खोला किनारामा भने बेसीहरुमा पाइने प्रकृतिका खाद्यन्न तथा वनस्पतीहरु पाइन्छन् भने पहाडको माथिल्लो भागका अधिकांस स्थानमा वन तथा खर्कहरु रहेका छन् । तातोपानी गाउँपालिकाको पहिचानको रुपमा रहेको गिडीदह क्षेत्रलाई जडिबुटी संरक्षण क्षेत्रको रुपमा विकास गरिदै लैजाने गाउँपालिकाको योजना रहेको छ । त्यसैगरी, फूलचौले पाटन, पानसय पाटन र नदेहीडाव लाई जडिबटी संरक्षण क्षेत्रको रुपमा विकास गर्न सकिन्छ । प्रत्येक वडामा पशु चरणका लागि ठूला ठूला पाटनहरु रहेका छन् । प्रत्येक वडामा पशु चरणका लागि ठूला ठूला पाटनहरु रहेका छन् । त्यसैगरी ति मध्ये वडा नं. १ को तरापी, वडा नं. २ को जायथला, वडा नं. ३ को छलेपानी, वडा नं. ४ को पानसय वडा नं. ५ को छगालेपानी वडा नं. ६ को आसी काट्ना, वडा नं. ७ को लामाचौर र वडा

नं. ८ को नदहीडाव प्रशिद्ध पाटनहरु हुन् । आम्दानीमा आधारित वन जन्य उद्यमको उल्लेखीय विकास नभएतापनि गाउँपालिकाका वडा नं. ५ मा वन तथा जडीवुटीमा आधारित उद्योग रहेकोमा हाल बन्द रहेको छ । वडा नं. ८ मा रहेको श्री भेरीखोला जय राम कृष्ण जडिबुटी उत्पादन संकलन प्रशोधन केन्द्र, ताम्तीले भने हाल पनि जडिबुटी चिया लगायतका उत्पादन गर्ने गर्दछ ।
कठिन भौगोलिक अवस्था रहेकोले गाउँपालिकाका लागि विपद व्यवस्थापन चुनौतीपूर्ण पक्षका रुपमा रहेको छ । जिल्ला विपद व्यवस्थापन तथा प्रतिकार्य समितिले गाउँपालिकालाई विपद प्रतिकार्यका तथा उद्दारका आवश्यक पर्ने हेलिप्याड निर्माणका लागि जग्गा उपलब्ध गराउन समेत पत्राचार गरिसकेको छ । यहाँ करीव ११०२ परिवार जोखिम स्थानमा वसोवास गर्ने गरेका छन् ।

भुकम्प, आगलागी, बाढी र पहिरोको जोखिमबाट घरमा हुने क्षतिले निम्ताउने आर्थिक भारलाई कम गर्न गाउँपालिकाले प्रत्येक वडाका घरपरिवारहरुको घर विमा गरिदिएको छ । प्रत्येक वडामा विपद जोखिम तथा व्यवस्थापनमा तालिम प्राप्त युवाहरु रहेका छन् । सम्भावित रुपमा आउने महामारी तथा विपद व्यवस्थापनका लागि तातोपानी गाउपालिकाले आवश्यक पूर्वाधारको व्यवस्थापन गरिरहेको छ । गाउँपालिकाको विपद व्यवस्थापन स्थानीय कोषमा रु....... लाख वरावरको वजेट व्यवस्थापन गरिएको छ । त्यसैगरी, गाउँपालिकाले स्थानीय विपद व्यवस्थापन ऐन निर्माण गरी स्थानीय विपद व्यवस्थापन समिति गठन गरेर स्थानीय विपद तथा जलवायु उत्थानशील योजना साथै स्थानीय विपद पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण गरी कार्यन्वयन गर्दैछ । गाउँपालिकामा आपतकालिन सञ्चालन केन्द्र रहेको छ ।

गाउँपालिका विकासको समष्टिगत रणनीति

तातोपानी गाउँपालिकाले अंगिकार गरेको दीर्घकालीन सोच, आवधिक योजनाले निर्धारण गरेको लक्ष्य र वृहत तथा क्षेत्रगत उद्देश्य हासिल गर्न देहाय अनुसारका रणनीति अवलम्बन गरिने छ :

क) कृषिको व्यवसायीकरण मार्फत उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि, रोजगारी एवं आय आर्जनका अवसरहरु सिर्जना गरी स्थानीय अर्थतन्त्रलाई गतिशील वनाउदै निरपेक्ष गरिवी न्यूनीकरण गर्ने ।

ख) स्थानीय पहिचान बोकेका संस्कृतिको जगेर्ना गर्दै धार्मिक, सांस्कृतिक तथा प्राकृतिक आकर्षणलाइ बढाउदै पर्यटन प्रवर्धन गर्ने ।

ग) शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी लगायतका आधारभूत सामाजिक सेवा सुविधामा नागरिकको पहुँच अभिवृद्धि गरी सामाजिक समावेशीकरण, सामाजिक न्याय सहितको समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने ।

घ) यातायात, विद्युत, सिंचाइ लगायतका पूर्वाधार बिकास एवं निर्मित पूर्वाधारहरुको दिगो उपयोगका लागि नियमित मर्मत सम्भार एवं स्तरोन्नति गर्ने

ङ) प्राकृतिक सम्पदाको दिगो उपयोग एवं वातावरणको संरक्षण सहित विपद सम्वेदनशीलता विकास गर्दै विपद जोखिम न्यूनीकरण गर्ने ।

च) सार्वजनिक सम्पत्तिहरुको दिगो संरक्षण र व्यवस्थापन गरि सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई नागरिकमैत्री र प्रभावकारी वनाउने ।

२.४ मध्यमकालीन आर्थिक खाका

"समृद्ध नेपाल, सुखी नेपाली" भन्ने राष्ट्रिय सोच एवं **"समृद्ध कर्णाली, सुखारी कर्णालीबासी"** बनाउने कार्णाली प्रदेशको दिर्घकालिन सोच, र तातोपानी गाउँपालिकाको आवधिक विकासको सोच तथा लक्ष्य

अनुरुप आगामी तीन आर्थिक वर्षको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रमुख लक्ष्य तथा नतिजा सूचक निर्धारण गरिएको छ । सो अनुसार तीन वर्षको समष्टिगत आर्थिक लक्ष्य तालिका नं. २.१ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.१ : स्थानीय समष्टिगत आर्थिक मध्यमकालीन लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक	एकाइ	गत आ.व.को उपलब्धि	चालु आ.व.को अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
					आ.व. २०८०/८१	आ.व. २०८१/८२	आ.व. २०८३/८४
१.	बार्षिक उत्पादन	रु. लाखमा					
१.१	कृषि	रु. लाखमा					
१.२	गैर कृषि (उद्योग र सेवा)	रु. लाखमा					
२.	औषत पारिवारिक वार्षिक आय	रु. हजारमा					
३.	उद्योग, व्यापार र व्यावसाय	संख्या					
४.	औपचारिक क्षेत्रमा रोजगारी सिर्जना	कार्यदिन					
५.	आधारभूत खाद्य सुरक्षाको स्थितिमा रहेका परिवार (१० देखि १२ महिना खाना पुग्ने परिवार)	प्रतिशत					
६	आर्थिक रुपमा सक्रिय जनसंख्या	प्रतिशत					

स्रोतः तातोपानी गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

तलिका २.१.१ : समष्टिगत क्षेत्रमा प्रदेशले लिएको लक्ष्य अनुसारको तालमेल

क्र.सं.	सूचक/लक्ष्य	एकाई	प्रदेशको २०७६/७७ को अवस्था	प्रदेशले लिएको लक्ष्य	गाउँपालिकाले लिएको लक्ष्य	
				२०८०/८१	२०८१/८२	२०८३/८४
१	प्रतिव्यक्ति वार्षिक आय (अमेरिकी डलर)	सूचांक	९९७	११७४		
२	आर्थिक वृद्धिदर	प्रतिशत	५.२	६.५		
३	गरिबीको रेखामुनी रहेको जनसंख्या	प्रतिशत	२१.४	१६		
४	सिंचाईयोग्य क्षेत्रमा सिंचाई सुविधा	प्रतिशत	५८.८	६९		

स्रोतः कर्णाली प्रदेशको आवधिक योजना (२०७६/७६-२०८०/८१) र तातोपानी गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

२.५ मध्यमकालीन नतिजा खाका

सोह्रौं योजनाको अवधारण पत्र, कर्णाली प्रदेशको प्रथम आवधिक योजना तथा गाउँपालिकाको वर्तमान समष्टिगत तथा विषयगत अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्न सहयोग पुग्ने गरी आगामी तीन आर्थिक वर्षको समष्टिगत नतिजा खाका निर्धारण गरिएको छ । यस नतिजा खाका तयारीको लागि तातोपानी गाउँपालिकाले आवधिक योजना र कर्णाली प्रदेशको आवधिक योजनाको लक्ष्यलाई आधार मानी तयार गरिएको छ । साथै विगत आर्थिक वर्षहरुको उपलब्धि र चालु आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को अनुमानित उपलब्धिको आधारमा आगामी आ.व.को लक्ष्य निर्धारण गरिएको छ । मध्यमकालीन समष्टिगत नतिजा खाका तालिका २.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.२: प्रमुख विषय क्षेत्रगत सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

क्र.सं.	सूचक/लक्ष्य	एकाई	हालको अवस्था	मध्यमकालीन लक्ष्य		
				२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
१	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको)	वर्ष				
२	साक्षरता दर	प्रतिशत				
३	विद्यार्थी भर्ना दर	प्रतिशत				
४	विद्यालय छाड्ने दर (एक वर्षमा)	संख्या				
५	स्वास्थ्य संस्थामा पुग्न लाग्ने अधिकतम समय	मिनेट				
६	कम तौल भएका ५ वर्ष मुनीका बालबालिका	प्रतिशत				
७	स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुति गराउने गर्भवती महिला	प्रतिशत				
८	झाडा पखालाको संक्रमण दर (प्रति हजारमा)	संख्या				
९	स्वास्थ्य विमामा पहुँच पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत				
१०	सबै प्रकारको खोप लिने बालबालिका	प्रतिशत				
११	वृद्धि अनुगमन गरिएका मध्ये कुपोषित बालबालिका	प्रतिशत				

स्रोत : तातोपानी गाउँपालिका पार्श्वचित्र, २०७६ र गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

२.६ मध्यमकालीन बजेट खाका

तातोपानी गाउँपालिकाको त्रिवर्षीय बजेट खाका तर्जुमा गर्दा गाउँपालिकाको सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र प्राथमिकता सहित वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम, दिगो विकास लक्ष्यको मार्गचित्र, क्रमागत तथा विस्तृत अध्ययन भएका आयोजना तथा कार्यक्रम, स्थानीय प्राथमिकता, विनियोजन कुशलता, अनुमान योग्यता र वित्तीय सुशासनलाई मुख्य अधार लिइएको छ । गाउँपालिकाको पहिलो प्रयासबाट तयार गरिएको यस मध्यमकालीन खर्च संरचनामा वित्तीय संङ्घीयताको कार्यान्वयन, स्थानीय आर्थिक स्थायित्व र रोजगारी, तीब्र सामाजिक तथा आर्थिक विकास र सन्तुलित विकासका लागि विकास आयोजना तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा जोड दिइएको छ । माथि उल्लेखित समष्टिगत नतिजा खाका तथा विषय क्षेत्रगत नतिजा प्राप्त हुने खर्च तथा स्रोतको अनुमान गरिएको छ ।

वडागत आयोजना, चालु तथा विस्तृत अध्ययन भएका, तुलनात्मक लाभका आयोजना तथा कार्यक्रमका लागि आवश्यक रकम सुनिश्चित हुने गरी बजेट सीमा र सोको आधारमा विषयगत बजेट खाका तर्जुमा गरिएको छ । आयोजना कार्यान्वयनको अवस्था र आगामी कार्यान्वयन योजनाको आधारमा खर्च गर्न सक्ने क्षमता तथा स्रोतको आवश्यकता एवम् उपलब्धतालाई मध्यनजर गरिएको छ । मध्यमकालीन स्रोत अनुमान गर्दा आन्तरिक आय तथा राजस्व परिचालनको विगत प्रवृत्ति, संघीय सरकारबाट प्राप्त हुने वित्तीय हस्तारणमा समानीकरण र अन्य विपदबाट स्रोत परिचालनमा परेको चाप र आगामी वर्षहरुमा पर्न सक्ने असर तथा प्रभाव, स्रोतको आवश्यकता लगायतका पक्षहरुलाई ध्यान दिइएको छ । त्रिवषीय खर्चको अनुमान र स्रोतको बाँडफाँट सहितको विषगत शाखा, उपशाखा, एकाईलाई प्रदान गरिएको बजेट सीमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को बजेट राजस्व तथा विनियोजनका आधारमा खर्च संरचनाको पहिलो वर्षको राजस्व तथा खर्च आँकलन गरिएको छ । दोस्रो र तेस्रो वर्षको प्रक्षेपण गर्दा गाउँपालिकाको नीति तथा कार्यक्रममा उल्लेख गरेको कार्यक्रम र सो अनुसार संचालन हुने कार्यक्रम तथा हासिल गर्ने नतिजालाई प्रमुख आधार मानिएको छ । प्रक्षेपणका क्रममा गाउँपालिकाको प्राथमिकताका क्षेत्र तथा रणनीतिक महत्वका आयोजना तथा कार्यक्रमलाई स्रोत व्यवस्था गरिएको छ । आन्तरिक श्रोत, राजस्व बाँडबाँट, उपलब्ध हुने स्रोत र आवश्यकता समेतका आधारमा अन्य कार्यक्रम तथा साधारण प्रशासनका लागि खर्च अनुमान गरिएको छ । नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट राजस्व बाँडफाँटबाट

स्वरूप प्राप्त हुने रकम र आन्तरिक श्रोत समेतका आधारमा गाउँपालिकालाई प्राप्त हुने राजस्व प्रक्षेपण गरिएको छ । नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट हस्तान्तरण हुने वित्तीय समानीकरण, सशर्त अनुदान, समपुरक र विशेष अनुदान रकम नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको मध्यमकालीन खर्च संरचनामा उल्लेखित रकम तथा सोको प्रक्षेपणको आधारमा आँकलन तथा अनुमान गरिएको छ ।

उल्लेखित आधारलाई विश्लेषण गर्दा आगामी तीन वर्षको अवधिमा कुल बजेट रु............ प्रक्षेपण गरिएको छ । त्यसैगरी स्रोत परिचालनतर्फ आन्तरिक आयबाट रु. ....(.... प्रतिशत), संघीय सरकारको स्रोतबाट रु. ....(७७ ......) र प्रदेश सरकारको स्रोतबाट रु. .... (..... प्रतिशत), व्यहोरिने प्रक्षेपण गरिएको छ । यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिका २.३ मा उल्लेख गरिएको छ :

क्रस	बजेटका स्रोतहरु	२०७९/८० को यथार्थ	२०८०/८१ को अनुमानित	प्रक्षेपण			३ वर्षको प्रक्षेपण जम्मा	प्रतिशत
				२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४		
१	आन्तरिक स्रोत							
२	नेपाल सरकारको श्रोत							
३	प्रदेश सरकारबाट प्राप्त श्रोत							
	जम्मा							

तालिका २.३ : त्रिवर्षीय बजेट विनियोजन र प्रक्षेपण

क्र.सं.	बजेटका स्रोतहरु	२०७९/८० को यथार्थ	२०८०/८१ को अनुमान	प्रक्षेपण			३ बर्षको प्रक्षेपण जम्मा
				२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	
क.	राजस्व तथा अनुदान						
१	आन्तरिक आय						
२	राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त आय						
	नेपाल सरकार भ्याट						
	नेपाल सरकार अन्तशुल्क						
	प्रदेश सरकार (सवारी कर, घरजग्गा रजिष्ट्रेशन, मनोरञ्जन कर आदि)						
३	रोयल्टी बाँडफाँटबाट प्राप्त राजस्व						
	वन रोयल्टी						
	खानी तथा खनिज रोयल्टी						
	पर्वतारोहण रोयल्टी						
	विद्युत रोयल्टी						
	पानी तथा अन्य प्राकृतिक स्रोत						
४	नेपाल सरकार वित्तीय हस्तान्तरण						
	वित्तीय समानीकरण अनुदान						
	सशर्त अनुदान चालू						
	सशर्त अनुदान पूँजीगत						
	समपुरक अनुदान						
	विशेष अनुदान पूँजीगत						
	विशेष अनुदान						
५	प्रदेश सरकार वित्तीय हस्तान्तरण						
	वित्तीय समानीकरण अनुदान						
	सशर्त अनुदान चालू						
	सशर्त अनुदान पूँजीगत						

	समपुरक अनुदान चालू						
	समपुरक अनुदान पूँजीगत						
	विशेष अनुदान पूँजीगत						
	विशेष अनुदान चालू						
६	**अन्य अनुदान**						
७	**अन्तर स्थानीय तहबाट साझेदारी रकम**						
८	**जनसहभागिता**						
९	**नगद मौज्दात**						

२.७ बजेट विनियोजन र प्रक्षेपणको बांडफाड

आगामी तीन वर्षको बजेट अनुमान र प्रक्षेपणको विभिन्न आधारमा गरिएको तुलनात्मक विवरण देहाय बमोजिम रहेको छ ।

क. रणनीतिक स्तम्भको आधारमा बाँडफाँट

अघिल्ला वर्षका नीति तथा कार्यक्रम, गाउँपालिकाले निर्माण गरेको गुरुयोजनाहरु, आवधिक योजनाहरुको अध्ययन र अभिमुखीकरण कार्यक्रमको छलफलका आधारमा निम्न बमोजिमको रणनीकि स्तम्भहरु तयार गरी आगामी तीन आर्थिक वर्षको लागि बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण गरिएको छ । रणनीतिक स्तम्भको आधारमा आगामी तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.४ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.३ : रणनीतिक स्तम्भको आधारमा आगामी तीन वर्षको अनुमान र प्रक्षेपण

रणनीतिक संकेत	रणनीतिक स्तम्भ	आ.व.२०८० / ०८१ को अनुमान		आ.व.२०८१ / ०८२ को प्रक्षेपण		आ.व.२०८३ / ०८४ को प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१	व्यावसायिक कृषि उत्पादन, भण्डारण र वजारीकरण साथै पर्यटन प्रवर्धन						
२	शिक्षा, स्वास्थ्य तथा स्वच्छ खाने पानीको सुनिश्चिचता						
३	गुणस्तरीय, दिगो र समावेशी पूर्वाधारको विकास						
४	कृषि तथा जडिबुटी उत्पादन तथा प्रशोधन उद्योगको विकास						
५	स्थानीय अर्थतन्त्रका प्रमुख क्षेत्रहरुको पहिचान र विकास						
६	भू-उपयोग सम्वन्धी अध्ययन, नीति निर्धारण र कार्यान्वयन						
७	गाउँपालिकाको आन्तरिक आय अभिबृद्धि गर्ने						
८	गाउँपालिकाको संस्थागत क्षमता विकास गर्ने						
९	वडा स्तरीय योजना						

रणनीतिक संकेत	रणनीतिक स्तम्भ	आ.व.२०८० / ०८१ को अनुमान		आ.व.२०८१ / ०८२ को प्रक्षेपण		आ.व.२०८३ / ०८४ को प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
	जम्मा						

ख. प्राथमिकताक्रमको आधारमा बाँडफाँट

कार्यक्रम तथा आयोजनाको आवधिक योजनाले निर्धारण गरेको प्राथमिकताक्रम बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.५ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.४ : प्राथमिकता क्रमको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

प्राथमिकताको क्षेत्र	कूल बजेट	प्राथमिकताको प्रतिशत
व्यवसायिक कृषि		
संस्कृतिको जगेर्ना गर्दै पर्यटन प्रवर्धन		
समावेशी दीगो पूर्वाधार		
व्यवहारिक तथा व्यावसायिक शिक्षा		
गुणस्तरीय स्वास्थ्य		
पर्यावरण तथा विपद व्यवस्थापन		
संस्थागत सुशासन		
जम्मा		

ग. दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा बाँडफाँट

दिगो विकास लक्ष्य बमोजिम आगामी तीन आर्थिक वर्षको व्यय अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.६ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.५ : दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

संकेत नम्बर	दिगो विकासका लक्ष्यहरु	२०८०/०८१ को व्यय अनुमान		२०८१/०८२ को खर्च प्रक्षेपण		२०८२/०८३ को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१	गरिबीको अन्त्य						
२	शुन्य भोकमरी						
३	स्वस्थ्य जीवन						
४	गुणस्तरीय शिक्षा						
५	लैंगिक समानता						

६	सफा पानी र स्वच्छता						
७	आधुनिक उर्जामा पहुँच						
८	समावेशी आर्थिक वृद्धि र मर्यादित काम						
९	उद्योग, नविन खोज र पूर्वाधार						
१०	असमानता न्यूनीकरण						
११	दिगो शहर र समुदाय						
१२	दिगो उपभोग र उत्पादन						
१३	जलबायु परिवर्तन अनुकुलन						
१५	जमीन माथिको जीवन						
१६	शान्ति, न्यायपूर्ण र सशक्त समाज						
	जम्मा						

घ. लैंगिक संकेतको आधारमा बाँडफाँट

लैंगिक संकेत बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.७ मा प्रस्तुत छ ।

तालिका २.६ : लैंगिक उत्तरदायी बजेटको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

लैंगिक संकेत	२०८०/०८१ को व्यय अनुमान		२०८१/०८२ को खर्च प्रक्षेपण		२०८२/०८३ को खर्च प्रक्षेपण	
	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
निर्दिष्ट						
सहयोगी						
तटस्थ						
जम्मा						

ङ. जलवायु संकेतको आधारमा बाँडफाँट

जलवायु संकेत बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.८ मा प्रस्तुत छ ।

तालिका २.७ : जलवायु संकेतको बजेटको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण

जलवायु संकेत	२०८०/०८१ को व्यय अनुमान		२०८१/०८२ को खर्च प्रक्षेपण		२०८२/०८३ को खर्च प्रक्षेपण	
	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
प्रत्यक्ष लाभ						
अप्रत्यक्ष लाभ						
तटस्थ						
जम्मा						

२.८ विषय क्षेत्रगत बांडफाड

विषय क्षेत्रगत रुपमा आगामी तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.९ मा प्रस्तुत गरिएको छ । विषय क्षेत्रगत आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट, खर्च तथा स्रोतको अनुमान, कार्यक्रम तथा आयोजनागत बजेट, प्राथमिकीकरण र सांकेतीकरण सम्बन्धी विवरण समावेश गरिएको छ ।

तालिका २.९ : आगामी तीन आ.व.को विषय क्षेत्रगत खर्चको बाँडफाटको प्रक्षेपण

विषय क्षेत्र	विषय उपक्षेत्र	आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
			कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार
आर्थिक क्षेत्र	१. कृषि	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	२. सिंचाई	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	३. पशुपंक्षी	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	४. उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	५. पर्यटन तथा संस्कृति	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	६. भूमी व्यवस्था	२०८०/८१						

	तथा सहकारी	२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	७. श्रम, रोजगारी तथा गरिवी निवारण	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
सामाजिक क्षेत्र	८. जनस्वास्थ्य तथा पोषण	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	९. शिक्षा, कला, भाषा तथा साहित्य	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	१०. खानेपानी तथा सरसफाइ	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	११. महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	१२. युवा, खेलकुद तथा नवप्रवर्तन	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	१३. सामाजिक सुरक्षा तथा पंजीकरण	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
पूर्वाधार क्षेत्र	१४. भवन,	२०८०/८१						

	आवास तथा बस्ती विकास	२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	१५. सडक, पुल तथा यातायात	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	१६. जलस्रोत, विद्युत् तथा स्वच्छ ऊर्जा	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	१७. सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र	१८. वन, भूसंरक्षण तथा जैविक विविधता	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	१९. वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	२०. विपद जोखिम व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलन	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र	२१. नीति, कानुन, न्याय तथा सुशासन	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	२२. संगठन तथा	२०८०/८१						

	क्षमता विकास, जनशक्ति व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह	२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	२३. राजस्व तथा स्रोत परिचालन	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	२४. तथ्यांक प्रणाली र योजना तथा विकास व्यवस्थापन	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	वडा स्तरीय आयोजना	२०८०/८१						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						
	जम्मा	**२०८०/८१**						
		२०८१/८२						
		२०८२/८३						

परिच्छेद ३ : आर्थिक क्षेत्र

यस परिच्छेद अन्तर्गत तातोपानी गाउँपालिकाको आवधिक योजनाले तय गरेको आर्थिक क्षेत्रसँग सम्बन्धित कृषि तथा सिंचाई, पशु विकास, सिंचाई, उद्योग तथा व्यापार, पर्यटन तथा संस्कृति, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी र श्रम तथा रोजगारी जस्ता उप-क्षेत्रहरुको पृष्ठभूमि, समस्या तथा चूनौति, लक्ष्य, रणनीति, नतिजा खाका, त्रिवर्षीय खर्च तथा स्रोत अनुमान, आयोजना तथा कार्यक्रम र पूर्वानुमान तथा जोखिम पक्षहरु समावेश गरिएको छ ।

३.१ कृषि

३.१.१. पृष्ठभूमि

तातोपानी गाउँपालिका समथर फाँटहरुदेखि अग्ला हिउँ पर्ने डाडाहरु समेत रहेका छन् । धरातलिय स्वरुपको हिसावले हिमाली तथा उच्च पहाडी क्षेत्रको अधिकांस बनौट भिरालो प्रकृतिको छ भने नदी तटिय क्षेत्र लगायत अन्य क्षेत्रमा समथर जमिन पनि रहेको छ । जुम्ला जिल्लाको तातोपानी गाउँपालिकालाई मुलप्रवाह क्षेत्र बनाएर अविरल बगिरहने तिला नदी, भेरी खोला, गिडी गाड लगायत सहायक नदी तथा खोलाहरु यहाको मुख्य प्राकृतिक सम्पदा हुन् । जुम्ला जिल्लामा खेतलाई ज्युलो भनिन्छ । तातोपानी गाउँपालिका जुम्ला जिल्लाका ठूला ठूला ज्युलोहरु भएका स्थानीय तहहरु मध्येको एक हो । यस गाउँपालिकाको वडा नं. १ देखि ६ सम्मका बासिन्दाहरुको धेरथोर ज्युलो र खेतीयोग्य पाखो बारी हुने गरेको छ । खेतमा जुम्ला जिल्लाको प्रशिद्ध मार्सीधान, गहुँ, जौ उत्पादन गर्ने गरिन्छ भने पाखो बारीमा सिमी, आलु, स्याउ, ओखर, मकै, कोदो, कागुनो, चिनोको खेती गरिन्छ । त्यसैले यस गाउँपालिकाको मुख्य पेशा कृषि उत्पादन रहेको छ ।

तर तातोपानी गाउँपालिकाको वडा नं. ७ र ८ मा भने ज्युलो नगन्य मात्रामा रहेको छ । यि दुइ वडाहरु जाजरकोट जिल्लासँग सिमाना जोडिएका छन् र यहा रहेको भेरी खोला निकै गहिरो गरी बगेकोले कुनै कुनै ठाउमा सानो सानो खेत भए पनि अधिकांस भूगोल पहाड, पाखो र चरणहरु रहेकोले यि वडाहरुमा भेडाबाखा पालन र पाखो बारीमा आलु, स्याउ, कोदो, मकै उत्पादन मुख्य पेशाको रुपमा रहेको छ । अग्लो पहाडमा रहेका बासिन्दाहरुले मौसम अनुसारको जडिबुटी जंगलबाट संकलन गरी विक्री वितरण गरी जिविकोपार्जनको लागि आर्थिक जोहो गर्ने गर्दछन् ।
त्यसैगरी वेसौसमी तरकारी खेतीकालागि व्यवसायिक कृषकलाई टनेल र मल्चिङ प्लाष्टिक र थोपा सिंचाईको व्यवस्था गरिएको छ भने कृषकहरुलाई निःशुल्क स्याउका विरुवा वितरण कार्यहरु पनि गाउँपालिकाले गरेको छ । विपन्न परिवारलाई गाउँपालिकाले कृषि विमा अनुदान समेत वितरण गरेको छ ।
वडा नं. ७ र ८ लाई भेडाबाखा पालन पकेट क्षेत्र घोषण गरिएको छ । भेडाबाखाको पशु विमा, गाउँपालिका भित्र रहेका सवै पशुलाई निशुल्क रुपमा खोप उपलब्ध गराउने, पशुहरुमा हुने बाँझोपना तथा थुनेलो जस्ता रोगको रोगथाम तथा नियन्त्रण गर्ने र किसानहरुलाई उत्पादन प्रतिफलका आधारमा अनुदान उपलब्ध गराई प्रोत्साहन गर्ने कार्यहरु गाउँपालिकाले गरेको छ ।

१.१.२. समस्या तथा चुनौति

परम्परागत कृषि प्रणालीलाई पूर्ण रुपमा व्यवसायिकरण गर्न नसकिनु, व्यवसायीक कृषकहरुलाई बजार व्यवस्थापन गर्न सहजता नहुनु, कठिन भूगोलका कारण पाखो बारीहरुमा सिंचाइको व्यवस्था गर्न नसकिनुका साथै प्रति इकाइ लागत खर्च बढी हुनु, भेडाबाख्राका बथानहरुमा जंगली जनावरको आक्रमण हुनु, लामो समय चिसो हुने भएको कारण बाली हुर्कन र पाक्न धेरै समय लाग्नु, बेमौसमी तरकारी उत्पादनका लागि प्रविधी र बजार व्यवस्थापनको कठिनाइ, जमिनको खण्डीकरण लाई व्यवस्थापन गर्नु, कृषकले सहजरुपमा कर्जा प्राप्त गर्न नसक्नु, विचौलियाको वढ्दो प्रभाव हुनु, उन्नत कृषि तथा पशुपालन व्यवसायकालागि आवश्यक प्रविधिको व्यवस्थापन गर्न, जलवायु परिवर्तनको प्रभाव बढ्नु, तथा कृषि उत्पादन, प्रशोधन तथा वजारीकरणका लागि आवश्यक पूर्वाधारको अभाव हुनु कृषि क्षेत्रका प्रमुख समस्या तथा चुनौती हुन् ।

त्यसैगरी जलवायु परिवर्तनका कारण पशुमा नयाँ किसिमका रोगको संक्रमण हुनु, समुदाय तथा गाउँपालिकाका विषयगत शाखा बिच समन्वयमा कमी हुनु, प्राविधिक जनशक्तिको अभाव, पर्याप्त अनुदान तथा वित्तिय सहजीकरणको अभाव हुनु तथा कृषकमा पशुविमाका बारेमा न्युन जानकारी हुनु पशुपालन क्षेत्रका प्रमुख समस्या तथा चुनौती हुन ।

समग्रमा कृषि तथा पशुपालन विमाको दायरा कम हुनु, सकृय ग्रामिण कृषि कार्यकर्ताको संख्या न्युन हुनु, कृषकहरुलाई व्यवसायिक तालिम पर्याप्तता नहुनु, गाउँपालिकाको क्षेत्रफलको तुलनामा कृषि उपज संकलन केन्द्र, बजार प्रवर्द्धन केन्द्र, तथा सामुदायिक कृषि प्रसार सेवा केन्द्रको संख्या कम हुनु, उन्नत विउ, जैविक मल र विषादी प्रयोग गर्ने, आधुनिक कृषि प्रविधि प्रयोग प्रति कृषक आकर्षक नहुनु, पशुपालनको व्यवसायिकताका लागि आवश्यक पर्ने पूर्वाधार जस्तै गोठ निर्माण तथा सुधार पूर्ण रुपमा विकास गर्न नसक्नु यस क्षेत्रका समस्या तथा चुनौती हुन् ।

३.१.३ लक्ष्य

कृषि पकेट क्षेत्रको पहिचान गर्दै व्यावसायिक तथा आधुनिक कृषि तथा पशुपालनको माध्यमबाट स्वदेशमै रोजगारी सिर्जना गरी गरिबी न्यूनिकरण गर्ने ।

३.१.४. उद्देश्य

- आधुनिक कृषि प्रणाली, प्रविधि तथा यन्त्र उपकरणको प्रयोगद्धारा कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धि गरी व्यावसायिकीकरणका माध्यमबाट आर्थिक उपार्जन तथा रोजगारीको वृद्धि गर्नु,
- पशुपालन व्यवसायको आधुनिकीकरण, विविधिकरण तथा व्यावसायिकीकरण गर्दै कृषकहरूको दिगो आयस्रोतको रूपमा स्थापित भई गरिबी न्यूनिकरण गर्नु ।

३.१.५. रणनीति

१. कृषि तथा पशुपंछिपालनको विकासका लागि नीतिगत प्रवन्ध गर्ने।
२. कृषि तथा पशुपालन विकासका लागि संस्थागत क्षमता अभिबृद्धि गर्ने ।
३. कृषि तथा पशुपंछि जन्य उत्पादनको सुरक्षित वजारीकरण गर्ने ।
४.कृषि तथा पशुपंछि जन्य उत्पादन बृद्धि, सुरक्षण तथा व्यवस्थापनका लागि आधुनिक प्रविधि तथा सेवाको प्रयोगलाई जोड दिने ।
५.कृषि तथा पशुपंछिपालन क्षेत्रमा संलग्न विपन्न तथा सिमान्तकृत समुदायको आर्थिक क्षमता अभिबृद्धि गर्ने ।
६.कृषि तथा पशुपंछिजन्य उत्पादन व्यापार प्रवर्द्धनमा सरोकारवालासँग सहकार्य गर्ने ।

३.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना तथा कार्यक्रम, आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३
आफ्नो उत्पादनबाट बर्षभरी खान पुग्ने परिवार	प्रतिशत				
संचालित कृषि संकलन केन्द्र बजार	संख्या				
कृषि उपजका बार्षिक वार्षिक उत्पादन	रु लाख				
सक्रिय व्यवसायिक कृषक समूह	संख्या				
संचालनमा रहेका कृषि पकेट क्षेत्र	संख्या				
आधुनिक कृषि औजारहरु प्रयोग गर्ने कृषक	संख्या				
ग्रामीण कृषि कार्यकर्ता	संख्या				
सक्रिय कृषि सहकारी संस्था	संख्या				

स्रोतः गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

३.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा कृषि उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार रहेको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार
२०८०/८१						
२०८१/८२						
२०८२/८३						

३.१.८ कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको कृषि उपक्षेत्रको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

उपक्षेत्र/कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
कृषि तथा पशुपंछिपालन क्षेत्र लाई समेटेर आवश्यक नीति तर्जुमा गर्ने		२०८१/०८२-२०८३/०८४		
एक गाउँ एक रैथाने बाली पकेट क्षेत्र, एक घर एक स्याउ वगैचा र स्थानीय रैथाने विउ तथा स्थानीय उत्पादन संरक्षण नीति तर्जुमा गर्ने		२०८१/०८२-२०८३/०८४		
कृषि प्राविधिकको क्षमता विकास आयोजना		२०८१/०८२-२०८३/०८४		
कृषि व्लक, पकेट तथा जोन विकास तथा व्यवस्थापन आयोजना				
सकृय कृषक तथा पशुपंक्षीजन्य समूहको क्षमता विकास				
कृषि योग्य भूमि संरक्षण आयोजना (भूमि वैंक) स्थापना				
बाँझो जमिन भाडामा लिएर उपयोग अनुसार अनुदानको व्यवस्थापन				
प्राङ्गारिक मलको विकास, मौसमी तथा वेमैसमी विउविजनको व्यवस्थापन				
सिँचाई पूर्वाधार (थोपा, रिचार्ज पोखरी, कुलो, लिफ्ट) विकास आयोजना				
वाली उत्पादनका लागी आवश्यका प्राविधिक तथा संरचनामा सहजता				
तरकारी, स्याउ ओखर खेती, विउ उत्पादन, रैथाने बाली संरक्षण आयोजना				
रोग /किरा नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन				
रणनीतिक ग्रामीण कृषि सडक निर्माण, स्तरोन्नती तथा व्यवस्थापन आयोजना				
परम्परागत तथा आधुनिक शित भण्डार				

निर्माण				
वडागत कृषि जन्य उत्पादन संकलन केन्द्र				
संकलन केन्द्र निर्माण तथा हाटबजार संचालन तथा व्यवस्थापन				
दुग्ध चिस्यान केन्द्र/संकलन केन्द्र				
नश्ल सुधार तथा प्राथमिक उपचार केन्द्र				
कृषि बिमा सेवामा कृषकको संलग्नता अभिबृद्धि गर्ने				
विपन्न तथा सिमान्तकृत कृषकको तथ्याङ्क संकलन तथा अभिलेखीकरण				
लक्षित समुदायलाई उत्पादनम आधारित अनुदानको व्यवस्था				
लक्षित समुदायका बालबालिका केन्द्रित “कृषि तथा पशुपालनमा किशोर किशोरी” आयोजना				
वैंक तथा सहकारीसँगको सहकार्यमा सहुलियत पूर्ण कृषि कर्जा कार्यक्रम सञ्चालन				
जम्मा				

३.१.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

गाउँपालिकामा रहेका व्यवसायिक कृषकहरुको संख्या बृद्धि भई कृषि उत्पादकत्व बढ्ने र बजारीकरण सुदृढ भएको हुनेछ । कृषि क्षेत्रमा जलवायु परिवर्तनले पार्ने असर र प्रकोपको जोखिम संभावना अधिक रहन सक्दछ । कृषि, प्रविधि, मल, गुणस्तरीय बीउ तथा कृषि सामाग्री, भरपर्दो सिंचाई प्रणाली, कृषि प्रसार, कृषि भूमिको संरक्षण र एकीकृत व्यवस्थापन गर्न नसकिएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुने जोखिम रहन्छ । संङ्घीय शासन व्यवस्था अनुसार संङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय तहबीच नीति, योजना तथा कार्यक्रमको सामाञ्जस्यता, समन्वय र सहकार्यले गर्दा कृषि पूर्वाधार, प्रविधि तथा सीप विकास हुनेछ । वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त पूँजी कृषि व्यवसायमा परिचालन हुनेछ । गाउँपालिकाले कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धनका लागि लिईने नीति र कार्यक्रमले बेरोजगार युवाहरु कृषिमा आधारित व्यवसायमा आकर्षिक हुनेछन् ।

३.२ सिंचाई

३.२.१ पृष्ठभूमि

कृषि क्षेत्रको प्रवर्द्धन र विकासका लागि सिंचाईको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । तसर्थ कृषि क्षेत्रको विकासका लागि सिंचाईलाई मेरुदण्डका रुपमा लिइन्छ । तातोपानी गाउँपालिकाम तिला नदी, भेरी खोला, गिडी खोला लगायतका जलाधारबाट सतही सिंचाइको व्यवस्थापन गरिएको छ । गाउँपालिकाले आफ्ना वार्षिक नीति, बजेट तथा कार्यक्रमहरुमा गाउपालिकाका विभिन्न गाउँ बस्तीहरुमा बिगत वर्षहरुदेखि सञ्चालन भई हाल बिबिध कारणले अवरुद्ध हुन पुगेका सिंचाइ कुलाहरुको स्तर उन्नती गरी सिंचाइ सुविधा उपलब्धताको दायारा बढाउने, सिंचाइ सुविधा नपुगका क्षेत्रहरको पहिचान गरि सिंचाइ सुविधा उपलब्ध गराउन आवश्यक पहल गर्ने, गाउँपालिका भित्रका खेतियोग्य जमिनमा कृषकहरुले सहज रुपमा सिचाई सुविधा पाउनु भन्ने हेतुले ठूला, मध्यम तथा साना सिचाई योजनाहरु निर्माण तथा मर्मत गर्ने, सुख्खा क्षेत्रमा लिफ्ट सिचाई निर्माण कार्यलाई अन्य स्थानमा पनि विस्तार गर्ने । सिचाई योजनाहरु निर्माण गर्नका लागि आवश्यक पर्ने बजेट संघ तथा प्रदेश सरकारसंग माग गर्ने जस्ता नीतिहरु लिएकोछ । हाल तातोपानी गाउँपालिकाका खेत, जसलाई स्थानीय भाषामा जिउलो भनिन्छ, मा सतप्रतिशत सिचाइ सुविधा रहेको छ । अधिकांस सिचाइहरु तिला नदीमा बाँध बाधी कुलोको माध्यमबाटबाट सिचाइ गर्ने गरिएको छ । हाल कुलोहरुलाई मर्मत गरी पक्की कुलो निर्माण गरिएको छ । तातोपानी गाउँपालिकाको वडा नं. १ र ६ मा लिफ्टिङ प्रविधिबाट तिला नदीको पानीलाई ताने सिचाइ गर्ने प्रयास गरिएको भए पनि सफल भएको छैन । आयोजनागत रुपमा रहेका सिंचाइ कुलो सुविधाहरुमा वडा नं. १ मा खाल्मी सिचाइ कुलो, वडा नं. २ र ३ मा लाछु जिउलो सिचाइ कुलो, वडा नं. ४ वरी हाँकु, पोरी हाँकु, पाण्डे साँगु र राजकुलो सिचाइ कुलो, वडा नं. ८ मा उठिल्याउ सिचाइ कुलो, वडा नं. ६ मा गडीघट्ट र कैम सिचाई कुलो र वडा नं. ८ मा घट्टेखोला सिंचाइ कुलो रहेका छन् । यि सवै सिचाइको कुल लम्बाइ ३५ किलोमिटर रहेको छ ।

३.२.२ समस्या तथा चुनौति

सिंचाई सुविधा विस्तार गर्न बजेटको कमि, गाउँपालिकाको संस्थागत क्षमता कमजोर हुनु, परम्परागत सिंचाई प्रणालीमा निर्भर हुनु पर्ने बाध्यता रहनु, जलस्रोत परिचालन सम्बन्धी उपभोक्ता समितिहरूमा सीप र ज्ञानको कमि हुनु, आवश्यक सिंचाई आयोजनाहरु संचालन गर्न नसक्नु, खेतीयोग्य जमिनमा मानव वस्ती विकास हुँदै जानु यस क्षेत्रका मुख्य समस्याहरू हुन् । त्यसैगरी, वैकल्पिक सिंचाइ विधि अवलम्वन नगरिनु, सिंचाइ गुरुयोजना तर्जुमा नहुनु, भएका सिंचाइका श्रोतहरुको पूर्ण उपयोग हुन नसक्नु र सिंचाई कुलोहरुको नियमित मर्मत संभार हुन नसक्नु जस्ता समस्याहरु रहेका छन् । साथै

कृषियोग्य सबै भूमिमा बाहै महिना सिंचाइको व्यवस्था गर्ने र सतह सिंचाइको सम्भावना नभएका क्षेत्रहरुमा नयाँ प्रविधिमा आधारित सिंचाइ प्रणालीको विकास गर्ने जस्ता कुरा चुनौतीका रुपमा रहेका छन् ।

सिंचाईको सुविधा विस्तारका लागि पर्याप्त लगानी बढाउनु, उत्थानशील/बलियो र भरपर्दो सिंचाई नहर र कुलोहरूको निर्माण गर्नु, नीजि क्षेत्रको लगानीलाई प्रोत्साहित गर्नु, सिंचाई पूर्वाधार विकासका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको संयुक्त लगानीको प्रवन्ध गर्नु, कृषि योग्य जमिनको संरक्षण गर्नु, जलवायु परिवर्तनबाट पानीको उपलब्धतामा हुनसक्ने प्रतिकूल असरलाई न्यूनीकरण गर्ने उपाय अवलम्बन गर्नु, सिंचाईमा नयाँ प्रविधिको प्रयोग गर्नु, सम्पन्न आयोजनाहरुमा जनसहभागिता जुटाई दिगो रुपमा संचालन गर्नु र बाह्रै महिना नियमित रुपमा सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराउनु यस क्षेत्रका मुख्य चुनौतीहरू हुन् ।

३.२.३ लक्ष्य

गाउँपालिकाको सबै क्षेत्रमा सिँचाई सुविधाको विस्तार भएसँगै कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि हुनुको साथै गाउँपालिकाको प्रतिव्यक्ति आम्दानी वृद्धि गर्ने ।

३.२.४ उद्देश्य

आधुनिक प्रविधिमार्फत पानीको स्रोतको प्रवन्ध गरी गाउँपालिकामा नयाँ सिचाइ योजनाहरुको निर्माण, भैरहेका सिचाइको मर्मत र स्तरउन्नती तथा विस्तार गरी दीर्घकालीन रूपमा सिँचाई सुविधा विस्तार गर्दै मौसमी तथा बेमौसमी कृषि खेती प्रणाली मार्फत आर्थिक उपार्जन तथा रोजगारी वृद्धि गर्नु ।

३.२.५ रणनीति

१. सिँचाई सम्बन्धी नीति तर्जुमा तथा योजना कार्यान्वयन गर्ने ।

२. सिँचाई आयोजना निर्माण, मर्मत सम्भार तथा स्तरउन्नति गर्ने ।

३. कृषक अभिमुखीकरण तथा क्षमता विकास ।

३.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

आवधिक योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरणको अगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
खेतीयोग्य जमिन मध्ये १२ महिना सिंचाई पुगेको जग्गा	हेक्टर				
प्रयोगमा आएका सिंचाइ प्रविधि (सतह, पोखरी, लिफ्ट, आकासे पानी सङ्कलन, प्लाष्टिक पोखरी)	संख्या				
वर्षाको आकाशे पानीमा निर्भर सिंचाइ भूमि	हेक्टरम				
सिंचाइका आधुनिक पूर्वाधार निर्माणवाट (आधुनिक सिंचाइ कुलो, लिफ्ट) सिंचाइ क्षेत्र विस्तार	संख्या				

स्रोत: गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

३.२.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा सिंचाई उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पूँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार
२०८१/८२						
२०८२/८३						
२०८३/८४						

३.२.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
१	नीति, कानुन, मापदण्ड तर्जुमा गरी गुरुयोजना निर्माण, त्यसको कार्यान्वयन र नियमन		२०८१/०८२-२०८३/०८४		
२	उपभोक्ता समिति गठन गरी लक्षित वर्गलाई प्राथमिकता दिई उक्त समितिको आवश्यकता अनुरूप क्षमता अभिवृद्धि				
३	बाइरागा सोलार लिफ्टिङ सुचारु				
	गिरीखोला गौतमबाडा माझकुलो सिंचाइ योजना मर्मत तथा सुधार				
	पारीफाल (पारीवन) सिचाइ				
	पुराना सिंचाई कुलाहरुको खोजी तथा मर्मत संभार गर्ने				
	पानीको मुहान संरक्षण तथा बाँध निर्माण				
	मुलदेखि वाह्रगाउसम्मको कुलो मर्मत				
	उच्च स्थानमा रहेको खेतीयोग्य जमिनको लागि खहरे खोला सिचाइ व्यवस्था				
	आवश्यक क्षेत्रमा सिंचाई कुलोको निर्माण गर्ने				
	थोपा सिँचाई जस्ता सिँचाई प्रविधिको व्यवस्था				
	संघ र प्रदेश सरकारसँगको लागत सहभागिताम सिंचाई आयोजना सञ्चालन				

	पानीको मुहान संरक्षण सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम				
	वैकल्पिक सिँचाई प्रणालीमा जोड तथा अनुदान				
	आयोजनामाथि स्थानीयहरूको अपनत्व सिर्जना गर्न विपन्न वर्गको लागत सहभागिता अनुदान				
	जम्मा				

३.२.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

व्यवसायिक कृषि उत्पादनको लागि प्रविधि तथा नविनतम खोज तथा विकास गरेर सिंचाई व्यवस्थापन गर्न नसकिएमा वा हुन नसकेमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुने जोखिम रहन्छ । तीनै तहका सरकारहरुबाट कृषियोग्य भूमीमा सिंचाई सुविधा प्रदान गर्ने नीति, कार्यक्रमबीच सामञ्जस्यता, समन्वय र सहकार्यमा पूर्वाधार, प्रविधि तथा सीप विकास हुनेछ। गाउँपालिका र प्रदेश सहित संङ्घीय सरकारहरुबाट प्रविधियुक्त सिंचाई विस्तारमा पूँजी विस्तार हुनेछ र कृषि उत्पादन वृद्धिले युवाहरुलाई कृषिमा आधारित व्यवसायमा आकर्षिक हुनेछन् ।

३.३ पशुपंक्षी

३.३.१ पृष्ठभूमि

यस गाउँपालिकाको आर्थिक गतिविधि मध्ये पशुपंछी पालन एक हो । यस क्षेत्रमा परम्परागत तथा व्यावसायिक रुपमा भेडा बाखा तथा गाइभैसी पालनको अभ्यास भइरहेको छ । पशुपंक्षी क्षेत्रको विकासका लागि गाउँपालिकाले उन्नत जातका भेडा बोका, उन्नत कुखुरा, बाखा, डाले घाँस वेर्ना, भुइँ घाँसको वीउ वितरण जस्ता कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ। वडा नं. ७ र ८ लाई भेडाबाखा पालन पकेट क्षेत्र घोषण गरिएको छ। भेडाबाखाको पशु विमा, गाउँपालिका भित्र रहेका सवै पशुलाई निशुल्क रुपमा खोप उपलब्ध गराउने, पशुहरुमा हुने बाँझोपना तथा थुनेलो जस्ता रोगको रोगथाम तथा नियन्त्रण गर्ने र किसानहरुलाई उत्पादन प्रतिफलका आधारमा अनुदान उपलब्ध गराई प्रोत्साहन गर्ने कार्यहरु गाउँपालिकाले गरेको छ।

३.३.२ समस्या तथा चुनौति

निर्वाहमुखी न्यून उत्पादकत्व भएका पशु पालन निरन्तर हुनु, उच्च उत्पादकत्व भएका पशु पालन नहुनु, बढ्दो आयातमूखि संस्कृति, उन्नत घाँस वीउ र आधुनिक प्रविधिको अभाव, पशु बजार र सूचनाको अभाव आदि प्रमुख समस्या रहेका छन् । त्यसैगरी जलवायु परिवर्तनका कारण पशुमा नयाँ किसिमका रोगको संक्रमण हुनु, समुदाय तथा गाउँपालिकाका विषयगत शाखा बिच समन्वयमा कमी हुनु, प्राविधिक जनशक्तिको अभाव, पर्याप्त अनुदान तथा वित्तिय सहजीकरणको अभाव हुनु तथा कृषकमा पशुविमाका बारेमा न्युन जानकारी हुनु पशुपालन क्षेत्रका प्रमुख समस्या तथा चुनौती हुन ।

पशुपालन क्षेत्रमा अझै पनि किसानहरूको आकर्षण बढ्न नसक्नु, कृषकहरूका व्यवसायिक इच्छा शक्ति कम हुनु, व्यवसायिक उत्पादनको लागि आवश्यक पर्ने उन्नत नश्लका पशुपंक्षी, पशु स्वास्थ्य प्राविधिक र गुणस्तरीय आहारको अभाव हुनु, बाखा तथा भैंसीलाई थुनेलो, ज्वरो, नाम्ले, जुका, पखला, अरुची जस्ता रोगका कारण अपेक्षित लाभ हासिल गर्न नसक्नु, सबै किसानहरूलाई घरदैलोमा पशुसेवा उपलब्ध गराउन नसक्नु, कृषकको बजारसँग प्रत्यक्ष पहुँच नहुँदा विचौलियाको हस्तक्षेप हुनु, नीतिगत रुपमा गाउँपालिकाले प्राथमिकतामा राखेता पनि आवश्यक बजेट विनियोजन नहुनु । यसका साथै पशुपंक्षी पालनका पूर्वाधारहरु : सङ्कलन केन्द्र, दुध चिस्यान केन्द्र, कृत्रिम गर्भाधान केन्द्र, पशुपंक्षीवधशाला, प्रशोधन केन्द्र, हाटवजार व्यवस्था नहुनु, उन्नत डाले तथा भुई घाँस तथा सन्तुलित आहार, दाना पसलको व्यवस्था नहुनु, भकारो एवं गोठ सुधार र पशुमुत्रको उपयोग हुन नसक्नु, पशुपंक्षीहरुको व्यवसायिक पालनमा सहुलियत दरमा कर्जा तथा अनुदान सुविधा प्रदान गर्न, युवाहरु पशुपंक्षीपालन प्रति आकर्षण वढाउन, पशुपंक्षीहरुको वजार प्रवर्द्धन गर्न चुनौती रहेको छ।

३.३.३ लक्ष्य

"पशुपंक्षीपालनलाई व्यवस्थित, विविधीकरण एवं व्यवसायीकरण गर्दै कृषकहरुको आयआर्जनको भरपर्दो श्रोतको रुपमा विकास गर्नु ।"

३.३.४ उद्देश्य

१. पशुपंक्षीपालनमा व्यवसायिकता बिकास गर्ने ।
२. पशुपंक्षीजन्य वस्तुको वजार प्रवर्द्धन गर्ने ।
३. पशुपंक्षीपालनमा महिला, दलित एवं अति विपन्न वर्गको आवद्धतामा वृद्धि गर्ने ।
४. पशुपंक्षी स्वास्थ्य तथा उपचार व्यवस्था विस्तार गर्ने ।
५. वातावरण तथा हावापानी अनुकुलमैत्री पशुपक्षी व्यवसायको प्रवर्द्धन गर्ने ।
६. पशुपंक्षी सम्बन्धी नीति तर्जुमा तथा योजना कार्यान्वयन गर्ने ।

३.३.५ रणनीति

१. पशुपंक्षी पालनलाई आत्मनिर्भरबाट व्यवसायिकता तर्फ लैजाने रणनीति लिइने छ ।
२. पशुपंक्षीको व्यवसायिक उत्पादन तर्फ लागेका कृषकहरुको प्रोत्साहनको लागि वार्षिक रुपमा संचालन गरिने कृषि मेलाको भव्य कार्यक्रममा उत्कृष्ट कृषक सम्मान गरिने रणनीति लिइने छ ।
३. पशुपंक्षीको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्न यान्त्रिकीकरणमा जोड दिने ।
४. पशु आहारका लागि गुणस्तरीय एवं पोषणयुक्त घाँसबाली रोपणमा व्यापकता ल्याइने रणनीति लिइनेछ ।
५. पशुपंक्षीजन्य उत्पादनहरुको स्थानीय एवं वाह्य वजार प्रवर्द्धन गर्न सङ्कलन केन्द्र, प्रशोधन केन्द्र, चिस्यान केन्द्र, विक्री केन्द्र, पशु वजार र मेला प्रदर्शनी स्थल व्यवस्था जस्ता पूर्वाधारहरु आवश्यकताका आधारमा उपयुक्त स्थानमा निर्माण गरिनेछ ।

३.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना तथा कार्यक्रम र आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३
व्यवसायिक पशुपंक्षीपालन फर्म	संख्या				
बार्षिक दुधको उत्पादन	मे.टन				
खसी बोका, राँगा, सुँगुर, बंगुर, कुखुराको बार्षिक मासु विक्री	रु. लाखमा				
बार्षिक अण्डा उत्पादन	गोटा हजारमा				
वार्षिक माछा विक्री	रु. लाखमा				
नश्ल सुधार तथा प्राथमिक उपचारकेन्द्र	संख्या				
सुचारु कृत्रिम गर्भाधान केन्द्र	संख्या				

स्रोत: गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

३.३.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा पशुपंक्षी विकास सम्वन्धी उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार

३.३.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
१	एक गाउँ एक पशुपालन पकेट क्षेत्र				
२	व्यवसायिक पशुपंक्षीपालनमा घरपरिवारको दक्षता अभिबृद्धि				
३	प्रविधि मैत्री व्यवसायिक पशुपंक्षीजन्य पालन आयोजना				
४	व्यवस्थित चरन क्षेत्र विकास तथा प्रवर्धन				
	वाखापालन, भेडापालन, कुखुरापालन, गाईभैसी पालन नश्ल संरक्षण आयोजना				
	दुग्ध चिस्यान केन्द्र/संकलन केन्द्र				
	तथा पशुपंक्षी बिमा सेवामा कृषकको संलग्नता अभिबृद्धि गर्ने				
	पशुपंक्षीपालन सम्बन्धी उपलब्ध प्रविधि (खोप, कृत्रिम प्रजनन) को वडागत व्यवस्थापन आयोजना				
	कृत्रिम गर्भाधान केन्द्र स्थापना तथा व्यवस्थापन				
	एक वडा एक पशु सेवा केन्द्रको स्थापन गर्ने				
	दुध तथा दुधजन्य वस्तुको उत्पादन तथा व्यवस्थापन आयोजना				
	भेडा, बाखा, तथा राँगा भैसीको व्यवसायिक उत्पादन तथा व्यवस्थापन आयोजना				
	लोकल कुखुरा लगायतका पंछिको व्यवसायिक उत्पादन अयोजना				
	जम्मा				

३.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

पशुपालन व्यवसाय प्रवर्द्धनका लागि प्रविधि, पशु प्रसार, आहार, पशुपंक्षी उपचार जस्ता विषयहरुलाई एकीकृत व्यवस्थापन गर्न नसकिएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुने जोखिम रहन्छ। तीनै तहका सरकारहरुबीच नीति, कार्यक्रमबीच सामाञ्जस्यता, समन्वय र सहकार्यमा पूर्वाधार, प्रविधि तथा सीप विकास हुनेछ । वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त पूँजी पशुपंक्षीपालन व्यवसायमा परिचालन हुनेछ र पशु व्यवसायमा क्रियाशिल कृषकहरु र वेरोजगार युवाहरु पशुपालनमा आकर्षिक हुनेछन् । गाउँपालिकाको समन्वयमा संघ र प्रदेश कार्यालयबाट पशुलालन क्षेत्रमा पूर्वाधार, प्रविधि तथा सीप विकास गर्न सकिनेछ । नयाँ ब्यवसायीहरुबाट पशुलापन व्यवसायमा लगानी परिचालन हुनेछ र वेरोजगार युवाहरुलाई कृषिमा आधारित व्यवसायमा आकर्षिक हुनेछन् । उचित स्याहार, आहार तथा गोठका लागि पर्याप्त लगानी तथा नियमित उपचारको उपयुक्त व्यवस्थापन गर्न नसकिएमा अपेक्षित नतिजा हासिल नहुने जोखिम रहन्छ।

३.४ उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय

३.४.१ पृष्ठभूमि

तातोपानी गाउँपालिकामा विशेष गरी स्थानीय स्रोत साधनमा आधारित कृषि तथा पशुजन्य उपज र जडिबुटीको उत्पादन, प्रसोधन र बजारीकरण सम्बन्धी उद्योगको संभावना रहेको छ । तातोपानी गाँउपालिका क्षेत्रमा न्युन संख्यामा रहेका उद्योग तथा रोजगारीका अन्य अवसरहरुलाई व्यापक खोजी गरी सम्भावना रहेका काष्ठ उद्योग, पशुपालन उद्योग, पर्यटन उद्योग, राडी पाखी उद्योग लगायत अन्य घरेलु तथा साना उद्योगहरुको प्रोत्साहन तथा विकास गर्ने नीति लिएको छ । त्यसैगरी, गाँउबस्तीमा रहेका लघु उद्यमीहरुको पहिचान गरी नँया लघु उद्यमीहरु निर्माण गर्न बिभिन्न किसिमका व्यवसायिक तालिम दिने, यस क्षेत्रमा सम्भावनाको रुपमा रहेको स्याउ प्रशोधन उधोग, निगालाको सामाग्री उत्पादन उधोग स्थापनामा जोडदिने, उद्योगीहरुको प्रोत्साहनका लागी प्रत्येक बर्ष औद्योगिक प्रदर्शनी तथा औद्योगिक मेला जस्ता कार्यक्रम लागू गर्ने नीति लिएको छ । वडा नं. ४ को सिद्धी विनायक सामुदायिक बनले जडिबुटी उत्पादन गर्ने गर्दछ । वडा नं. ७ का २० घर र वडा नं. ८ का १० घरहरुले समेत चिराइतो, चुक, अत्तिस, सेतोचिनी, गुनाइनो, घोडामर्चा, चियापत्ती, पदमचाल, गन्नाइनो र वायोजडी जस्ता जडिबुटीहरु उत्पादन तथा विक्री गर्ने गर्दछन् । भेडाबाखा पालन गर्ने घरधुरीहरुले राडीपाखी बुनेर विक्री वितरण गर्ने गर्दछन् भने डोको नाम्लो बुन्ने सिप भएका मानिसहरु प्रत्येक वडामा रहेका छन् । यस गाउँपालिकाको मुख्य बजार केन्द्र भनेको लिताकोट, तातोपानी, ऐरेनी, नाग्मा र जुम्ला जिल्लाको सदरमुकाम रहेको खलंगा बजारहरु हुन् । स्याउ, सिमी, ओखर, जडिबुटी, कागुनो चिनो, कोदोहरु भने प्रदेश राजधानी सुर्खेत तथा नेपालगंज हुदै देशै भर व्यापारिहरुले लैजाने गर्दछन् । सुर्खेत, नेपालगंज र काठमाण्डौमा जुम्लाका उत्पादनहरु बेच्ने पसलहरु समेत रहेका छन् ।

घरेलु तथा साना उद्योग विकास कार्यक्रम मार्फत उद्यमीका लागि सीपमूलक तालिम, महिला उद्यमीलाई कर्जामा पहुँच लगायतका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न आवश्यक छ। तसर्थ गाउँपालिकाले गाउँवासीहरूको उद्यमशीलताको विकासका साथै गरिबीको रेखामुनि रहेका युवा तथा महिला र वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका वा स्वदेशमा रोजगारी गुमाएका बेरोजगार व्यक्तिहरूलाई लघु उद्यम विकास कार्यक्रम मार्फत लाभान्वित गराउनु अपरिहार्य छ।

३.४.२ समस्या तथा चुनौति

उद्योग तथा व्यवसाय सञ्चालन गर्न नागरिकमा जागरुकता नहुनु, वैदेशिक रोजगारीप्रतिको आकर्षणले औद्योगिक र व्यावसायिक गतिविधि न्यून हुनु, औद्योगिक पूर्वाधारको अभाव हुनु, उद्योग खोल्न

आवश्यक पूँजी र प्रविधिको अभाव हुनु, स्थानीय उत्पादनको लागत महँगो पर्नु, विप्रेषणलाई औद्योगिक लगानीमा परिचालन गर्न नसकिनु, व्यापार र व्यवसाय सञ्चालनमा नविनतम सोच नहुनु, सेवामूलक व्यवसाय प्रतिको वुझाइमा कमी हुनु यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याको रूपमा रहेका छन् । समय समयमा खोलिएका जडिबुटी प्रशोधन, धागो बुन्ने, शित भण्डार, कपडा उद्योगहरु हाल सञ्चालनमा नरहेका । उद्योग तथा व्यवसाय अभिबृद्धिमा व्यावसायिक सोच, बजार, नीति र बजेटको कमी हुनु, तुलनात्मक रूपमा उच्च उत्पादन लागत हुनु, पर्याप्त लगानी जुटाउनु, उचित बजार व्यवस्थापन गर्नु दक्ष प्राविधिक, ज्ञान र सीप व्यवस्थापन गर्नु, औद्योगिक उत्पादनको बजार व्यवस्थापन गर्नु, नागरिकमा उद्यमशीलताको विकास गर्नु, औद्योगिक ग्रामलाई सञ्चालनमा ल्याउनु, स्थानीय उत्पादनलाई मूल्यश्रृङ्खलामा आबद्ध गर्नु, उद्यमशील युवाहरूलाई सीप र पुँजी उपलब्ध गराउनु, सेवामूलक व्यवसायको महत्व बुझाई सोको विकास र विस्तार गर्नु, विप्रेषण आयलाई औद्योगिक क्षेत्रमा परिचालन गर्नु व्यापार, व्यवसाय, उद्योग तथा अपूर्ति क्षेत्रका मूलभूत चुनौती हुन ।

आयातित वस्तुमा परनिर्भरता घटाउदै कृषि उपजहरुमा आत्मनिर्भरताका लागि स्वउत्पादन बढाउनु तथा वैदेशिक रोजगारीवाट फर्की आएका युवाहरुलाई व्यवसायतर्फ आकर्षण गर्नु चुनौतिको रुपमा रहेको छ । त्यसैगरी, स्थानीय कच्चा पदार्थ, साधन श्रोतमा आधारित लघु, घरेलु तथा साना उद्योगहरुको वजार विकास तथा प्रवर्द्धन गर्नु र व्यवसायिक सीपयुक्त जनशक्तिको विकास गर्नु र वजारको माग अनुसार जनशक्ति तयार पार्नु साथै जडीवुटी, पर्यटन, तथा जलश्रोत लगायतका क्षेत्रहरुमा निजी क्षेत्रलाई आकर्षित गर्दै लगानी भित्र्याउनु पर्ने चुनौतिहरुमा गाउँपीलकालाई रहेको छ ।

३.४.३ लक्ष्य

“स्थानीय साधन श्रोतहरुको दिगो सदुपयोग गर्दै लघु, घरेलु तथा साना उद्योग व्यवसायहरुको विकास, विस्तार एवं प्रवर्द्धनवाट स्थानीयहरु अर्थतन्त्रमा गतिशीलता ल्याउनस्थानीय स्रोत र कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगको स्थापनाबाट स्थानीय रोजगारीको वृद्धिसँगै जीवनयापनको दरिलो आधार सिर्जना गर्नु ।”

३.४.४ उद्देश्य

औपचारिक तथा अनौपचारिक रूपमा सञ्चालित उद्योग तथा व्यवसायलाई सार्वजनिक, सहकारी तथा निजी क्षेत्रको सहकार्यमा विस्तार गरी रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्नु,

३.४.५ रणनीति

१. उद्योग तथा व्यापार व्यवसायको नीतिगत तथा संरचनात्मक सुदृढीकरण गर्ने ।

२. स्थानीय पहिचानमा आधारित उद्योग विस्तारमा जोड दिने ।

३. लक्षित समुदायको आर्थिक क्षमता अभिबृद्धि गर्ने ।

४. स्थानीय स्रोत साधनमा आधारित थोरै पूँजीबाट छिटो प्रतिफल प्राप्त हुने लघु, घरेलु तथा साना उद्योगको प्रवर्द्धन गर्ने ।

३.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना र कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरणमा उल्लेखित आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएकोछ :

सूचक	एकाई	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
रोजगारीमा कृषि/गैर कृषि क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत				
औपचारिक/अनौपचारिक क्षेत्रका चालु लघु, घरेलु तथा साना उद्योग (रु.१ करोड सम्मको)	संख्या				
औपचारिक/अनौपचारिक क्षेत्रका चालु मझौला उद्योग(रु.१५ करोडसम्म)	संख्या				
सुचारु औधोगिक ग्राम	संख्या				
जडिबुटीमा आधारित उद्योग व्यवसाय	संख्या				
उद्यम श्रृजना, व्यवसायिक विकास सम्बन्धी तालिम प्राप्त उद्यमीहरु	संख्या				
वार्षिक आयात निर्यातको अनुपात	अनुपात				
महिलाद्वारा सञ्चालित उद्योग व्यवसायहरु	संख्या				

स्रोत: गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

३.४.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा उद्योग तथा व्यापार उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार

३.४.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम /आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
१	उद्योग तथा व्यवसाय लक्षित नीति तर्जुमा				

२	उद्योग तथा व्यापार व्यवसायको अध्ययन, नियमन तथा निरीक्षण गर्ने संयन्त्रको विकास				
३	जिल्ला उद्योग बाणिज्य संघ र गाउँपालिकाको सहकार्यमा साना तथा मझौला उद्योगको स्थापना				
	उद्योग तथा व्यापार व्यवसायको तथ्याङ्क, सृजित रोजगारी तथा बार्षिक आर्थिक कारोवार अद्यावधिक गर्ने संयन्त्रको विकास				
	औद्योगिक प्रवर्धनमा आवश्यक पर्ने पूर्वाधारको विकास गर्ने				
	वडा नं. ४ को रातेखोलामा निर्माणाधिन औद्योगिक ग्राम निर्माणमा तिव्रता				
	उद्यम सिर्जना, व्यवसायिक विकास सम्बन्धी तालिम				
	सिपमूलक व्यवसायिक तालिम				
	जडिबुटीमा आधारित उद्योग व्यवसाय				

	स्याउ प्रशोधन तथा प्याकेजिङ व्यवसाय				
	भेडा च्यांग्राको मासु प्रशोधन, ब्राण्डिङ, प्याकेजिङ र मार्केटिङ व्यावसाय				
	स्थानीय हस्तकलामा आधारित उद्योग व्यवसायको विकास				
	विद्यार्थीलाई औद्योगिक उत्पादन सम्वन्धि शिप विकास तालिम				
	महिलाद्वारा संचालित उद्योग व्यवसायको प्रवर्द्धन				
	शिप विकास तालिम, औजार उपकरण र वजारीकरणमा अनुदान				
	उद्योग र कृषि जन्य उद्यमका लागि जग्गाको उपलब्धता				
	राडीपाखी उत्पादन				
	रैथाने उत्पादनको ब्राण्डिङ				
	वाजागाजा तथा पहिरण संरक्षण				
	विपन्न समुदायको शिप तथा ज्ञान				

	सर्वेक्षण				
	आरन व्यवसायको आधुनिकीकरण				
	जम्मा				

३.४.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

लगानीमैत्री स्थानीय वातावरणको अभावले व्यापार व्यवसायमा आकर्षण नहुने जोखिमता रहन्छ । उद्योग व्यवसाय संचालनका लागि निश्चित पूर्वाधार जस्तैः विद्युत, सडक निर्माण नहुनाले लगानीकर्ताहरु उत्साही नहुन सक्छ । तीनै तहका सरकारले औद्योगिक विकासलाई महत्व दिनाले तीनै तहबीच नीति तथा कार्यक्रमगत सामञ्जस्यता, समन्वय र सहकार्यमा पूर्वाधार, प्रविधि तथा सीप विकास हुनेछ । वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त पूँजी उद्योग तथा व्यवसायमा परिचालन हुनेछ र वेरोजगार युवाहरु औद्योगिक रोजगारीमा आकर्षिक हुनेछन् ।

३.५ पर्यटन तथा संस्कृति

३.५.१ पृष्ठभूमि

गाउँपालिकाको सानको रुपमा रहेको र देश विदेशमा समेत प्रख्यात रहेको तातोपानीको मूल, हजारौं वर्ष पुराना देवदारका रुखहरु, पाण्डवहरुले बनवासको समयमा प्रयोग गरेका सातधारा, सिमसार विशेषता बोकेको गिडी दह, जुम्लामा मार्सीधानको शुरुवात गराउने लछालकृत पैकलाको दरवार र उनैले विराएको पहिलो खेतको गह्रा (स्थानीयहरु भाषमा गुरु फोकटो), सयौं पाटनहरु तथा थरी पिच्छेका मष्टहरु, वुदवुदे शैलेश्वर मन्दिर, नदेही डाव, भुरीचुल्ला, गणेश गुफा आदि रहेकाछन् । गाउँपालिकाले पर्यटन प्रवर्धनका लागि गिडी दह, नदेहीडाव, इमिल्छागादी भुरीचुल्ला क्षेत्रहरुमा धर्मशाला निर्माण तथा गिडी दह सौन्दर्यकरणका लागि डिपिआर समेत सम्पन्न गरिसकेको छ । लछालकृत पैकलनाको दरवार संरक्षणका सौ तातोपानी धारालाई व्यवस्थित गर्ने साथै स्थानीय विज्ञतामा आधारित काठका पुलहरुको संरक्षण गर्ने कार्यहरु गरिरहेको छ । तातोपानी गाउँपालिकाका यी क्षेत्रमा बार्षिक करीव १५०० आन्तरिक पर्यटकले भ्रमण गर्ने गरेका छन ।

यस गा.पा भित्र पर्यकटको आकर्षण गर्ने धेरै स्थान, सम्पदा र प्राकृतिक सम्पदाको साथै स्थानीय कला, सांस्कृति र रितिरीवाज नै यसको अर्न्तनिहीत सम्पदा हुन् । प्राकृतिक र साँस्कृतिक जर्गेना गरी मौलीक पहिचान नै यहाँको पर्यटन प्रवर्द्धन तथा विकासको आधार हो । यसैको अन्तरसम्बन्धलेनै पर्यटक आकर्षण गर्न सकिने प्रशस्त संभावनाहरु छन् । गाउँपालिकामा देउडा संस्कृति अनुसारका गित तथा नाचहरु साथै पहिरनहरु रहेका छन् । ढाल नाच, विभिन्न मष्टहरुका झाँकी, हुड्के नाच, रत्यौली, जुम्ली ठाँडीभाका, गुरु फोकटोका रोपाइ महोत्सव, वर्षका ४ वटा पूर्णिमा र २ वटा अष्टमीमा निस्कने झाँकीहरु, चैत बाह्रवा (१२ गते) र चैत विशु (२० गते) मार्सीधानको विउ राख्ने दिन प्रमुख रुपमा तातोपानीको पहिचान बोकेका नाच, गित तथा पर्वहरु हुन् । त्यसका अतिरिक्त दशै, तिहार, तिजहरु पनि यहाका बासिन्दाले मनाउने गर्दछन् । हिमाली भेगमा रहेका समुदायले बुद्धधर्मसँग सम्बन्धित सांस्कृतिक पर्व तथा रिती रिवाजहरु पनि मनाउने गर्दछन् भने पछिल्ला वर्षहरुमा धर्म परिवर्तन गरी इशाइ धर्म मान्ने गरेका समुदायले क्रिसमस पनि मनाउने गर्दछन् ।

३.५.२ समस्या तथा चुनौति

पर्यटन पूर्वाधारको विकास हुन नसक्नु, पर्यटन विकास सम्बन्धी गुरूयोजना नहुनु, पर्यटकीय उपजको पहिचान एवम् बजारीकरण हुन नसक्नु, जुम्ली तथा खस संस्कृतिसँग सम्वन्धित परम्परागत कला र संस्कृतिको पूर्ण रुपमा उजागर नहुनु, ऐतिहासिक एवं धार्मिक क्षेत्रको संरक्षण एवं प्रवर्द्धन प्रभावकारी नहुनु, पर्यटकीय क्षेत्रको पहिचान एवं संभावनाका लागि कुनै योजना नहुनु, व्यवस्थित रुपमा होमस्टे लगायत पर्यटकीय सुविधाहरुको उपलब्धतामा कमी, सुरक्षित पर्यटनप्रति आश्वस्त पार्न नसक्नु, पर्यटकहरूलाई आवश्यक पर्ने व्यवस्थित होटल लगायतका सेवा सुविधा उपलब्ध नहुनु, स्थानीयस्तरमा उपलब्ध विशिष्ट कला संस्कृति र भौगोलिक अवस्थाको प्रचार प्रसार हुन नसक्नु यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन् । पर्यटकीय पूर्वाधार विकास गर्नु, पर्यटकीय गन्तव्य र उपजको बजारीकरण गर्नु, आधारभूत पर्यटकीय सुविधाहरूको व्यवस्था गर्नु, निजी क्षेत्रलाई पर्यटन व्यवसायतर्फ आकर्षित गर्नु, यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतीको रूपमा रहेका छन् ।

३.५.३ लक्ष्य

"स्थानीय पहिचानमा आधारित संस्कृति, बाजागाजा, भेषभुषा तथा पर्यटकीय स्थलको उचित संरक्षण र प्रबर्द्धन गरी गाउँपालिकालाई आकर्षक पर्यटकीय गन्तव्यका रूपमा विकास गर्ने ।"

३.५.४ उद्देश्य

स्थानीय लोक संस्कृति, प्राकृतिक, धार्मिक र ऐतिहासिक सम्पदाहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन गर्दै आन्तरिक र बाह्य पर्यटनको माध्यमबाट गाउँपालिकाको दिगो आर्थिक वृद्धि हासिल गर्नु ।

३.५.५. रणनीति

१. नीति तथा रणनीति निर्माण गर्ने ।
२. आकर्षक पर्यटकीय गन्तव्यहरुमा बाह्रै महिना पर्यटक जान सक्नेगरी आवश्यक पर्यटकीय पूर्वाधारको आधार तयार पार्ने ।
३. आन्तरिक तथा वाह्य पर्यटनको आकर्षण अभिबृद्धि गर्ने ।

३.५.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना र कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरणमा उल्लेखित आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहाय अनुसार तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएकोछ :

सूचक	एकाई	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
पर्यटकीय क्षेत्रमा सिर्जना भएको रोजगारी	संख्या				
पहिचान भएका पर्यटकीय गन्तव्य स्थल	वटा				
व्यवस्थित होमस्टे र ग्रामीण पर्यटकीय गाउँ	संख्या				
व्यवस्थित, सुविधायुक्त, आकर्षक, सुरक्षित, मनोरम पर्यटकीय गन्तव्य	संख्या				
सञ्चालित तथा व्यवस्थित पदमार्गको लम्बाइ(कूल)	कि.मी.				
भ्रमण गर्ने पर्यटकहरु को औषत वसाई	दिन				
पर्यटकको औषतमा दैनिक खर्च प्रति व्यक्ति	रु.हजा				

सूचक	एकाई	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
	र				

स्रोत: गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

३.५.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा पर्यटन तथा संस्कृति उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार
२०८१/८२						
२०८२/८३						
२०८३/८४						

३.५.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
१	दीर्घकालीन योजना, नीति तथा रणनीति निर्माण				
२	पर्यटन विकास, प्रवर्द्धनका लागि कानुन, मापदण्ड बनाइ त्यसको अनुगमन र नियमन गर्ने				
३	गिडी दह, नदै डाव, भुरिचुल्ला माई पाटनमा पदमार्ग, शौन्दर्यकरण, होमस्टे वा समुदाय केन्द्रित धर्मशाला निर्माण				

क.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
	लछ्यालकृती पैकला राजाको जिवनीमा आधारित भिडियो डकुमेन्ट्री तथा पुस्तक प्रकाशन				
	तातोपानी धारा शौन्दर्यकरण तथा व्यवस्थापन				
	परम्परागत पञ्चेबाजा, ढाल नाच, मागल, देउडा, चुट्किलाहरुको संरक्षण				
	तातोपानी धारा, सवैभन्दा ठूलो ताल गिडीदह, भण्डारवन बुदबुदी धाम, लछ्यालकृति पैकेलो दरबार, विभिन्न मष्टो देवहरु, गुरुफोक्टो, नदै डाव, भुरिचुला माई पाटनमा रहेका दर्जनौ तालहरु, बानियादियार र पानसय पाटन जस्ता पर्यटकिय स्थलहरुको प्रचारप्रसार				
	स्थानीय कला संस्कृति झल्कने पालिका स्तरिय एउटा संङ्ग्रालयको स्थापना				
	ऱ्याफि्टङ्ग संचानलका लागि				

क.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम /आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
	सम्भाव्यता अध्ययन				
	टुर गाइड तालिम				
	कुक तथा वेटर तालिम				
	होटलको न्युनतम गुणस्तरीयता निर्धारण				
	होटल व्यवस्थापन तालिम				
	खेलकुद पर्यटन विकास गर्ने				
	कृषि पर्यटन प्रवर्धनका लागि संभाव्यता अध्ययन				
	साँस्कृतिक तथा मनोरञ्जनात्मक कार्यक्रम				
	आन्तरिक एवं बाह्य पर्यटक वृद्धिका लागि पर्यटन महोत्सव नियमित रूपमा आयोजना				
	जम्मा				

३.५.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

आईपर्न सक्ने महामारी र राजनीतिक अस्थिरताले पर्यटन क्षेत्रको अपेक्षित नतिजा हासिल नहुने जोखिम रहन सक्दछ । अन्तर सरकार, नीजि क्षेत्र तथा नागरिक साझेदारीमा पर्यटन पूर्वाधार विकास, पर्यटन प्रवर्द्धन तथा सेवा सुविधाको विकास र विस्तार हुनेछ । वैदेशिक रोजगारबाट प्राप्त पूँजी पर्यटन

व्यवस्था परिचालन हुनेछ र वेरोजगार युवाहरु पर्यटन व्यवसायमा आकर्षिक हुनेछन् । आन्तरिक पर्यटनको संख्या क्रमिक रुपमा वृद्धि भईरहेको र नेपालीहरु पनि आफ्नो देशका नयाँ नयाँ ठाउँहरुमा घुम्ने संस्कार विकास हुँदै आएकोले पर्यटन क्षेत्रले स्थानीय आर्थिक विकासमा टेवा पुग्ने अनुमान गर्न सकिन्छ ।

३.६ भूमी व्यवस्था, सहकारी तथा वित्तीय व्यवस्थापन

३.६.१ पृष्ठभूमि

तातोपानी गाउँपालिकाको समग्र आर्थिक अभिवृद्धिको सन्दर्भमा पालिकाभित्र रहेको भूमीको उपयुक्त व्यवस्थापनका साथै आर्थिक चलायमान गराउने सहकारीका साथै वित्तीय व्यवस्थापन क्षेत्रले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । संविधानमा सहकारीलाई अर्थतन्त्रको तीन खम्बा मध्ये एक मानिएको छ । सहकारी क्षेत्रले छरिएर रहेको श्रम, सीप, प्रविधि र पूँजीलाई एकिकृत गरी उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गर्नुको साथै रोजगारी सिर्जना गर्दछ । यसबाट गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रमा योगदान पुग्न जान्छ । गाउँपालिकामा १ वटा क वर्गको वैंक, ५ वटा लघुवित्तहरु कारोवार गर्ने गरेका ३५ वटा समूहहरु, ३ वटा वचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरु र २० वटा विषयगत सहकारी संस्था रहेका छन् । तातोपानी पालिकामा वित्तिय क्षेत्रको पहुँच तुलनात्मक रुपमा सहज छ । तातोपानी गाउँपालिका जुम्ला जिल्लाको सदरमुकाम खलंगाबाट नजिकै रहेको कारण जिल्ला सदरमुकामा रहेका अधिकांस वित्तीय सेवाहरुबाट यहाका बासिन्दाहरु लाभान्वित हुने गरेका छन् । सदरमुकामलाई आधार बनाएर सञ्चालनमा रहेका सहकारी, लघुवित्त र बैंकहरुमा तातोपानी बासिहरुको आर्थिक कृयाकलापहरु हुने गर्दछ । गाउँपालिकामा अनौपचारिक रुपमा मौद्रिक कारोबार गर्ने बचत तथा ऋण समुह करीव ६० वटा हुनुले अनौपचारिक रुपमा पनि ग्रामिण क्षेत्रमा वित्तिय कारोबार हुने गरेको देखिन्छ । अनौपचारिक रुपमा हुने गरेका आर्थिक कारोवार मध्ये व्यक्तिगत रुपमा वार्षिक २४ प्रतिशत र समुहबाट वार्षिक १८ प्रतिशत व्याजदरमा लेनदेन हुने गरेको वडा छलफलमा बताइएको थियो । गाउँपालिकाको कुल जमिन मध्ये करिव ३६.८८ प्रतिशत अर्थात १९३.८२ वर्ग कि.मी. (५८९५ हेक्टर) जमिन मात्र खेतीयोग्य रहेको छ । बाँकी भूभाग जंगल, पत्थरिलो पहाड, हिँउ, घाँसेमैदान, नदीखोलाका बगर र बस्तीले ओगटेको छ । कुल खेतीयोग्य जमिन मध्ये झण्डै ८.२१ प्रतिशत अर्थात ४८४ हेक्टर जमिन पूर्ण सिंचाइ सहितको खेत (स्थानीय भाषामा जिउलो) रहेको छ भने बाँकी भाग करिव २५ प्रतिशत सिंचाइ सुविधा सहितको पाखो बारी रहेको छ ।

समस्या तथा चुनौति

सहकारी शिक्षा र चेतनाको विस्तार नहुनु, सहकारीहरु विशेषगरी वचत तथा ऋणको कारोबारमा सीमित हुनु, कतिपय सहकारी संस्थाहरु सहकारीको सिद्धान्त र मूल्य मान्यता अनुसार नचल्नु, दर्ता भएका सहकारी संस्थाहरूले उद्देश्य अनुसार कार्य गर्न नसक्नु, “क” बर्गको बैंक एउटा मात्र भएका कारण छिटो र छरितो किसिमले वित्तिय सेवा प्राप्त हुन नसक्नु, लघुवित्तबाट लिएको ऋणको सही ठाउँमा सदुपयोग गर्न नसक्दा ऋणीहरूले समयमा ऋणको सावाँ तथा ब्याज भुक्तानी गर्न नसक्नु, गाउँपालिकाले सहकारी संस्थाहरूको क्षमता विकासका क्षेत्रमा प्रभावकारी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न नसक्नु, अझै पनि सबै नागरिकहरूको वित्तीय क्षेत्रमा पहुँच पुग्न नसक्नु जस्ता समस्याहरू यस क्षेत्रमा विद्यमान छन् । यसका अतिरिक्त, वित्तीय नीति, नियम तथा मापदण्डहरु निर्माण तथा कार्यान्वयन नहुनु, महिला सहकारी संस्थाहरुको विस्तार गर्न नसक्नु, सहकारी सदस्यहरुमा क्षमता अभिवृद्धिको कमि तथा व्यवसायिकताको विकास गर्न नसक्नु जस्ता समस्याहरु पनि रहेका छन् ।

सहकारी सिद्धान्त, मूल्य मान्यता र सिद्धान्त अनुरुपको सहकारी संस्था संचालन गर्नु, सहकारी व्यवस्थापन र प्रभावकारी संचालनका लागि कानुन निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नु, सबै सहकारी

संस्थाहरूलाई गाउँपालिकामा दर्ता गराउनु, सहकारी संस्थाहरूसँग रहेको बचतलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्नु, सबै गाउँवासीहरूलाई सहज रुपमा वित्तीय सेवामा पहुँच पुऱ्याउनु, विपन्न वर्गलाइ वैंकिङ सेवा पहुँच वृद्धि गर्नु, कृषि, पर्यटन, लघु, घरेलु तथा साना उद्योगहरुमा कर्जा प्रवाहमा अभिवृद्धि ल्याउनु, परियोजना तथा सामुहिक जमानीमा ऋण सुविधा उपलब्ध गर्नु, व्याँजदरलाई नियन्त्रण गर्नु, धितो मूल्याङ्कन तथा ग्रामीण धितोको जटिलता हटाउन जस्ता चुनौतीहरू यस क्षेत्रमा रहेका छन् ।

३.६.३ लक्ष्य

"जनताको बचत गर्ने बानीको विकास गर्दै सरकारले लागू गरेको प्रत्येक नेपालीको बैङ्क खाता, सहुलियत ऋण, कृषि अनुदान, सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण लगायतका कार्यमा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूसँगको सहकार्यबाट सम्मुन्नत गाउँ पालिकाको निर्माण गर्ने ।"

३.६.४ उद्देश्य

गाउँपालिकाको सम्पूर्ण आर्थिक कारोवार बैंक खातामार्फत सञ्चालन गर्दै आर्थिक समृद्धिका लागि स्थानीय साधन, श्रोत, सिप तथा रोजगारीको सदुपयोग, विकास एवं प्रवर्द्धनमा सहयोग पुग्ने क्षेत्रहरूमा वित्तीय स्रोतहरू परिचालन गर्नु ।

३.६.५ रणनीति

१. वित्तिय क्षेत्रको संरचनात्मक तथा नीतिगत अवस्थालाई प्रभावकारी वनाउने ।
२. समुदायमा वैंकिङ पहुँच अभिबृद्धि गर्ने ।
३. स्थानीय वित्तिय तथा सहकारी संस्थाको संरचनात्मक क्षमता अभिबृद्धि गर्ने ।
४. अनौपचारिक क्षेत्रको वित्तिय कारोबारलाई मूलप्रवाहीकरण गर्ने ।
५. विपन्न समुदायको वित्तिय पहुँच सुदृढ गर्ने ।

३.६.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना र कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाई	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
वचत तथा ऋण समेत को कूल सहकारी संस्था	संख्या				
महिलाद्वारा सञ्चालित सहकारी संख्या	संख्या				
कृषि क्षेत्रका कूल सहकारी संस्था	संख्या				
कुल सहकारी संस्था	प्रतिशत				
सहकारी संस्थाको ऋण कर्जावाट उद्योग, व्यापार व्यवसाय सञ्चालन गर्नेहरु	संख्या				

स्रोतः गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

३.६.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा भूमि व्यवस्था तथा सहकारी उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहाय अनुसार तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)	बजेटको श्रोत (रु.)

	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार
२०८१/८२						
२०८२/८३						
२०८३/८४						

३.६.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
१	एक सहकारी एक उत्पादन कार्यक्रम				
२	तरकारी, फलफूल खेति तथा पशुपंछिपालनमा सहुलियतपूर्ण ऋणको व्यवस्था				
३	वडागत घुम्ती वैंकिङको व्यवस्था (विशेष गरी सामाजिक सुरक्षा भत्ताका लागि)				
४	भूउपयोग नीति तर्जुमा र कार्यान्वयन				
५	सहकारी तथा वित्तिय संस्थाको क्षमता अभिबृद्धि कार्यक्रम				
६	सहकारी संस्थासंगको समन्वयमा वजार प्रवर्द्धन कार्यक्रम				
७	सहकारी संस्थामा संकलित कुल निक्षेप अभिलेखीकरण				
८	विपन्न समुदाय लक्षित सहुलियत ऋण प्रवाह कार्यक्रम				
	जम्मा				

३.६.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

प्रकृतिक प्रकोप र आर्थिक मन्दीले आर्थिक गतिविधिलाई चलायमान बनाउन जोखिम हुनेछ । गाउँपालिकावासीहरुमा वित्तीय साक्षरताका अवसरहरु उपलब्ध हुनेछ । बैंक, वित्तीय संस्था एवम् सहकारी संस्थाहरु उत्पादनमूलक, व्यवसायमूलक कार्य तथा स्थानीय उत्पादनको बजारीकरण बढी क्रियाशिल हुनेछन् । वित्तीय संस्थाहरु उत्पादनमूलक, व्यवसायमूलक कार्य तथा स्थानीय उत्पादनको बजारीकरण बढी क्रियाशील हुनेछन् । वित्तीय संस्थाहरुको खराब कर्जा बढ्न सक्ने जोखिम हुनेछ ।

३.७ श्रम, रोजगारी तथा गरिवी निवारण

३.७.१ पृष्ठभूमि

तातोपानी गाउँपालिकाबाट पनि धेरै युवा जनशक्ति खाडी मुलुक, युरोप, अमेरिका, जापान, कोरियाका साथै छिमेकी मुलुक भारत जाने गरेका छन् । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का अनुसार तातोपानी गाउँपालिकाको ६५.३ प्रतिशत जनसंख्या आर्थिक रुपमा सक्रिय रहेको भए पनि स्थानीय स्तरमा प्राप्त रोजगारीका अवसरहरुसँग युवाको आकर्षण कम हुदा विदेशिने क्रम वढेको छ । यस गाउँपालिकाका बासिन्दाहरुको प्रमुख पेशा कृषि रहेको भएतापनि रोजगारीको लागि परिवारै भारत जाने, मौसमी रुपमा भारतमा मजदुरी गर्न जाने र खाडी मुलकमा जानेको संख्या उल्लेखनीय रहको छ । प्रत्येक वडाबाट कम्तिमा २० घर परिवारका श्रीमान् श्रीमति र केटाकटीहरु समेत भारतमै रहने गरेका छन् भने मौसमी मजदुरीको रुपमा प्रत्येक वडाबाट वर्षेनी सयौं जना भारत जाने गर्दछन् । प्रत्येक वडामा भारत बाहेकका तेस्रो मुलुकमा रोजगारीका रुपमा जानेको संख्या पनि सरदर २० जना रहेको छ । गाउँपालिकाका व्यक्तिहरूले अपनाउँदै आएको पेशाहरूमा मुख्य पेशाको रुपमा कृषि, पशुपालन तथा फलफूल खेती गर्दै आएको देखिन्छ । कृषिमा निर्भरता बाहेक यस तातोपानी गाउँपालिकामा अन्य रोजगारीका अवसर प्रायः न्युन छन् । खाद्य सुरक्षाको तर्फबाट विश्लेषण गर्दा आफ्नो खेतबारीको कृषि उत्पादनबाट वर्ष भरि खान पुग्ने घरधुरीमात्र ३० प्रतिशत रहेका छन् भने बाँकी विभिन्न आम्दानीको स्रोतमार्फ जिविकोपार्जन गरेको पाईन्छ । त्यसो त प्रत्येक वडामा सिकर्मी डकर्मी सिप भएमा कम्तिमा सय जना जनशक्ती रहेका छन् भने मोटरसाइकल बनाउने, विद्युतीय वाएरिङको सिप भएका, होटेल व्यवस्थापन सिप, पलम्बिङको सिप भएका युवाहरु समेत रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा बेरोजगारी दर ३०.२ प्रतिशत छ । औषत ८० प्रतिशत घरधुरी परम्परागत तथा आधुनिक कृषि पेशा अवलम्वन गरेको पाईन्छ भने बाँकी जग्गा कृषि प्रयोजनको लागि उपभोग भएको अवस्था छ ।

श्रमिकको हक, हित तथा सुविधाको व्यवस्था, श्रमिक र रोजगारदाताको अधिकार तथा कर्तव्यको स्पष्ट व्यवस्था गरी असल श्रमको विकास गर्नु र श्रम शोषणको अन्त्य गरी आधारभूत पारिश्रमिकको सुनिश्चित गर्नु राज्यको कर्तव्य हो । बालबालिकाको कानून विपरीत श्रम शोषण गर्न नहुने कुराको बारेमा गाउँपालिकाले विशेष नीति तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्दछ । वैदेशिक रोजगारीमा जानेहरूको क्षमता विकास र विप्रेषणको सही सदुपयोगका क्षेत्रमा समेत गाउँपालिकाको अहम भूमिका हुनु पर्दछ । सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम अन्तर्गत ज्येष्ठ नागरिक (७० वर्ष उमेर पुगेको) अन्य ज्येष्ठ नागरिक (दलित नागरिक), एकल महिला, विधवा, पूर्ण असक्त अपाङ्गता, अति अशक्त अपाङ्गता, लोपोन्मुख आदिवासी/जनजाति, पाँच वर्ष उमेर ननाघेका दलित बालबालिकाको लागि नेपाल सरकारले बार्षिक भत्ताको व्यवस्था गरेको छ । नेपाल सरकारका तर्फबाट गाउँपालिकाले यस्ता लाभग्राहीहरूको विवरण अद्यावधिक गर्ने र मासिक भत्ता वितरणमा सहयोग गर्ने कार्य गर्दै आएको छ ।

३.७.२ समस्या तथा चुनौति

रोजगार तथा बेरोजगार श्रम शक्तिको अभिलेख नहुनु, पूर्ण बेरोजगार र अर्धबेरोजगारको सङ्ख्या उल्लेख्य नहुनु, युवा वैदेशिक रोजगारीमा आकर्षित हुनु, नागरिकहरूमा सीपको अभाव हुनु, रणनैतिक हिसाबबाट रोजगारी सिर्जनामा ध्यान नपुग्नु, उत्पादनशील रोजगारीका अवसरहरु सिमित हुनु, श्रम बजारका आवश्यकता र उपलब्ध सिपहरुबीच तालमेल नहुनु, उद्यमशिलताका लागि उत्प्रेरक वातावरण बन्न नसक्नु, उत्पादन केन्द्रित योजनाहरु बन्न नसक्न, विप्रेषण आयको अधिकांश रकम दैनिक उपभोगमा खर्च हुनु यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन् ।

नागरिकहरूलाई सिपपमूलक तालिम मार्फत दक्ष बनाई रोजगारीको अवसर उपलब्ध गराउनु, वैदेशिक रोजगारीको लाभलाई अधिकतम बनाउनु, विप्रेषणबाट प्राप्त आयलाई उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गराउनु, आप्रवासनका कारण समाजमा देखिने सामाजिक विकृतिको असर न्यून गर्नु, वैदेशिक रोजगारबाट फर्केका युवाको सीपलाई उद्यमशीलतामा रूपान्तरण गर्नु, गाउँपालिकामा रोजगारी र सीपको तथ्याङ्क प्रभावकारी रूपमा व्यवस्थापन गरी नागरिकहरूका लागि उपयोगी बनाउनु यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौती हुन् । सामाजिक रूपमा पछाडि परेका वर्गको सुरक्षा र सेवा प्रवाह पनि चुनौतीको रूपमा रहेको छ ।

३.७.३ लक्ष्य

"स्थानिय स्तरमा रोजगारीका अवसरहरुको सिर्जना गरि आय आर्जनमा वृद्धि गर्नु ।"

३.७.४ उद्देश्य

- सुरक्षित, सम्मानित तथा सिप युक्त रोजगारीका अवसरको विकास गरी युवा वर्गको सम्मानित जिवनयापनको प्रत्याभूति गर्नु ।
- उत्पादनशील रोजगारीका अवसरहरु सिर्जना गर्दै उद्यमशीलता विकासबाट स्वरोजगारी प्रवर्धन गरी दिगो सामाजिक सुरक्षा प्रवर्धन गर्ने ।

३.७.५ रणनीति

१. श्रमिमको सिप विकास तथा क्षमता अभिवृद्धि गरी प्रतिस्पर्धी बनाउन ।
२. विप्रेषणलाई सुरक्षित क्षेत्रमा लगानी ।
३. विप्रेशणलाई उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गरी आम्दानी तथा रोजगारी सिर्जनामा जोड दिने रणनीति लिइनेछ ।

३.७.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना र कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहाय अनुसार तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएकोछ :

सूचक	एकाई	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
उत्पादनमूलक क्षेत्रमा विप्रेषण आय लगानी	प्रतिशत				
विप्रेषणलाई आयमूलक क्षेत्रमा परिचालन गर्ने जनसंख्या (कूल वैदेशिक रोजगारी संख्याको)	प्रतिशत				

सूचक	एकाई	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केर व्यवसाय गर्ने	संख्या				
वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम वाट लाभान्वित जनसंख्या (वैदेशिक रोगजारीमा जानेको)	प्रतिशत				
वैदेशिक रोजगारबाट फर्केकाहरु मध्ये स्वरोजगार वा रोजगारी सिर्जनमा लाग्नेहरु	प्रतिशत				

स्रोत: गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

३.७.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

गाउँपालिकाको उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा श्रम तथा रोजगार उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पूँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार
२०८१/८२						
२०८२/८३						
२०८३/८४						

३.७.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम /आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
१	राष्ट्रिय स्तरमा मान्यता प्राप्त संस्थाहरुबाट होटेल व्यवस्थापन, पर्यटक पथप्रदक लगायतका मुख्य विषयहरुमा आधारभूत सिप प्रदान गर्ने ।				
२	कृषि तथा पर्यटनमा आधारित व्यवसाय प्रवर्धनको लागि				

	तालिम र विउ पूँजी उपलब्ध गराउने				
३	विद्यमान रोजगार कार्यकमलाई अन्य कार्यकमसँग समायोजन गरी रोजगार दिनमा वृद्धि गर्न थप रोजगारका क्षेत्रहरु पहिचानको लागि अध्ययन गर्ने				
	सामाजिक सुरक्षा मार्फत प्राप्त रकमलाई सानातिना आयआर्जनका क्षेत्रमा लगाउनका लागि वत्ति कात्ने, ऊन बुन्ने जस्ता सिप प्रदान गर्ने				
	सम्बन्धित परिवारमा वित्तीय साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गरी विप्रेषणलाई सुरक्षित लगानी गर्न प्रोत्साहन गर्ने				
	छिटो प्रतिफल प्राप्त हुने क्षेत्र तथा नगदे बालीहरुमा व्यवसायिकता विकासका लागि सिप विकास एवं उद्यमशीलता तालिम प्रदान गरी क्षमता अभिवृद्धि गर्ने				
	जम्मा				

३.७.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

रोजगार प्रवर्द्धन नीति तथा कार्यक्रममा निरन्तरता नभएका अपेक्षा गरिएको नतिजा हासिल नहुने जोखिम रहेको छ । रोजगारी सम्बन्धी व्यवहारिक नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा भई कार्यान्वयन हुनेछ । गाउँपालिकामा रोजगार सम्बन्धी अल्पकालीन, मध्यमकालीन र दीर्घकालीन योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनका लागि बजेट विनियोजन हुनेछ ।

परिच्छेद ४ : सामाजिक क्षेत्र

यस परिच्छेदमा स्वास्थ्य, शिक्षा, खानेपानी, सरसफाई, महिला, बालबालिका र सामाजिक समावेशीकरण, युवा तथा खेलकुद जस्ता उप-क्षेत्रहरुको पृष्ठभूमि, समस्या तथा चुनौति, लक्ष्य, रणनीति, नतिजा खाका, त्रिवर्षीय खर्च तथा स्रोत अनुमान, आयोजना तथा कार्यक्रम र पूर्वानुमान तथा जोखिम पक्षहरु समावेश गरिएको छ ।

४.१ जनस्वास्थ्य तथा पोषण

४.१.१ पृष्ठभूमि

स्थानीय सरकारको रुपमा गाउँपालिका र नगरपालिकाहरुले अधिकार पाएसंगै स्थानीय तहहरुले आफ्ना जनताहरुलाई स्वास्थ्य सुविधा प्रदान गर्नुपर्ने दायित्व आएको छ । यसका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारबीच स्वास्थ्य सेवासम्बन्धी अधिकारको बाँडफाँट भएको छ । स्वास्थ्य सेवाका अवसरहरु सरकारी तथा निजी स्वास्थ्य संस्थामार्फत स्थानीयस्तरमा नै उपलब्ध हुनाले हालका दिनमा स्वास्थ्य सेवामा पहुँच, स्वस्थ जीवन शैली तथा पोषणको क्षेत्रमा सकारात्मक उपलब्धिहरु हासिल हुन थालेको छ । नागरिकलाई स्वस्थ बनाउन राज्यले स्वास्थ्य क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने एवम् गुणस्तरीय, सहज, सुलभ स्वास्थ्य सेवामा समान पहुँच सुनिश्चित गर्दै सबैको स्वस्थ्य जीवन प्रत्याभूत गरी दिगो विकास सुनिश्चित गर्नुपर्ने दायित्व पनि संविधानबाटै निर्देशित छ । दिगो विकास लक्ष्यले सन् २०३० सम्ममा सबैलाई आधारभूत स्वास्थ्य, स्वच्छ पिउने पानी र सबैखाले विभेदको अन्त्य जस्ता लक्ष्यहरु निर्धारण गरेको छ । त्यसैगरी कर्णाली प्रदेशले स्वस्थ र सुखी कर्णाली बासीको सोच र गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको पँहुच अभिवृद्धि गर्ने लक्ष्य लिएको छ । त्यसैगरी, तातोपानी गाउँपालिकाले “म स्वस्थ्य, मेरो गाउँपालिका स्वस्थ्य” नारा लिएको छ ।

तातोपानी गाउँपालिकाको वडा नं. ३, ४, ५ र ७ मा स्वास्थ्य चौकीहरु रहेका छन् । गाउँपालिकाको वडा नं. १, २, ६ र ८ मा आधाभूत स्वास्थ्य केन्द्रहरु रहेका छन् । गाँउपालिकाको वडा नं ६ हियाखोलामा निर्माण हुने ५ शैया अस्पतालको निर्माण कार्य सम्पन्न हुदैछ । त्यसैगरी, वडा नं. ८ मा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाइ पनि रहेको छ भने वडा नं. ३ मा आरोग्य सेवाकेन्द्र समेत रहेको छ । गाउँपालिकाले विपन्न परिवारको लागि नियमित रुपमा स्वास्थ्य विमा गरिरहेको छ । जेष्ठ नागरिक र विद्यालयमा विद्यार्थीहरुको मासिक स्वास्थ्य परिक्षणले निरन्तरता पाइरहेको छ । त्यसैगरी वडा नं. ७ मा रहेको ताम्ती स्वास्थ्यचौकीको स्तरउन्नती भैरहेको छ । यसरी तातोपानी गाउँपालिकाका कुल १० वटा स्वास्थ्य संस्थाहरु मर्फत गाउँपालिकाबासीहरुले स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गरिरहेका छन् । सम्पूर्ण स्वास्थ्य संस्थामा आधारभूत तहको स्वास्थ्य सुविधा रहेको छ । त्यसै गरी प्रसुति सेवा उपलव्ध भएका स्वास्थ्य संस्थाहरुको संख्या ४ रहेको छ । गाउँपालिकाको वडा नं. ३, ४, ५ र ७ का स्वास्थ्य संस्थामा बर्थिङसेन्टर स्थापना गरिएको छ । स्वासप्रस्वास, झाडापखाला, छालारोग, जुका, दम, पत्थरी, टाइफाइड, ग्यास्ट्रिक र पाठेघर सम्बन्धीका रोगहरु गाउँपालिकामा बढी देखिने गरेको छ । गाउँपालिकामा स्वास्थ्यकर्मीहरुको स्विकृत दरबन्दी २९ रहेता पनि हाल २५ जना स्वास्थ्यकर्मीहरु कार्यरत रहेको छ । जसमा स्वास्थ्य अधिकृत, जनस्वास्थ्य अधिकृता, सिअनमी निरिक्षक, सिअनमी र सिअहेव रहेका छन् । तातोपानी गाउँपालिकामा कुल ६७ जना महिला स्वास्थ्य स्वंसेविकाहरु रहेका छन् ।

४.१.२ समस्या तथा चुनौति

भौगोलिक कठिनाइका कारण स्वास्थ्य सेवामा सवै नागरिकको समान पहुँच नहुनु, वडा नं. ७ र ८ का विकट वस्तीहरुका महिला असुरक्षित सुत्केरी हुने अवस्था, भौगोलिक विकटताका कारण स्वास्थ्य

सेवाका लागि बन्दोबस्ती र यातायातमा बढी खर्च लाग्नु, स्वास्थ्य संस्थाबाट उपलब्ध सेवा सुविधाको गुणस्तर सुधार नहुनु तथा स्वास्थ्य क्षेत्रमा जनशक्तिको अभाव हुनु, स्वास्थ्य संस्थाका कार्यरत जनशक्तिहरूलाई आवश्यक तालिमको अभाव, भौतिक संरचनाको साथै उपकरण एवम ल्याब सेवाको अभाव, विपन्न समुदायका गर्भवती जाँच चारै पटक गर्न नआउनु, नसर्ने दीर्घ रोगहरूको पहिचान नहुनु, किशोरकिशोरीहरूमा देखिएको दुर्व्यसन नियन्त्रण गर्न नसक्नु आदि प्रमुख समस्याहरूका रूपमा रहेका छन् । सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूमा न्यूनतम मापदण्ड अनुसारको भौतिक पूर्वाधार सहित उपकरण र ल्याब सेवा सञ्चालन गर्नु, भौगोलिक दुर्गमतामा रहेका बस्तीहरुमा स्वास्थ्य सेवा पुऱ्याउनु, स्वास्थ्य संस्थालाई पहुँचयुक्त बनाउनु, स्वास्थ्य संस्थामा दरबन्दी अनुसारको जनशक्ती पुरा गर्नु, गर्भवती महिलाद्वारा सुत्केरी गराउन स्वास्थ्य संस्थाको उपयोग बढाउनु, ल्याब तथा अन्य सेवाहरू गुणस्तरीय बनाउनु, रिफरल स्वास्थ्य सेवाको सहज व्यवस्था गर्नु, दीर्घरोगको पहिचान गर्नु र दुर्व्यसनीमा परेका किशोरकिशोरीहरूको पुर्नस्थापना आदि यस गाउँपालिकाका स्वास्थ्य सम्बन्धी प्रमुख चुनौतीहरू हुन् ।

४.१.३ लक्ष्य

"स्वास्थ्य संस्थाको क्षमता अभिवृद्धि भई स्वास्थ्य सुविधाको पहुँच सहज हुनुका साथै स्वास्थ्य संस्थाको स्तरउन्नति गर्ने ।"

४.१.४ उद्देश्य

आधारभूत तथा गुणस्तरीय सर्वसुलभ स्वास्थ्य सेवाको उपलब्धता एवं पहुँचबाट नागरिकहरूको स्वास्थ्य स्तर अभिवृद्धि गर्नु ।

४.१.५ रणनीति

१. स्वास्थ्य क्षेत्रको संरचनात्मक तथा नीतिगत सुधार गर्ने ।
२. प्रविधिमैत्री स्वास्थ्य सेवाको विकास गर्ने ।
३. स्वास्थ्य सुविधकमा आम नागरिकको पहुँच अभिबृद्धि गर्ने ।
४. गाउँबासीको खानपानमा पोषण अभिबृद्धि गर्ने ।
५. स्वास्थ्य सेवालाई प्रभावकारी वनाउने

४.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना तथा कार्यक्रमको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार जनस्वास्थ्य तथा पोषण उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहाय अनुसार तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाई	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
३० मिनेटको दुरीमा नजिकको स्वास्थ्य सेवामा पहुँच भएका घरधुरी	प्रतिशत				
बिरामी पर्दा सर्वप्रथम स्वास्थ्य चौकी/ प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र/ अस्पताल जाने जनसंख्या	प्रतिशत				
नजिकको स्वास्थ्य संस्थामा (स्वास्थ्य चौकी/प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र/ अस्पताल) पुग्न लाग्ने औषत समय	घण्टा				
सञ्चालनमा रहेको पालिका स्तरीय अस्पताल (जिल्ला अस्पता) मा उपलव्ध शैया संख्या	संख्या				

सूचक	एकाई	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुति गराउने गर्भवती महिला	संख्या				
प्रसुति सेवा उपलब्ध भएका स्वास्थ्यसंस्थाहरु	संख्या				
सबै प्रकारको खोप लिने बालबालिका	प्रतिशत				
वृद्धि अनुगमन गरिएका मध्ये कुपोषित बालबालिका	प्रतिशत				
नागरिक आरोग्य कार्यक्रम सञ्चालन	संख्या				
स्वास्थ्य बीमामा पहुँच पुगेको जनसंख्या	प्रतिशत				
झाडापखालाको सङ्क्रमण दर (प्रति हजारमा)	संख्या				
स्वाप्रश्वासको सङ्क्रमण दर प्रति हजारमा	संख्या				
प्रसुति सेवा उपलब्ध भएका स्वास्थ्यसंस्थाहरु	संख्या				
सञ्चालनमा रहेको पालिका स्तरीय अस्पताल (जिल्ला अस्पता) मा उपलब्ध शैया संख्या	संख्या				

स्रोतः गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

४.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा स्वास्थ्य तथा पोषण उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार
२०८१/८२						
२०८२/८३						
२०८३/८४						

४.१.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम /आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
१	सबै वडामा राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसारको स्वास्थ्य भवनहरु निर्माण मर्मतसम्भार				
२	स्वास्थ्य विमा कार्यक्रम				
३	घुम्ती स्वास्थ सेवा				

क.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम /आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
	कार्यक्रम सञ्चालन				
४	५ शैयाको हियाखोला अस्पताल निर्माण तथा जनशक्ती व्यवस्थापन				
५	क्षमता अभिवृद्धि तथा सुशासन कार्यक्रम				
६	नागरिक आरोग्य कार्यक्रम सञ्चालन				
७	खोप कार्यक्रमको विस्तार तथा गाउँघर क्लिनिकको स्तरोन्नती				
८	अन्तरपालिका सहकार्यमा टेलिमेडिसिनको व्यवस्था				
	जम्मा				

४.१.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

स्वास्थ्य सेवालाई प्रभावकारी बनाउन पुर्वाधार तथा भौतिक संरचना सवलीकरण भएको हुनेछ। दक्ष मानवीय श्रोत परिचालन भई सेवा विस्तार भएको हुनेछ । गाउँपालिकाको प्रस्तावित कार्यक्रमको लागि संस्थागत सुदृढीकरण, पर्याप्त स्रोत विनियोजन, स्वास्थ्य सामाग्रीको उपलब्धता, जनशक्ति व्यवस्थापन, अन्तर सरकार र सरोकारवालाबीच समन्वय हुन नसकेमा अपेक्षित नतिजा हासिल नहुन सक्छ। स्वास्थ्य पूर्वाधार, प्रयोगशाला, औषधि र खोप व्यवस्थापनमा अन्तर निकाय तथा सरोकारवालाको सक्रिय सहभागिता, सहकार्य र साझेदारी हुन नसकेमा आईपर्न सक्ने विभिन्न महामारीले जनस्वास्थ्य तथा गाउँबासीको सामाजिक तथा आर्थिक स्थिति क्षय गर्न सक्ने जोखिम रहेको छ।

४.२ शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि

४.२.१ पृष्ठभूमि

माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा स्थानीय सरकारको दायित्वभित्र पर्दछ । प्रत्यक्ष रूपले स्थानीय तहको जिम्मेवारीभित्र पर्ने भएकाले दिगो विकास लक्ष्य ४ मा उल्लेख भएको सबैका लागि समावेशी तथा समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने र जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरू प्रवर्धन गर्ने लक्ष्य हाँसिल गर्न तातोपानी गाउँपालिकाले महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्न सक्छ।

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का अनुसार तातोपानी गाउँपालिकाको साक्षरता ७०.३ प्रतिशत रहेको छ। जसमा महिलाको साक्षरता दर ६२.४ प्रतिशत रहेको छ भने पुरुषको साक्षरता दर ७८.४ प्रतिशत रहेको छ । तातोपानी गाउँपालिकामा खुद विद्यालय भर्नादर ८९ प्रतिशत रहेको छ भने कक्षा निरन्तरता र टिकाउ दर ८४ प्रतिशत रहेको छ । त्यसैगरी सिकाइ उपलब्धी तथा उतृर्ण दर ९४ प्रतिशत रहेको छ। सवै विद्यालयहरुका विद्यालय सुधार योजना रहेको छ र नियमित रुपमा अद्यावधिक समेत हुने गरेको छ। तातोपानी गाउँपालिकामा कुल २९ वटा विद्यालयहरु रहेका छन्। जसमा ८ वटा माध्यामिक विद्यालय रहेका छन् भने २१ वटा आधारभूत विद्यालयहरु रहेका छन्। समुदायमा आधारित ५ वटा र विद्यालयमा धारित ३७ वटा गरी कुल जम्मा ४२ वटा बाल विकास केन्द्रहरु रहेका छन्। वडा नं. २ मा रहेको हिम शिखर माध्यामिक विद्यालयमा प्राविधिक ओभरसियर र सिभिल

इन्जिनेरिङको पढाइ हुने गरेको छ भने वडा नं. ५ मा रहेको दुर्गा माध्यामिक विद्यालयमा आइ.एस.सी.ए.जी.को पढाइ हुने गरेको छ । वडा नं. २, ४, ५ र ८ का माध्यामिक विद्यालयहरुमा कम्प्युटर ल्याव र पुस्तकालय समेत सुविधा रहेको छ । अधिकांश विद्यालयको भौतिक संरचनालाई बालमैत्री तथा अपाङ्गमैत्री बनाउनु पर्ने देखिन्छ । केही विद्यालयहरुमा विद्यार्थीको संख्या अत्यन्तै न्यून भएकोले नजिकैकको अर्को विद्यालयमा समायोज गर्नको लागि अध्ययन भैरहेको छ ।

संघीय संरचना अनुसार स्थानीय सरकारको रुपमा जिम्मेवारी पाए पछि तातोपानी गाउँपालिकाले आ.व २०७८/७९ देखि आ.व २०८०/०८१ सम्मका नीति, बजेट तथा कार्यक्रमहरु हेर्दा गाउँपालिकाले शिक्षा विकासका लागि भौतिक तथा संरचनात्मक सुधार, शिक्षकको क्षमता विकास, विद्यार्थीको शिप तथा दक्षता विकास, पाठ्यक्रममा सुधार जस्ता कामहरुलाई प्राथमिकता दिएको देखिन्छ ।

४.२.२ समस्या तथा चुनौति

यस क्षेत्रको मूख्य शैक्षिक समस्यामा शैक्षिक गुणस्तरको कमी र शिक्षामा सबै नागरिकको समान पहुँच हुन नसक्नु र विज्ञान तथा प्रविधिको क्षेत्रमा अनुसन्धान तथा आविष्कारका लागि प्रोत्साहनको कमी रहेको छ । उच्च शिक्षाका लागि अवसर नहुने, सामुदायिक तथा शैक्षिक संस्था छरिएको कारण विद्यालयमा गरिएको लगानी सदुपयोग हुन नसक्नु, विद्यार्थीको अनुपातमा शिक्षकको वितरण हुन नसकेको, सामुदायिक विद्यालयहरूमा पर्याप्त जनशक्ति र उपयुक्त भौतिक पूर्वाधार लगायत आवश्यक पर्ने साधन स्रोतको व्यवस्थाको कमी, विद्यार्थीको रुची, विद्यालयहरूमा भौतिक सुधार, कक्षा कोठा थप तथा आधुनिक प्रविधि तथा इन्टरनेट सुविधा आदिको व्यवस्थापन नहुनु, योग्यता एवम् व्यवसायिक रूपमा दक्ष शिक्षकको अपर्याप्तताका कारण माध्यमिक विद्यालयमा विषय शिक्षक र आधारभूत विद्यालयमा कक्षा शिक्षकका व्यवस्था हुन नसक्नु, अनुगमनको कमी जस्ता मुख्य समस्याको रुपमा देखिएका छन् । यस बाहेक विभिन्न कारणले विचैमा विद्यालय छोड्ने संख्या पनि उच्च रहेको छ । यसरी बालबालिका विद्यालय नजानुको कारण विश्लेषण गर्दा गरिबीको कारण विभिन्न पेशामा लाग्नु वा रोजगारीको लागि बाहिर जानु, विवाह गर्नु, जस्ता विभिन्न कारण देखिन्छन् । त्यसैगरी, वालमैत्री सिकाइ विधि अवलम्वन हुन नसक्नु, विद्यालय र अभिभावकहरु वीच सम्वादको व्यवस्था नहुनु, प्राविधिक शिक्षालय नहुनु र अध्यात्मिक तथा नैतिक शिक्षाको कमी जस्ता समस्याहरु पनि रहेका छन् ।

विद्यालय छोड्ने दर शुन्यमा झार्नु, विद्यार्थी तथा शिक्षकका नियमिततामा पनि सुधार गर्नु, विद्यालयमा शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्नु, कार्यसंस्कृति एवम् अनुभवको व्यवहारिक प्रयोग गर्नु, सीमित स्रोत साधनबाट सञ्चालित सामुदायिक विद्यालयप्रतिको विश्वसनीयतालाई उल्लेखनीय रूपमा सुधार गर्नु, विद्यालय पहुँचवाट वाहिर रहेका विद्यालय उमेर समूहका वालवालिकाहरुलाई विद्यालयको पहुँच भित्र ल्याउनु, शिक्षालाई गुणस्तरीय र व्यवहारिक वनाउनु, आवसिय विद्यालयहरु सञ्चालनमा ल्याउनु, नैतिक शिक्षा प्रवद्धन गर्नु जस्ता चुनौहरु रहेका छन् । त्यसैगरी, विद्यालय जाने उमेरका बालबालिका तथा अभिभावकहरूमा शिक्षाको महत्व जगाउनु, अन्धविश्वासमा कमी ल्याउनु, मनोसामाजिक समस्याको समाधान गर्नु, विद्यालय व्यवस्थापन तथा अनुगमनलाई प्रभावकारी बनाउनु जस्ता चुनौतीहरू रहेका छन् । जीवनउपयोगी एवं गुणस्तरीय शिक्षामा विपन्न, दलित, सीमान्तकृत र पिछडिएका समुदायहरूका लागि प्राविधिक शिक्षामा विशेष व्यवस्था गर्न सकिएको छैन । सामुदायिक विद्यालयहरुको शैक्षिक गुणस्तर र विद्यार्थीहरुको सिकाई उपलव्धी वृद्धिका लागि शिक्षक र अभिभावकबीच नियमित अन्तर्क्रिया र छलफलको अभाव रहेको छ ।

४.२.३ लक्ष्य

“गुणस्तरीय शिक्षा प्रणाली विकास गर्न प्राविधिक शिक्षाको माध्यमबाट दक्ष तथा प्राविधिक जनशक्तिको विकास गरी शिक्षालाई रोजगारीसँग आबद्ध गराउने”

४.२.४ उद्देश्य

सामुदायिक विद्यालयहरूको शैक्षिक गुणस्तर वृद्धि गर्न प्राविधिक र व्यावसायिक शिक्षाको विस्तारबाट स्वरोजगारीको अवसर सिर्जना गर्नु ।

४.२.५ रणनीति

१. शिक्षा, विज्ञान तथा नवप्रवर्तन क्षेत्रको नीतिगत तथा संरचनात्मक आधार तयार गर्ने,

२. शैक्षिक कृयाकलापलाई गुणस्तरीय, व्यवहारिक तथा आकर्षक वनाउर्ने,

३. विद्यालयमा न्युनतम पूर्वाधारको व्यवस्था गर्ने ,

४. वयस्क शिक्षण पद्धतिमा समय सापेक्ष सुधार गर्ने,

५. हाल पढाइ प्राविधिक शिक्षा पढाइ भैरहेका विद्यालयहरुको थप सुदृढिकरण गर्ने,

६. व्यवसायिक सीप विकास सम्बन्धी तालिम दिने संस्थाहरुसंग समन्वय तथा सहकार्य गर्ने ।

४.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना र कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहाय अनुसार तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाई	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
साक्षरता दर	प्रतिशत				
१५ मिनेटको दुरीमा आधारभूत तहको विद्यालयमा पहुँच हुने घरधुरी	प्रतिशत				
आधारभुत तहमा उत्तीर्ण गर्ने विद्यार्थी	प्रतिशत				
विद्यालय बाहेक समुदाय स्तरका बाल विकास केन्द्र	संख्या				
आधारभूत तहको खूद भर्ना दर (औषतमा)	प्रतिशत				
विद्यालय छाड्ने दर	प्रतिशत				
प्राविधिक र व्यवसायिक शिक्षा प्राप्त गरेका विद्यार्थी	संख्या				
वालमैत्री आधारभूत पूर्वाधार र सुविधा (भवन, चर्पी, खानेपानी, खेलकुद मैदान, घेरावार, फर्निचर) उपलब्ध विद्यालय	संख्या				
वालवालिकामैत्री, अपाङ्गता मैत्री र भूकम्प प्रतिरोधात्मक संरचना भएको विद्यालय	संख्या				
आइसिटि उपलब्ध विद्यालय	संख्या				
SEE उत्तीर्ण विद्यार्थी	प्रतिशत				
उच्च शिक्षा (१२ कक्षा) मा अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या				
११ र १२ तह उत्तीण	प्रतिशत				

सूचक	एकाई	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
इन्टरनेट र कम्प्यूटर सुविधा भएका विद्यालयहरू	संख्या				
इन्टरनेट र कम्प्यूटर सुविधामा पहुँच भएका विद्यार्थी	प्रतिशत				

स्रोत: गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

४.२.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

गाउँपालिकाको उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा शिक्षा उप-क्षेत्रको खर्च र सो स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहाय अनुसार तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार

४.२.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएकोछ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
	प्रत्येक विद्यालयमा खेल मैदान निर्माण				
	हिम शिखर र वडा न. ७ को कालिका माध्यामिक विद्यालयमा कक्षाकोठा थप				
	विद्यार्थीको शिप तथा क्षमता सर्वेक्षण				
	गाउँपालिका स्तरिय पुस्तकालय स्थापना				
	एक वडा एक नमुना वालविकास केन्द्रको व्यवस्था				
	आइसिटि सेवा तथा व्यवस्थित विज्ञान र कम्प्युटर प्रयोगशालाको व्यवस्था				

क.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/ आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
	रैथाने उत्पादनको दिवा खाजा, सेनीटरी प्याड र नर्स सेवा सहितको विद्यालय				
	पढ्दै कमाउदै कार्यक्रमको शुरुवात				
	कला तथा भाषा प्रवर्द्धन कार्यक्रम				
	अन्य सालवसाली कार्यक्रम				
	जम्मा				

४.२.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

शैक्षिक पूर्वाधारका लागि स्रोत र साधनको उपलव्धता, शिक्षकहरुको पठनपाठनमा लगनशीलता र अभिभावकको शैक्षिक गुणस्तर सुधारमा सहभागिताको कमीले गर्दा निश्चित उपलव्धी प्राप्तिमा जोखिम रहन्छ । संङ्घीय शिक्षा ऐन तथा नियमावली जारी एवम् समयानुकूल परिमार्जन भएको हुनेछ । शैक्षिक क्षेत्रमा नविनतम विधि तथा प्रविधिको उपयोग भएको हुनेछ । शैक्षिक क्षेत्रमा पर्याप्त पूर्वाधार विकास, आवश्यक जनशक्ति व्यवस्था, क्षमता विकासका अवसर, नवीनतम प्रविधिको उपयोग, अन्तर सरकार सहयोग र सहकार्य र सरोकारवाला बीचको समन्वय, सहकार्य र साझेदारीको विकास जस्ता पक्षमा ध्यान पुगेमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुने देखिन्छ । स्थानीय समुदायले शिक्षाको महत्व बुझेसंगै छोरीलाई शिक्षा आर्जनमा अनिवार्य सहभागिता गराएमा र पछाडी परेका समुदायका बालबालिकाहरुलाई विद्यालय भर्नामा विशेष व्यवस्थाले शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित हुनेछ ।

४.३ खानेपानी तथा सरसरफाई

४.३.१ पृष्ठभूमि

गाउँपालिकामा खानेपानी तथा सरसफाईको क्षेत्रमा उल्लेख्य पहल भएका छन् । मानव जीवनको लागि अत्यावश्यक सेवामा खानेपानी तथा सरसफाई पर्दछ । आधारभूत खानेपानी तथा सरसफाई सबै गाउँबासीलाई उपलब्ध गराउनु गाउँपालिकाको दायित्व हो । नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइमा पहुँच हुने विषय प्रत्याभूत गरेको छ । सबैका लागि स्वच्छ पानी र सरसफाईको उपलब्धता तथा दिगो व्यवस्थापन सुनिश्चित गर्ने दिगो विकास लक्ष्य रहेको छ । गाउँपालिकाले गाँउपालिका भित्रका गाँउबस्तीहरुमा एक घर एक धारा कार्यक्रम लागू गरी धौलिगाड बृहत खानेपानी आयोजना शुरु गरेको छ । त्यसैगरी, तातोपानी गाउँपालिकाकाले आफ्ना गाउँबासीहरुको खानेपानीको सुनिश्चिताको लागि लिताकोट वृहत खानेपानी आयोजनाको काम पनि शुरु गरेको छ । खालखोली मुहानलाई व्यवस्थित गरी निर्माण गर्न लागिएको यस आयोजनाले गाउँपालिकाको वडा नं १, २ र ३ का बासिन्दाहरु लाभान्वित हुनेछन् ।

तातोपानी गाउँपालिकाका अधिकांश गाउँ बस्तीहरुमा धाराको पानी पुगेको छ । गाउँ वस्ती नजिक रहेका प्राकृतिक मूल तथा खोलाहरुबाट पानीलाई पाइपको माध्यमबाट ट्याङ्कीमा संकलन गरी पाइपको माध्यमबाट घरपरिवारमा वितरण गरिएको छ । स्वस्थ्य जीवनका लागि स्वछ खानेपानी तथा

सरसफाई अनिवार्य हुन्छ । सरसफाई तथा वातावरणीय स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित पक्षहरुमा जमीन, हावा तथा पानी पर्दछन् । यी पक्षहरुको स्वस्थताका लागि शौचालय निर्माण, रुख विरुवा संरक्षण, धुँवा धुलो ध्वनि मुक्त वातावरणको आवश्यकता पर्दछ । स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाईका क्षेत्रमा तातोपानी गाउँपालिकाले उल्लेख्य काम गर्नु पर्ने आवश्यकता छ । गाउँपालिकाका ९५ प्रतिशत घरधुरीमा शौचालय रहेका छ । गाउँघरमा सरसफाइको चेतना विस्तारै बढिरहेको छ । तर कर्णाली राजमार्गमा पर्ने गाउँपालिकाका वडा नं. १, २, ३, ५ र ६ नं. वडा कार्यालहरु रहेका छेउछेउमा बस्ती विस्तारको क्रम तिव्ररुपमा भैरहेको छ । गाउँपालिकाको अस्थाइ मुकाम लिताकोटमा भएकोले त्यस वरपर र वडा नं. २ मा प्रशिद्ध तातोपानीको मूल भएकोले त्यसको वरपर विस्तार भैरहेको वस्तीमा ढल निकास तथा सरसफाइको समस्या पेचिलो बन्दै गैरहेको छ । त्यसो त सरसफाइका सम्बन्धमा व्यवहार परिवर्तनको जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरु बस्ती स्तरमै गर्नु पर्ने समेत देखिन्छ ।

४.३.२ समस्या तथा चूनौति

आधारभूत तहको खानेपानीको सुबिधा गाउँबासीमा पुगेको भएतापनि खानेपानीको गुणस्तर कायम हुन सकेको छैन । यस गाउँपालिकामा पाईप धाराको पानी उपयोग गरेको भएतापनि एक घर एक धाराको नीति अनुरुप सबैलाई समेट्न नसकेको, पानीका मुहान सुक्दै गएको, खानेपानी तथा सरसफाईको लागि पर्याप्त बजेट विनियोजन नभएको, आफ्नो घरआँगन सफा राखेतापनि फोहरमैलाको उचित व्यवस्थापनमा कठिनाई आदि खानेपानी तथा फोहोरमैला व्यवस्थापनका प्रमुख समस्याहरु हुन् । सुरक्षित र उपचार गरिएको खानेपानी सबै घरधुरीमा उपलब्ध हुन सकेको छैन, सबै वजार क्षेत्रमा सार्वजनिक शौचालय व्यवस्था गर्न नसक्नु, बजार क्षेत्रमा ढलको व्यवस्था गर्न नसकिनु साथै नसड्ने नगल्ने प्लाष्टिकजन्य सिसी आदिको संकलन, विसर्जन तथा सुरक्षित डम्पिङ क्षेत्रको व्यवस्था नहुनु जस्ता समस्या रहेका छन् ।

खानेपानीको गुणस्तर सुनिश्चितता गर्ने प्रशोधन संयन्त्रको कमी रहेको छ । क्रमिक रूपमा वस्तीहरु अर्धशहरीकरण उन्मुख भईरहेको कारण खानेपानी तथा सरसफाईसँग सम्बन्धित सेवाहरूको माग बढदै गएको छ । गाउँपालिकाको बजेट तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता सडक पुल जस्ता भौतिक पूर्वाधारको तुलनामा खानेपानी तथा सरसफाइ जस्ता सामाजिक पूर्वाधारमा तुलनात्मक रुपमा कम हुने गरेको छ । छरिएको वस्तीका कारण खानेपानी सर्वसुलभ गराउनु मुख्य चुनौती बन्न पुगेको छ । त्यसैगरी, सबै नागरिकलाई सुरक्षित खानेपानीको पँहुच पुऱ्याउन, खानेपानीका मुहानहरुको संरक्षण गर्न, खानेपानी सङ्कलन गर्न लाग्ने समय कम गर्न साथै फोहोरमैलाको सुरक्षित र दिगो विसर्जन गर्न चुनौति रहेको छ ।

४.३.३ लक्ष्य

"सबै नागरिकलाई स्वच्छ, सफा, सुरक्षित खानेपानी वितरण गर्ने र सरसफाइमा जनचेतना अभिवृद्धि गरी स्वस्थ समाजको निर्माण गर्ने ।"

४.३.४ उद्देश्य

स्वच्छ, सफा, सुरक्षित खानेपानीको वितरण तथा व्यवस्थित सरसफाइबाट स्वस्थ समाजको निर्माण भएको हुनेछ,

४.३.५ रणनीति

१. खानेपानी व्यवस्थापनका लागि संरचनात्मक व्यवस्थाको विकास गर्ने ।

२. शुद्ध तथा प्रशोधित खानेपानी प्रणालीको व्यवस्था गर्ने ।

३. फोहोरमैला व्यवस्थापन प्रणालीको विकास गर्ने ।

४.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाई	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३
गुणस्तरीय र सर्वसुलभ खानेपानीको सुविधामा पहुँच भएको घरधुरी वा जनसंख्या	प्रतिशत				
संरक्षित खानेपानीका मूलहरु					
पाइपलाइनको निजी धारा उपलब्ध भएका घरधुरी	प्रतिशत				
सक्रिय खानेपानी र सरसफाइ उपभोक्ता समिति	संख्या				
शौचालय नभएका तथा खुल्ला क्षेत्रमा शौच गर्ने घरधुरी	प्रतिशत				
फोहोरको वर्गीकरण गरी विसर्जन गर्ने परिवार	प्रतिशत				
फोहर संकलन केन्द्र	संख्या				

स्रोत: गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

४.३.७. विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

गाउँपालिकाको उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा खानेपानी सरसफाई उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार

४.३.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
१	खानेपानी उपभोक्ता समितिको क्षमता अभिबृद्धि				

क.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/ आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
२	एक घर एक धारा एक शौचालयको सुनिश्चिता				
३	पानीको परम्परागत स्रोतको संरक्षण, शुद्धिकरण तथा व्यवस्थापन				
४	धौलीगाड र लिताकोट वृहत खानेपानी आयोजना सम्पन्न				
५	वजार क्षेत्रबाट निस्कासित फोहोरको वर्गीकरण गरी संकलन तथा व्यवस्थापन				
६	साधारण शौचालय घरधुरी प्रयोग गर्ने घरधुरीका लागि प्यान भएको शौचालय निर्माणमा अनुदान				
	प्लाष्टिकको प्रयोगलाई निरुत्साहित				
	जम्मा				

४.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

एक वडा वा बस्ती नजिकको पानीको श्रोत अर्को वडा वा वस्तीमा लैजादा श्रोत भएका वडा वा वस्तीका बासिन्दाले सहयोग गर्नेछन् । जलवायु परिवर्तबाट खानेपानीको स्रोतमा पर्ने नकारात्मक प्रभाव, खानेपानीको स्रोत र वितरण प्रणालीमा उचित व्यवस्थापनको अभाव र प्रदूषण आदिलाई खानेपानी तथा सरसरफाई सम्बन्धी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्ने जोखिम पक्षको रुपमा आँकलन गरिएको छ । मध्यमकालीन खर्च संरचनामा प्रस्ताव गरे अनुसार बजेट सुनिश्चितता भई आयोजना संचालन तथा मर्मतसंभार र स्तरोन्नति भएमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने देखिन्छ ।

४.४ महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण

४.४.१. पृष्ठभूमि

गाउँपालिकाले समानुपातिक, समावेशी र न्यायोचित स्रोत वितरणका लागि लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको क्षेत्रमा वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने अभ्यासलाई निरन्तरता दिई रहेको छ । त्यसैगरी, महिला सशक्तीकरण हुँदै, निर्णायक तह गाउँसभामा महिलाको वाक्लो उपस्थिती रहेको छ, गाउँसभामा दलित जातिहरुको प्रतिनिधित्व समेत राम्रो रहेको पाइन्छ, महिला समूह, आमा समूहहरु क्रियाशील रहेका छन्, वाल क्लव, अपाङ्गताको क्लव, जेष्ठनागरिक समूहहरु क्रियाशील रहेका छन्, सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमवाट लाभान्वित जनसंख्या अधिक रहेका छन् भने महिला सहकारी संस्था क्रियाशील रहेका छन् । त्यसैगरी, उद्यमशीलता तथा व्यवसायिक सीप तालिमहरु सञ्चालन र लाभान्वितहरुको संख्या अधिक रहेको छ भने रोजगारीता, पेशा एवं व्यवसायहरुमा महिला उपस्थिती राम्रो रहेको छ । साथै अपाङ्गतहरुको सशक्तीकरणका लागि क्षमता विकास कार्यक्रमहरु सञ्चालनमा रहेका छन्, अनाथ वालवालिका संरक्षण कार्यक्रम साथै लागु औषध दुर्व्यसन सम्वन्धी सचेतना अभिवृद्धि कार्यक्रमहरु समेत सञ्चालन भैरहेका छन् ।

तर अझै पनि विभिन्न अन्धविश्वासका कारण छोरीलाई भन्दा छोरालाई महत्व दिने परिपाटी भने कायम नै रहेको देखिन्छ । महिला हिंसा र भेदभाव तथा महिनावारीमा गरिने छुवाछुतमा भने धेरै मात्रामा न्यूनीकरण भएको देखिन्छ । महिलाहरू विभिन्न आर्थिक उपार्जनका काम तथा सहकारीहरूमा संलग्न भई उपलब्धी गरेका देखिन्छन् । यसका साथै विभिन्न स्थानीय स्तरका समिति, उपभोक्ता समितिहरूमा महिलाहरूको सहभागिता देखिन्छ ।

गाउँपालिकामा सदरदर ३५ प्रतिशत बालविवाह हुने गरेको वडाभेला तथा वडा अध्यक्षहरुसँगको अन्तरवार्तामा बताउनु भएको थियो । वालविवाहहरु विशेषगरी केटाकेटीहरुले आफू खुसी गर्ने विवाहमा बढी बालविवाह हुने गरेकोले यसको समाधान पेचिलो बन्दै गएको देखिन्छ । विद्यालयमा बालिकाको उपस्थित सरदर ५५ प्रतिशत रहेको छ । गाउँपालिकामा हाल ८ वटा वडास्तरीय बालसंजालहरु रहेको छन् । त्यसैगरी गाउँपालिकामा युवा क्लवहरु पनि रहेका छन् । केही वडाहरुमा जेष्ठ नागरिक दिवा केन्द्रहरु पनि खोल्ने क्रममा रहेको छ ।

४.४.२ समस्या तथा चूनौति

गाउँपालिकामा महिला, बालबालिका र लक्षित वर्गमैत्री पूर्वाधार, नीति, नियम र संरचनाको कमी रहेको छ । नेतृत्वमा महिलाको सहभागिता प्रभावकारी नदेखिनु, योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा महिलाहरूको अर्थपूर्ण सहभागिता नदेखिनु, छोरा छोरी बीचको भेदभाव कम हुँदै गएता पनि छोरी र बुहारी बीचको विभेद कायम रहनु, श्रमिकहरूको ज्यालामा विभेद कायम रहनु, महिलाहरूको कार्यबोझमा कमी नहुनु, महिलामा मानसिक हिंसा अत्याधिक हुनु जस्ता मुख्य समस्या रहेका छन् ।

बालबालिकाहरूको सन्दर्भमा नैतिक शिक्षाको अभाव, प्रविधिको अधिक प्रयोगले बालबालिकाहरूमा एकोहोरोपना देखिएको र सामाजिक कार्यमा कम सहभागिता हुनुका साथै उमेर नपुगी विवाह गर्ने, विभिन्न कारण बिचमै विद्यालय छोड्ने, त्यसैगरी बाल अधिकार र कर्तव्य बीच असन्तुलन देखिने, कामकाजी अभिभावक भएका बालबालिकाहरूको उचित व्यवस्थापन नहुने जस्ता समस्याहरू बालबालिकाका क्षेत्रमा रहेका छन् ।

समाजमा जेष्ठ नागरिकहरूलाई उचित सम्मान हुन नसक्नु, सबै प्रकारका अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूले उचित सम्मान पाउन नसकेको, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य तथा रोजगारीका अवसरमा पहुँच नहुनु, शिक्षा तथा स्वास्थ्यका संरचना अपाङ्गमैत्री नहुनु, दलित बालबालिकाहरूको पोषण र शिक्षामा पहुँच कम हुनु जस्ता समस्याहरू रहेका छन् । त्यसैगरी समाजमा विद्यमान छुवाछुत तथा अन्य कुरीतिप्रथा कायमै रहनु र अन्धविश्वास कायमै रहनु पनि यहाँका सामाजिक समस्याहरू हुन् । त्यसैगरी,सार्वजनिक भबन एवं पूर्वाधारहरु वृद्ध, बाल एवं अपाङ्गमैत्री हुन नसक्नु लक्षित वर्गमा न्यून वजेट विनियोजन हुनु, ज्येष्ठ नागरिक हेरचाह केन्द्र सञ्चालन नहुनु, विपन्न वर्ग, दलितहरुको आर्थिक सामाजिक स्तरोन्नतिका लागि स्व/रोजगारीमूलक कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन नहुनु, महिलाहरुमा उद्यमशिलता बिकासका लागि क्षमता अभिवृद्धि, अनुदान, सहुलियत दरमा ऋण व्यवस्था नहुनु, असहाय र आश्रयहीन वालवालिकहरुको व्यवस्था नगर्नु, अपाङ्गतमैत्री पूर्वाधार अभाव, पठनपाठनका लागि पाठ्यक्रमको विकास नभएको र शारिरीक एवं मानसिक विकास सम्वन्धी कार्यक्रमहरु नहुनु जस्ता समस्याहरु पनि रहेका छन् ।

गाउँपालिकाभित्र महिला उद्यमशिलताका लगि लगानी मैत्री वातावरण सिर्जना गर्नु, महिला, बालबालिका, सिमान्तकृत, युवाहरूको सहभागिता अर्थपूर्ण बनाउनु, महिला, बालबालिका, सिमान्तकृत समुदायहरूलाई नेतृत्वदायी भूमिकामा पुऱ्याउनु, समाजमा विद्यमान छुवाछुत तथा अन्य कुरितीहरूलाई उल्लेख्य मात्रामा घटाउनु यस क्षेत्रको प्रमुख चुनौतीहरु हुन् । त्यसैगरी, वालविवाह एवं वहुविवाह नियन्त्रण गर्नु, लैङ्गिक हिंसा, छुवाछुतका घटनाहरु नियन्त्रण गर्नु, अपाङ्गता भएकाहरुको स्वरोजगारीता श्रृजना गर्नु, महिला साक्षरता अभिवृद्धि गर्नु, महिलाहरुका गुणात्मक क्षमता विकास गर्दै निर्णय तहमा उनीहरुको अर्थपूर्ण सहभागिता वृद्धि गर्नु, वसाइ सराइ नियन्त्रण गर्नु, असहाय र आश्रयहीन वालवालिकाको संख्यामा शुन्य गर्नु पनि चुनौतिका रुपमा रहेका छन् ।

४.४.३ लक्ष्य

"महिला, बालबालिका, अपाङ्गता भएका, जेष्ठ नागरिक तथा सिमान्तकृत समुदायहरु विरुद्ध हुने सबै प्रकारका विभेद, हिंसा र शोषण अन्त्य गर्ने"

४.४.४ उद्देश्य

सबै वर्ग, लिङ्ग, जात जाती, जेष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको समान अवसर र पहुँचमा वृद्धि गर्नु ।

४.४.५ रणनीति

१. नीति तथा संरचनागत व्यवस्था गर्ने ।

२. बालमैत्री पूर्वाधारको विकास गर्ने ।

३. किशोर किशोरीको व्यवसायिक क्षमता अभिबृद्धि गर्ने ।

४. आर्थिक रुपमा सकृय जनसंख्याको सुरक्षण तथा उत्पादनशील प्रयोग गर्ने ।

५.अपाङ्गता फरक क्षमता भएका व्यक्ति, मनोवैज्ञानिक प्रभाव परेका व्यक्तिको सुरक्षण तथा उत्पादनशीलता बृद्धि गर्ने ।

६. जेष्ठ नागरिक जिवनयापनलाई सहज वनाउने ।

४.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना तथा कार्यक्रम र आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाई	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
लैंगिक हिंसा र छुवाछुत सम्बन्धी घटना (कूल वार्षिक घटनाको)	प्रतिशत				
महिलाको औषत आयु	वर्ष				
परिवर्तित स्थानीय संरचना तथा कानुन अनुसार समावेशी समिति, संयन्त्र तथा सञ्जालमा महिला, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति र अन्य पिछडिएको वर्गको प्रतिनिधित्व	प्रतिशत				
बाल विवाह (कूल जनसंख्याको)	प्रतिशत				
घरव्यवहार तथा कारोबार सम्बन्धी निर्णयमा महिला सहभागी हुने परिवार	प्रतिशत				
सम्पत्ति माथिको स्वामित्व भएका महिला	प्रतिशत				
महिला उद्यमशीलता, क्षमता तथा सीप विकास कार्यक्रमका लागि बजेट व्यवस्था	रु. लाख				
बालमैत्री स्थानीय शासन लागू भएको वडा	संख्या				
कृषि, पशुपंक्षी, स्वास्थ्य, इन्जिनियरिङ लगायत क्षेत्रमा महिला प्राविधिक	संख्या				

स्रोत: गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

४.४.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

गाउँपालिकाको उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा महिला, बालबालिका तथा समावेशीकरण उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार

४.४.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
	लैङ्गिक समनाता तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति तथा रणनीति तयार				

	गर्ने				
	बालविवाह न्युनीकरण रणनीति तयार गर्ने				
	बालमैत्री स्थानीय शासनका लागि बालमैत्री गाउँपालिका घोषणा गर्ने				
	बालबालिकामैत्री पार्क तथा हरियाली क्षेत्रको निर्माण				
	जम्मा				

४.४.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

महिला, बालबालिका तथा लक्षित वर्गको विकास सम्बन्धित कार्यक्रममा प्राथमिकताका साथ बजेट विनियोजन, व्यवहारिक कार्यक्रम तथा नीतिगत परिवर्तन, यस क्षेत्रसँग सम्बन्धित निकाय तथा संरचनाको क्षमता विकास तथा क्रियाशिलता नभएमा अपेक्षित नतिजा प्राप्त नहुने जोखिम रहन सक्दछ । गाउँपालिकाले आफ्नो नीति तथा कार्यक्रममा महिला, बालबालिका र लक्षित वर्गको उत्थानका लागि सोच लिई कार्य गर्दै आएकोले नतिजा प्राप्त गर्न सकिने अनुमान गर्न सकिन्छ ।

४.५ युवा, खेलकुद तथा नवप्रवर्तन

४.५.१ पृष्ठभूमि

यस गाउँपालिकामा शिक्षित बेरोजगार युवाहरूको संख्या बढ्दो छ भने युवाहरू वैदेशिक रोजगारमा संलग्न रहेको पाईन्छ । विद्यमान युवा जनशक्तिलाई सृजनशील कार्य र सूचना प्रविधि (आईसीटी) जस्ता क्षेत्रसँग जोडेर आर्थिक विकास र सामाजिक रूपान्तरणको संवाहकका रूपमा स्थापित गने अवसर गाउँपालिकासँग रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकाले युवाहरुको लागि स्व/रोजगारीमूलक व्यवसायिक सीप तालिम, क्षमता विकास कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ । युवाहरुको शारिरिक विकासका लागि गाउँपालिकाको केही स्थानहरुमा खेलकुद मैदानहरुको व्यवस्था गरेको छ भने गाउँपालिका स्तरीय खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन गर्ने तयारी गरिरहेको छ । तातोपानी गाउँपालिकामा ४ जना राष्ट्रिय स्तरका खेलाडीहरु र १ अन्तराष्ट्रिय रेफ्री रहेका छन् । भलिबल, फुटवल, कबड्डी र कराँते खेलका खेलाडीहरु रहेका छन् । भौगोलिक विकटताको कारण युवा

खेलकुदको पूर्वाधारहरु निर्माण गर्न चुनौतिको रुपमा रहेको छ । समुदाय स्तरमा निर्माण गरिएका ३ वटा खेल मैदानमा १ वटा खोलाले समेत बगाएको अवस्था रहेको छ ।

युवाहरु रोजगारका लागि भारत लगायत तेस्रो मुलुकमा जाने क्रम पछिल्ला वर्षहरुम बढ्दै गइरहेको छ । हाल तातोपानी गाउँपालिकाबाट ३६३ जना युवाहरु तेस्रो मुलुकमा रोजगारीका लागि गएका छन् भने सयौंको संख्यामा मौसमी कामका लागि भारतमा जाने गर्दछन् । युवा स्वरोजगारका क्षेत्रमा गाउँपालिकाले उद्यमशील विकास तालिम, अवलोक भ्रमण, शिपमूलक तालिमहरु प्रदान गर्दै आइरहेको छ । तर युवालाई प्रोत्साहन हुने गरी युवा उद्यमी सम्मान जस्ता कार्यक्रमहरु पनि गर्नु पर्ने आवश्यक देखिन्छ ।

४.५.२ समस्या तथा चुनौति

रोजगारी र अध्ययनका लागि युवाहरु विदेश पलायन, युवा वर्गमा परम्परागत कृषि तथा घरेलु व्यवसायमा स्वभाविक आकर्षण रहेको छैन । वेरोजगार युवाहरुलाई अनुदान तथा सस्तो दरमा ऋण सुविधा उपलव्ध गराई रोजगारीमूलक कार्यक्रम सञ्चालन हुन सकेको छैन भने वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवाहरु स्वरोजगारीमा आवद्ध गराउन गाउँपालिकाले सहजीकरण गर्न सकेको देखिदैन । यसका साथै सुविधायुक्त खेलमैदान तथा कर्भडहल छैन साथै खेलाडीहरुको उचित सम्मान र सहयोग उपलव्ध हुन सकिरहेको छैन ।

युवाहरुको आर्थिक, सामाजिक एवं राजनीति क्षेत्रमा अर्थपूर्ण उपस्थितिमा अभिवृद्धि ल्याउनु, शिक्षित वेरोजगार युवाहरुको व्यवस्थापन गर्नु, युवाहरु विदेश एवं शहरी क्षेत्रहरुतर्फ पलायन रोक्नु विभिन्न तहका सरकारबीच युवा तथा खेलकुदसम्बन्धी योजना कार्यान्वयन एवम् समान प्रकृतिका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न एकापसमा सामञ्जस्यको अभाव छ । स्तरीय खेल प्रशिक्षणमा कमी, खेलमा व्यावसायिकता कमी र खेलाडीको भविष्यको अनिश्चितताका कारण खेल क्षेत्रमा आशातित सफलता हासिल गर्न सकिएको छैन । खेलकुदलाई समय बिताउने माध्यमका रूपमा मात्र नलिएर खेलकुद आर्थिक उपार्जन र जीवन निर्वाहको आधारको रुपमा स्थापित गर्ने काम चुनौतिपूर्ण रहेको छ । विदेशबाट फर्केका युवाहरूको सीप तथा अनुभवको उचित प्रयोग गरि उत्पादनमूलक कार्यमा लगाउनु, गाउँपालिकामा भएका पर्यटनका अवसरमा युवाहरूलाई आकर्षित गरी यस्ता व्यवसायमा परिचालित गर्नु यस क्षेत्रका मूख्य चुनौतीहरु हुन् ।

४.५.३ लक्ष्य

"युवा उद्यमशीलता वृद्धि गरी स्वस्थ र स्वावलम्बी युवालाई गाउँपालिकाको समृद्धिमा परिचालन गर्ने ।"

४.५.४ उद्देश्य

युवाहरूको सर्वाङ्गीण विकासकालागि उद्यमशीलता, रोजगारिता, सिर्जनशीलताको विकास गर्दै समग्र खेलकुद क्षेत्रमा प्रतिभाशाली खेलाडीहरूको उत्पादन गरी गाउँपालिकाको आर्थिक रुपान्तरणको लागि परिचालन गर्ने ।

४.५.५ रणनीति

१. युवा परिचालन रणनीति तयार गर्ने ।

२. युवा रोजागारीलाई व्यवस्थित र पूजीनिर्माण युक्त वनाउने ।

३. खेलकुद विकासको आधार तायर पार्ने ।

४.५.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना तथा कार्यक्रम र आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहाय अनुसार तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाई	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३
खेल मैदान	संख्या				
उद्योग, व्यापार व्यवसाय तथा खेल क्षेत्रमा युवाहरुको आवद्धता	प्रतिशत				
आयमूलक व्यवसायिक सीप विकास तालिमवाट स्वरोजगार तथा रोजगार	संख्या				
युवा क्लव तथा संस्था	संख्या				
उद्योग तथा व्यवसायमा संलग्न युवाहरु	प्रतिशत				
स्थानीय तहको संरचनामा युवाहरुको संलग्नता	प्रतिशत				

स्रोतः गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

४.५.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

गाउँपालिकाको उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा युवा तथा खेलकुद उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पूँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार

४.५.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
	गाउँपालिकासँग सम्वन्धित दक्ष तथा बिभिन्न क्षेत्रमा वौद्धिकता भएका युवाको आल्मुनाई निर्माण				

क.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
	गाउँपालिकाको पूर्वाधार निर्माण, स्तरोन्नती जस्ता कृयाकलापमा युवाको परिचालन				
	रोजगार बैंकको स्थापना गर्ने				
	गाउँपालिकाले शुरु गरेको प्रत्येक महिनाको दोस्रो शनिवार श्रमदान दिने कार्यको निरन्तरता				
	एक विद्यालय एक खेलकुद मैदान र एक खेलकुद शिक्षक				
	गाउँपालिका स्तरीय कर्भडहलको स्थापना				
	हाँकु रंगशाला निर्माण गर्ने				
	जम्मा				

४.५.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

युवा तथा खेलकुद सम्बन्धी कार्यक्रमका लागि बजेटको यथोचित व्यवस्था, यससँग सम्बन्धित निकायको संस्थागत विकास, युवा उद्यमीलाई प्रोत्साहन, गाउँपालिकाका युवाहरु चासोका साथ सहभागिता हुनेछ, जनशक्ति व्यवस्थापन र खेलाडीलाई प्रोत्साहन नभएमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल नहुने जोखिम रहन सक्छ ।

४.६ सामाजिक सुरक्षा तथा पंजीकरण

४.६.१ पृष्ठभूमि

गाउँपालिकामा सामाजिक सुरक्षाको सेवा र कार्यालयको तथ्यांक व्यवस्थापन पंजीकरण शाखाबाट हुँदै आएको छ । कार्यालयको अभिलेख व्यवस्थापन महत्वपूर्ण हुने भएकोले यस कार्यलाई व्यवस्थित गर्नुपर्ने भएकोले यस शाखा दक्ष र चुस्त हुन जरुरी हुन्छ । सामाजिक सुरक्षा नागरिकको अधिकार हो । यो गरिबी न्यूनीकरण र मानव सुरक्षाको महत्वपूर्ण साधन हो । मुलुकको समावेशी विकास गर्न र दिगो विकास लक्ष्यका प्रमुख नतिजाहरूको प्राप्तिमा सहयोग पुर्याउन सामाजिक सुरक्षाले महत्वपूर्ण योगदान गर्दछ । धार्चे गाउँपालिकाले आर्थिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, विपन्न एकल महिला, अपाङ्गता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफै गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिक, दलित, बालबालिका आदिलाई लक्षित गरी स्वास्थ्य उपचार सेवा, दिवा खाजा, छात्रवृत्ति, तालिम, रोजगारीलगायतका सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । आर्थिक,

सामाजिक, शैक्षिक तथा साँस्कृतिक सशक्तिकरण गर्दै गाउँ विकासमा सबै नागरिकको समान सहभागिता गराउन उनीहरूलाई थप प्रोत्साहन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

४.६.२ समस्या तथा चुनौति

तथ्यांक व्यवस्थापनका लागि छुट्टै कर्मचारीको व्यवस्थापन हुन सकेको छैन । शाखागत कर्मचारीहरुले हालसम्म तथ्यांक व्यवस्थापन गर्दै आएकोले गाउँपालिकागत तथ्यांक बन्न सकेको छैन । तथ्यांक व्यवस्थापनका लागि उपयुक्त सामग्रीको व्यवस्थापन हुन सकेको छैन । शाखागत कर्मचारीहरुबीच तथ्यांक व्यवस्थापनका लागि छलफल र प्रक्रियाको विषयमा एकआपसमा प्रष्ट हुन नसकेकोले यसको व्यवस्थापन चुनौतिपूर्ण रहेको छ । महिला, बालबालिका र लक्षित वर्गमैत्री पूर्वाधार, नीति, नियम र संरचनाको कमी रहेको छ । एकल महिला, अपांगता भएका व्यक्ति, दलित, ज्येष्ठ नागरिक तथा महिलाप्रतिको सोच र व्यवहार अझ पनि सकारात्मक बन्न सकिरहेको छैन । बाल संवेदनशील सामाजिक सुरक्षाको कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । बालपोषण भत्ता पर्याप्त छैन । बैंकको सुविधा वडा वडामा सहज नहुँदा बैंकमार्फत सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरणमा समस्या छ । घुम्ती सेवा कार्यान्वयन हुन सकेको छैन् । सामाजिक सुरक्षा सम्वन्धी सचेतना नहुँदा नविकरण समयमा नहुने पनि समस्या छ । स्वास्थ्य विमामा अझै सबै परिवार जोडिन सकेका छैनन् । सामाजिक सुरक्षालाई स्थानीय आर्थिक सामाजिक विकासका अन्य क्षेत्रका नीति र कार्यक्रमहरूसँग आबद्ध गर्दै लैजानु, गरिबी, वञ्चितीकरण एवम् जोखिममा रहेका जनसमुदायलाई पहिचान गरी उनीहरूको जीवनमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउनु र वित्तीय रूपले धान्न सकिने सामाजिक सुरक्षा प्रणालीको विकास गर्नु प्रमुख चुनौतीहरू हुन् ।

४.६.३ लक्ष्य

"आधारभूत सामाजिक संरक्षणका सेवा सुविधाहरूमा सबै नागरिकहरूको पहुँचबाट समतामूलक समाज निर्माण गर्न गाउँपालिकाको योजना र समिक्षा व्यवस्थित तथ्यांकको आधारमा रहेर गर्ने ।"

४.६.४ उद्देश्य

१. सामाजिक संरक्षणका कार्यक्रमहरूलाई दोहोरो नपर्ने गरी समाजका विपन्न र जोखिममा रहेका जनसमुदायको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

२. गाउँपालिकाबाट भएका गतिविधिहरुको एकमुष्ट तथ्यांक संकलन, विश्लेषण, प्रवाहमा एकद्वार प्रणाली विकास गर्नु ।

४.६.५ रणनीति

१. सामाजिक सुरक्षा प्रणाली अन्तरगत रहेका कार्यक्रमहरुको पूर्ण रुपमा कार्यान्वयनमा ल्याउने ।

२. सामाजिक सुरक्षाका क्षेत्रमा छरितो नियमनकारी संरचनाको विकास गर्ने ।.

३. पंजीकरण र तथ्यांक व्यवस्थापनका लागि आवश्यक सामग्रीहरुको व्यवस्थापन गर्ने ।

४. शाखागत प्रमुख र कर्मचारीहरुको समन्वय र सहकार्यमा गाउँपालिकाको सूचना र तथ्यांकलाई व्यवस्थित गर्ने ।

४.६.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना तथा कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहाय अनुसार तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाई	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
तथ्यांक व्यवस्थापन शाखा	संख्या				
तथ्यांक व्यवस्थापन कर्मचारी	संख्या				
तथ्यांक संकलन, विश्लेषण र स्टोरेज सामग्री, तथ्यांकको क्लाउड व्याकअप	संख्या				
वार्षिक रूपमा घरेलु हिंसा अन्तर्गत दर्ता भएका प्रहरी मुद्दा	संख्या				
बेचविखनमा परेका महिला किशोरी र बालिका	संख्या				
५ वर्ष मुनीका बालबालिकाको जन्मदर्ता	प्रतिशत				
सामाजिक सुरक्षामा आवद्ध जनसंख्या	संख्या				

स्रोतः गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

४.६.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

गाउँपालिकाको उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा सामाजिक सुरक्षा तथा पंजीकरणका साथै समग्र गाउँपालिकाको तथ्यांक उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार

४.६.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
१	पंजीकरण शाखा व्यवस्थापन	पंजीकरण शाखा व्यवस्थित गर्नु	सालवसाली		पंजीकरण शाखा व्यवस्थित हुनेछ ।
२	तथ्यांक व्यवस्थापन	गाउँपालिकाको सम्पूर्ण तथ्यांक व्यवस्थापन गर्नु	सालवसाली		गाउँपालिकामा एकिकृत तथ्यांक प्रणालीको विकास हुनेछ ।
३	सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम	सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमलाई व्यवस्थित गर्नु	सालवसाली		सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम व्यवस्थित भएको हुनेछ
	जम्मा				

४.६.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

सामाजिक सुरक्षा र पंजीकरणका साथै समग्र गाउँपालिकाको तथ्यांक व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित निकायको संस्थागत विकास, जनशक्ति व्यवस्थापनलाई प्रोत्साहन नभएमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल नहुने जोखिम रहन सक्छ ।

परिच्छेद ५: पूर्वाधार क्षेत्र

यस पूर्वाधार क्षेत्र अन्तर्गत आवास, भवन तथा शहरी विकास, सडक, पुल तथा यातायात, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा, सूचना, सञ्चार, विद्युतीय सुशासन लगायतका उप-क्षेत्रहरुको पृष्ठभूमि, समस्या तथा चुनौति, लक्ष्य, रणनीति, नतिजा खाका, त्रिवर्षीय खर्च तथा स्रोत अनुमान, आयोजना तथा कार्यक्रम र पूर्वानुमान तथा जोखिम पक्षहरु समावेश गरिएको छ ।

५.१ भवन, आवास तथा वस्ती विकास

५.१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले आवासको हकलाई मौलिक हकको रुपमा अंगीकार गरी सबै नागरिकको सुरक्षित, उपयुक्त र वातावरणमैत्री आवासको अधिकारको सम्मान, संरक्षण तथा परिपुर्ति गर्ने तथा आवासबिहिन नागरिकलाई आवास सुविधा उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेको छ । साथै, संविधानले अव्यवस्थित बसोबासलाई व्यवस्थापन गर्न योजनाबद्ध व्यवस्थित बस्ती विकास गर्ने नीतिगत व्यवस्था समेत गरेको छ । तातोपानी गाउँपालिकाले व्यवस्थित बस्ती विकास व्यवस्थापन तथा दीगो विकासका लागि महत्वपूर्ण कार्यहरु गर्दै आएको छ । गाउँपालिकाले सरकारी, अर्धसरकारी, संस्थागत, व्यवसायिक, औद्योगिक तथा नीजि भवनहरु मापदण्ड निर्धारण गरी कार्यन्वयनमा ल्याउनको लागि नक्शा पासलाई विस्तारै अनिवार्य बनाउदै छ । भूकम्प प्रतिरोधी आवास निर्माणकालागि सिकमी, डकर्मी लगायतका स्थानीय प्रविधिकलाई तालिम, जनचेतना अभिबृद्धिका कार्यक्रमहरु सञ्चालन, तातोपानी गाउँपालिकाको नक्सापास सम्बन्धी कार्यविधि, २०८० तर्जुमाका कार्य भैरहेका छन् । तातोपानी गाउँपालिकाले गाउँपालिकाका सबै घरहरुमा प्राकृतिक विपत्तीले पुऱ्याउने क्षतीका कारण परिवारमा पर्ने आर्थिक भारलाई कम गर्न घर विमा कार्यक्रम लागू गरिरहेको छ । यो आवधिक लेखनको समयसम्म करिव ५० प्रतिशत घरहरुको विमा भैसकेको छ । सार्वजनिक जग्गा संरक्षणका लागि सबै वडामा रहेका (सरकारी स्वामित्व) सार्वजनिक जग्गाको नापी, पहिचान तथा अभिलेखीकरण भैरहेको अवस्था छ । सडक मापदण्ड अनुसार सहायक सडकहरुको विस्तार र स्तरोन्नतीको कार्य भैरहेको छ ।

तातोपानी गाउँपालिकाको कर्णाली राजमार्गसँग जोडिएका वडाका बस्तीहरु विस्तारै शहरीकरण उन्मुख हुदै गइरहेका छन् । त्यसैले गाउँपालिकाले समयमै व्यवस्थित बस्ति विकासको काम अगाडि बढाउनु जरुरी देखिएको छ । गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका घरहरु जगको आधारमा हेर्दा प्रायः सबै घरहरु ढुंङ्गा, इटा र माटो प्रयोग गरिएका छन् । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ का अनुसार यहाँ ५६ प्रतिशत घरहरु माटोको छानो भएका, ३९.३ प्रतिशत घरहरु जस्ता तथा च्यादरको छानो भएका, १.९ प्रतिशत सिमेन्टको ढलान भएका, १.३ प्रतिशत घर ढुंगा सिलेटको छानो भएका घरहरु छन् । गाउँपालिकामा पक्की घर निर्माण गर्ने प्रबृत्ति क्रमिक रुपमा वढ्दै गएको छ ।

सार्वजनिक भवन जस्तै विद्यालय, स्वास्थ्य चौकी, कृषि तथा पशु सेवा केन्द्र, मन्दिरहरु निर्माणमा परम्परागत भन्दा पनि आधुनिक सिमेन्ट, रडहरुको प्रयोग गरि निर्माण गरिएका छन् । परम्परागत

संस्कृतिको धरोहरका रुपमा रहका मन्दिर, पुराना दरवारहरु तथा देवलहरु संस्कृति नमेटिने गरी निर्माण गर्नु पर्ने देखिन्छ। सार्वजनिक निर्माणहरु अपाङ्ग तथा बालमैत्री हुन सकेको पाइदैन।

५.१.२. समस्या तथा चुनौति

भवन आचार संहिता लागू नभएको, असुरक्षित तथा जोखिमयुक्त स्थानमा वस्तीहरू भएको, व्यवस्थित वस्ती विकास नभएको, नयाँ वस्ती निर्माण गर्दा मौलिकपना लोप हुँदै गएको आदि प्रमुख समस्या हुन।

जोखिम युक्त क्षेत्रको बस्तीलाई सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण गर्नु, सुरक्षित र व्यवस्थित बस्ती विकास गर्नु, बालबालिका, महिला, तथा अपाङ्गमैत्री भौतिक सम्रचनाहरू निर्माण गर्नु, भवन आचार संहिता लागु गर्नु, नयां भवन निर्माणमा मौलिकपना कायम राख्नु, सुरक्षित एवं एकिकृत आवास तथा वस्ती विकास गर्नु, किफायती र सुरक्षित आवास निर्माण गर्नु, स्थानीय भू-उपयोग नीति निर्माण र कार्यान्वयन गर्नु, विपन्न परिवारहरूको लागि सुरक्षित आवासको व्यवस्था गर्नुआदि प्रमुख चुनौतीका रुपमा रहेका छन।

५.१.३ लक्ष्य

"गाउँपालिकाभित्रमा रहेका आवास क्षेत्र, सार्वजनिक स्थलहरूलाई भूकम्प प्रतिरोधी, प्रविधिमैत्री, सुरक्षित र परम्परागत जीवनशैली तथा कला, संस्कृतिको प्रतिनिधित्व गर्ने गरी विकास गर्ने,"

५.१.४ उद्देश्य

भवन निर्माण आचार संहिता तथा न्यूनतम मापदण्डका आधारमा व्यक्तिगत तथा सार्वजनिक भवन तथा संरचना निर्माण तथा बस्ती विकासलाई व्यवस्थित तथा सुरक्षित गर्नु।

५.१.५ रणनीति

१. वस्तीहरुलाई व्यवस्थित तथा सुरक्षित वनाउने।

२. आवास तथा वस्ती निर्माण प्रविधिको प्रयोग गर्ने।

३. व्यवस्थित वजार तथा वस्तीको क्षेत्रको विकास गर्ने।

५.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

सूचक	एकाइ	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
सुविधा सम्पन्न उद्यान सहित को खुल्ला पार्क क्षेत्र	संख्या				
जोखिमयुक्त वस्तीहरु	संख्या				
भूकम्प प्रतिरोधी प्रविधि र मापदण्ड अनुसार निर्माण भएका निजी, सार्वजनिक भवन तथा संरचना	प्रतिशत				
महिलामैत्री, वालमैत्री, अपाङ्गतामैत्री सार्वजनिक संरचना	संख्या				
सुविधा सम्पन्न (खानेपानी, शौचालय, विजुली,	संख्या				

सूचक	एकाइ	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
सञ्चार) सामुदायिक भवन, महिला तथा ज्येष्ठ नागरिक भवन तथा सभाहल					

स्रोतः गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

५.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

गाउँपालिकाको उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा आवास तथा भवन उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पूँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार
२०८१/८२						
२०८२/८३						
२०८३/८४						

५.१.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
	आवास क्षेत्र तथा वस्तीहरुको नक्शांकन तथा अभिलेखीकरण				
	भूकम्प प्रतिरोधी भवन निर्माण सम्बन्धी दक्ष जनशक्ति विकास				
	धार्मिक तथा पर्यटकीय पदमार्गमा धर्मशालाहरु				
	सुविधा सम्पन्न (खानेपानी, शौचालय, विजुली, संचार) सामुदायिक भवन, महिला तथा ज्येष्ठ नागरिक भवन,				

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/ आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
	सभाहल लगायतका संरचनाहरुको निर्माण गर्ने				
	गाउँपालिका भित्रको उपयुक्त क्षेत्रमा खुल्ला व्यायामशाला निर्माण गर्ने				
	जम्मा				

५.१.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

पूर्वाधार विकासले भूस्वरुपमा परिवर्तन हुने, बजार क्षेत्र क्रमिक रुपमा शहरीकरण भई फोहोरमैलाको विसर्जन र वातावरणीय ह्रासमा वृद्धि भई बजार क्षेत्रको सुन्दरता, हरियाली र स्वच्छतामा ह्रास आउने जोखिम रहेकोछ। सडक तथा भवनको मापदण्ड तयार हुनेछ। भूउपयोग, आवास, वस्ती विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धी मापदण्डको परिपालनामा अभिवृद्धि हुनेछ।

५.२ सडक, पुल तथा यातायात

५.२.१. पृष्ठभूमि

सडक, पुल र यातायातको विकासले उत्पादकत्व बृद्धि गर्न, स्वास्थ्य र शिक्षा सेवामा पहुँच उपलब्ध गराउँदै रोजगारी सिर्जना गर्न र समग्र सामाजिक र आर्थिक विकासमा टेवा पुऱ्याउन उल्लेख्य योगदान गर्दछ । यस गाउँपालिका भित्र पिच, कच्ची तथा धुले सडकहरु रहेका छन् । नेपालको संविधानले यातायात सुविधामा नागरिकहरूको सरल, सहज र समान पहुँच सुनिश्चित गर्दै यातायात क्षेत्रमा लगानी अभिवृद्धि गर्ने र वातावरण अनुकूल प्रविधिलाई प्राथमिकता दिंदै सार्वजनिक यातायातलाई प्रोत्साहन र निजी यातायातलाई नियमन गरी यातायात क्षेत्रलाई सुरक्षित, व्यवस्थित र अपांगतामैत्री हुने व्यवस्था गरेको छ।

तातोपानी गाउँपालिकाको वडा नं. १, २, ३, ५ र ६ कर्णाली राजमार्गमा पर्दछन् । कर्णाली राजमार्ग करिव १३ कि.मी.हिस्सा यही गाउँपालिकामा पर्दछ । यस गाउँपालिकाको वडा नं. ७ र ८ भने भेरी नदीको तिरैतिर बनेको हरी राजमार्गमा पर्दछ जुन राजमार्ग त्रिवेणीदेखि जाजरकोट सुर्खेत जोड्ने सवैभन्दा छोटो राजमार्गका रुपमा चिनिन्छ। राजमार्ग वडा नं. ८ भन्दा अगाडि निर्माणाधिन रहेको छ । तातोपानी गाउँपालिकाको वडा नं. ४ भने कर्णाली राजमार्गदेखि तिलानदीको पल्लोपट्टी पर्दछ । जहा पुलबाट मोटरसाइकल र अटोमात्र वारपार गर्न सक्दछ।

जुम्ला जिल्लाको सदरमुकाम खलंगादेखि नेपालको संघीय राजधान काठमाण्डौसम्मको लागि रात्री वस सेवा समेत सञ्चालनमा रहेको छ । जुम्ला नेपालगंज दैनिक दिवा सेवाका जिप तथा वसहरु समेत सञ्चालनमा छन् । नाग्मादेखि खलंगासम्म नियमित जिप तथा वस संचालनमा छ भने त्रिवेणीदेखि कयारसम्म पनि जिप दैनिक रुपमा चल्ने गर्दछ। कर्णाली राजमार्गको तातोपानी गाउँपालिका खण्डमा व्यवस्थित वस विसाउनु, चौतारी निर्माण गर्नु पर्ने आवश्यक रहेको छ । तातोपानी गाउँपालिका भित्रका बस्तीहरुमा पुग्नको लागि बनाइएका सडकहरुको कुल लम्वाई ७२ कि.मी. रहेको छ ।

तातोपानी गाउँपालिका भित्र झोलुंगे ११ वटा र १ वटा काठको पुल रहेका छन् भने पक्की पुल एउटा पनि रहेको छैन । गाउँपालिका हुँदै बगेका दुइ वटा नदी तिला र भेरी खोलाको तिर हुदै गएका दुइ वटा राजमार्ग कर्णाली र त्रिवेणी जाजरकोट राजमार्गमा रहेका बाहेक कतैपनि पक्की पुल रहेका छैनन् । गाउँपालिका क्षेत्रमा निर्माण गरीएका सडकहरुले संविधानको मर्म तथा दिगो विकास लक्ष्यले परिलक्षित गरेको लक्ष्यलाई अंगिकार गर्नु पर्ने आवश्यकता छ ।

५.२.२. समस्या तथा चूनौति

सवै धुले कच्ची सडकहरु निर्माण भई स्तरोन्नति नहुनु, सडक संरक्षणका प्रविधिहरु दायाँवायाँ सडक नाली, वायो इन्जिनियरिङ नहुनु, बारम्वार सडकहरु यातायात अवरुद्ध नियन्त्रण गर्न नसक्नु । सडक निर्माण गर्दा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन तथा परीक्षण लगायत विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन जस्ता पक्षहरुमा ध्यान नदिई सडक निर्माण गर्नु, सडक निर्माण गर्दा खानेपानीसंग समन्वय नहुनु साथै यस गाउँपालिकाको बजार र आवास क्षेत्रमा निर्माण भएका सडकहरूमा ढल, नाली र फोहोरमैलाको व्यवस्थापनमा कमी हुनु र वर्षादको समयमा यातायात संचालनमा कठिन हुनु, सडक तथा पुलहरुको गुणस्तर कमजोर हुनु, पक्की सडक निर्माणको लागत उच्च रहनु यस क्षेत्रका मुख्य समस्याहरू हुन् ।

गाउँपालिका ४ नं. वडा कार्यलयबाहेक वडा नं. १, ३, २, ६ र ५ कर्णाली राजमार्ग र वडा नं. ७ र ८ निर्माणाधिन हरी रजामार्गमा भए तापनि वडाका अन्य मूख्य बस्तीहरुमा कच्ची र मौसमी सडक हुनु, गाउँपालिकाको सडक गुरुयोजना निर्माण नहुनु, तिला नदीमाथि पक्की पुल नभएको कारण वडा नं. ४ राजमार्गसँग जोडिन नसक्नु, भौगोलिक विकटताको कारण सडक तथा पुल लागत बढी हुने हुदा बजेटको जोहो गर्न, महत्वपूर्ण पर्यटकीय तथा धार्मिक, सांस्कतिक स्थलहरूसम्म गुणस्तरीय सडकको पहुँच ऱ्याउन, राजमार्गभन्दा भित्र बस्तीमा जाने साहायक सडक सञ्जालको नियमित मर्मत संभार गरी चुस्त दुरुस्त राख्नु प्रमुख चुनौती हुन् ।

त्यसैगरी वार्है महिना सडक यातायात सञ्चालनमा ल्याउनु, गुणस्तरीय, दिगो र सर्वसुलभ सडक यातायात सेवावाट आम नागरिक लाभान्वित गर्नु, भाडादर नियन्त्रण गर्नु, अधिकांश स्थानीयहरु सडक सुविधा उपयोगका लागि ३० मिनेटको पैदल दुरी कम गर्नु, सडकमा स्थानीयहरुको अपनत्व श्रृजना गर्नु, गुणस्तरीय सडक सञ्जाल विस्तार गर्नु, सडक तथा यातायात विकासको लागि जनसहभागिता जुटाउनु, निर्माणाधीन सडकहरू सम्पन्न गर्नु, महत्वपूर्ण टोल बस्तीहरू र पर्यटकीय केन्द्रसम्म सडक पुर्याउनु, वैकल्पिक पदमार्गहरू निर्माण गर्नु, सडकको सुरक्षाको लागि जनताको अपनत्वको विकास गर्नु आदि मुख्य चुनौतीका रुपमा रहेका छन् ।

५.२.३ लक्ष्य

“गुणस्तरयुक्त सडक सञ्जालको निर्माण गरी यातायातको सरल र सहज पहुँच अभिबृद्धि गर्ने ।”

५.२.४ उद्देश्य

गाउँपालिकाका भित्रका सम्पूर्ण सडक सञ्जालहरुको दीगोपनाको सुनिश्चितता गर्दै गुणस्तरीय र सवल सडक सञ्जालको निर्माण गर्नु

५.२.५ रणनीति

१. समुदायमा सडक सञ्जालको सहज पहुँच पुऱ्याउने ।

२. बनिसकेका सडकको स्तरोन्नती गर्ने ।

३. अति आवश्यक ठाउँमा पुल निर्माण गर्ने ।

४. सडकको सौन्दर्यीकरण तथा हरित सडक तथा पर्यटकीय पदमार्ग व्यवस्था गर्ने ।

५. सार्वजनिक, नीजि तथा सामुदायिक क्षेत्रको सहभागितामा सडक संरक्षण, मर्मतसंभार तथा व्यवस्थापन गर्ने ।

५.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना तथा कार्यक्रम र आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३
कालोपत्रे सडक	कि.मि.				
ग्राभेल सडक	कि.मि.				
अन्तरपालिका सडक संजाल	संख्या				
सहायक नदीमा झोलुङ्गे पुल	संख्या				
सडक बायोइन्जिनियरिङ्ग (सडक किनारामा वृक्षरोपण)	कि.मि.				
डिपिआर तयार, वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन, प्रारम्भिक वातावरण परीक्षण आदि गरी निर्माण भएका सडक लम्वाई	किमि				

स्रोत: गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

५.२.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा सडक, पुल तथा यातायात उप-क्षेत्रको खर्च र स्रोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार

५.२.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/ आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा

क.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/ आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
	सडक गुरुयोजनाको निर्माण गन				
	हाँकु गिडीखोला ग्रामीण सडक निर्माण				
	राँका तरापी देखि सर्मि जोडने सडक				
	गिडीदह पानसय पाटन सडक निर्माण				
	पारिवाडा मुल्देउ सडक स्तरउन्नती				
	कयारकोटदेखि बाटुलेपाटनसम्मको ग्रामिण सडक निर्माण				
	बनेका सडकहरु कर्णाली तथा हरी राजमार्गसँग जोडी आवश्यकता अनुसार ऐतिहासिक, पर्यटन र अन्य महत्वका क्षेत्रहरुको संरचनाहरु निर्माण गर्ने				
	पारिवाडा मुल्देउ सडक स्तरउन्नती				
	राँका ताम्ती जोड्ने तिला नदी माथिको पक्की पुल				
	हाँकु गिडीखोला पक्की पुल				
	बम्तडी सुडाखोला बेलि ब्रिज				
	धार्मिक पर्यटन प्रवर्धनका लागि नदेही र इमिल्चा पदमार्ग तथा शौन्दर्यकरण				
	जम्मा				

५.२.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

गाउँपालिकाबाट संभाव्यता तथा वातावरणीय अध्ययन भएका आयोजना तथा कार्यक्रमलाई प्राथमिकता, उपभोक्ता तथा सरोकारवालाको सहभागितामा आयोजना व्यवस्थापन गर्न नसकिएमा

अपेक्षित नतिजा हासिल हुने जोखिम रहन्छ । संङ्घीय शासन प्रणाली अनुसार तीन तहबीच नीति तथा कार्यक्रममा सामाञ्जस्यता, समन्वय र सहकार्यमा आयोजना कार्यक्रम छनौट र कार्यान्वयन हुनेछ । रुपान्तरणकारी, विस्तृत आयोजना प्रस्ताव तयार भएका, क्रमागत, वहुवर्षीय, कार्यान्वयनका लागि तयार भएका आयोजना तथा कार्यक्रम प्रस्तावित भए अनुसार बजेट विनियोजन भई खरिद प्रक्रिया अनुसार आयोजना कार्यक्रम कार्यान्वयन हुनेछन् । सडक पुर्वाधार विशिष्ट आयोजना हुने भएकोले दक्ष प्राविधिकबाट विस्तृत संभाव्यता तथा वातावरणीय अध्ययन हुन नसकेमा तथा आयोजना प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न नसकिने जोखिम रहन्छ ।

५.३ जलस्रोत, विद्युत तथा स्वच्छ उर्जा

५.३.१. पृष्ठभूमि

गाउँपालिकाको विकासका लागि जलस्रोत व्यवस्थापन र विद्युतमा पहुँचले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ् । विद्युतीय उर्जा नागरिकलाई प्रविधिको सहज पहुँचमा जोड्ने महत्वपूर्ण पूर्वाधार हो । तातोपानी गाउँपालिकाको वडा नं. ७ र ८ मा बाहेक अन्य सवै वडामा केन्द्रिय विद्युत प्रशारण लाईनको विजुली बत्ती वितरण भएको छ । वडा नं. ७ र ८ मा भने पेल्ट्रिक सेटबाट विद्युत उत्पादन गरी वितरण गरिएको छ । वडा नं. ८ का १५ घर बाहेक सवै घरमा विद्युत नपुगेको कारण सोलारबाट बत्ती बाल्ने गरिन्छ । वडा नं. ८ का ९५ प्रतिशत घरपरिवारले सोलार बत्ती बाल्ने गर्दछन् भने ५ प्रतिशतले बत्तिका लागि झर्रो बाल्ने गर्दछन् । त्यसैगरी वडा नं. ७ का ३५ प्रतिशत घरपरिवारले सोलार बत्ती बाल्ने गर्दछन् भने बाँकीले विजुली बत्ती बाल्ने गर्दछन् । वडा नं. ४ मा जाल्पादेवी हाइड्रो प्रा.ली.को गिडीखोला जलविद्युतको पावर हाउस रहेको छ । त्यसैगरी वडा नं. ८ मा घट्टेखोला र इमिल्चा लघु जलविद्युत रहेको छ ।

गाउँपालिकाले सुधारिएको चुल्हो वितरण गरेको कारण गाउँपालिकाका करिव ८० प्रतिशत घरधुरीमा सुधारिएको चुल्होको प्रयोग गर्ने गर्दछन् । त्यसैगरी वडा नं. ३ र ५ का सबै घरधुरीमा निशुल्क ग्याँस तथा चुल्होको वितरण गरिएकोले प्रत्येकको घरमा खाना पकाउन ग्याँसको प्रयोग गर्ने गरिन्छ । ति दुइ वडा बाहेक गाउँपालिकाका अन्य वडामा झण्डै ९० प्रतिशतले खाना पकाउन दाउराको प्रयोग गर्दछन् भने १० प्रतिशतले दाउरा र ग्याँस दुवै प्रयोग गर्दछन् ।

नवीकरणीय उर्जा, परम्परागत उर्जा तथा खनिज उर्जामा आधारित उर्जाको प्रतिस्पर्धा विश्वभर बढ्दो छ । दिगो विकास लक्ष्य र नेपालको संविधानले पनि नवीकरणीय उर्जाको विकास गरी आधारभूत आवश्यकता परिपूर्ति गर्नका लागि सुपथ र सुलभ रुपमा भरपर्दो उर्जाको आपूर्ति गर्ने नीति लिएको छ ।

५.३.२ समस्या तथा चुनौति

गाउँपालिका भित्र पहिले नै सम्भाव्यता अध्ययन गराई निर्माणाधिन रहेको विद्युत आयोजनाहरु समयमै सम्पन्न हुन नसक्नु, विद्युत् आपुर्तिमा नियमितताको अभाव, खाना पकाउने इन्धनको रूपमा विद्युतलाई जोडन नसक्नु, विद्युत प्रशारणमा लो भोल्टेजको समस्या हुनु, विद्युत सेवा विस्तार गर्न नसकिएका बस्तीहरुमा वैकल्पिक ऊर्जाको विकास गर्नु, विद्युत प्रसारण लाइनलाई भरपर्दो बनाउनु, विद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जालाई आय आर्जनको भरपर्दो माध्यमका रूपमा विकास गर्नु आदि यस क्षेत्रका समस्या

तथा चुनौती हुन् । सडक किनाराहरुमा सडक वत्ती जडान नहुनु, घरहरु सवैलाई धुवामुक्त वनाउन नसक्नु, सबै वडामा नियमित रुपमा विद्युत सेवा उपलब्ध नहुनु, उपलब्ध जलश्रोतको पूर्ण सदुपयोग हुन नसक्नु, उर्जा सुरक्षामा वैकल्पिक उर्जाको योगदानको स्पष्ट लक्ष्य निर्धारण हुन नसक्नु, वैकल्पिक उर्जाको प्रवर्द्धन र विस्तारको लागि निजी क्षेत्रलाई आकर्षण गर्न नसक्नु आदि जस्ता समस्याहरू रहेका छन् ।

प्रत्येकको घरघरमा विद्युत सेवा पुऱ्याउनु, खाना पकाउने दाउराको प्रयोगमा कमि ल्याउनु, स्थानीय स्तरमा विद्युत खपतमा वृद्धि ल्याउनु, नवीकरणीय उर्जामार्फत उर्जामा पहुँच स्थापित गर्नु, ग्रामीण विद्युतीकरण सेवालाई थप विस्तार गर्नु, दाउराको प्रयोग कम गर्नु, हिँउदको समयमा उर्जा आपूर्ति गर्नु, नवीकरणीय उर्जा अन्तर्गतको सौर्य तथा वायु उर्जा उत्पादनमा निजी तथा समुदायको लगानी आकर्षित गर्नु आदि चुनौतीहरू रहेका छन् ।

५.३.३. लक्ष्य

"विद्युतीय पूर्वाधार र त्यसबाट प्राप्त रोयल्टीको माध्यमबाट गाउँपालिकाको व्यवसायिक तथा औद्योगिक विकासको आधारशिला तयार गर्नु ।"

५.३.४ उद्देश्य

विद्युतीय उत्पादन र त्यसवाफत प्राप्त रोयल्टीलाई गाउँपालिकाको दिगो आर्थिक स्रोतको आधार बनाइ, विद्युट खपतको अभिबृद्धिका माध्यमबाट विद्यमान व्यवसायिक तथा औद्योगिक क्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वढाउनु ।

५.३.५ रणनीति

१. विद्युतीय व्यवस्थापनको नीतिगत व्यवस्थापन गर्ने ।

२. वैकल्पिक उर्जा विकास गर्ने ।

३. विद्युत प्राधिकरणसँगको सहकार्यमा विद्युतीय पूर्वाधारको व्यवस्थापनलाई दीगो वनाउने ।

४. विद्युतीय उर्जाको प्रयोगमा अन्तरपालिका सहकार्य अभिबृद्धि गर्ने ।

५. स्थानीय आर्थिक कृयाकलापमा विद्युतको प्रयोग वढाउने ।

५.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना तथा कार्यक्रम र आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३
विद्युत सेवा प्रयोग गर्ने घर परिवार	प्रतिशत				
सौर्य उर्जा प्रयोग गर्ने घरधुरी अनुपात	प्रतिशत				
इन्धनका लागि दाउरामा भर पर्ने घर परिवार	प्रतिशत				
इन्धनका लागि विद्युत प्रयोग गर्ने घरधुरी	प्रतिशत				
सुधारिएको चुल्हो प्रयोग गर्ने	प्रतिशत				

स्रोतः गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

५.३.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

गाउँपालिकाको उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा विद्युत तथा उर्जा उप-क्षेत्रको खर्च र स्रोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार

५.३.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहाय अनुसार तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
	दाउराको खपत कम तथा स्वास्थ्यमा सुधार गर्नको लागि सुधारिएको चुल्हो वितरण गर्ने				
	विपन्न वर्गका समुदायमा नि:शुल्क विद्युत मिटर वितरण				
	घट्टखोला लघु जलविद्युत तथा इमिल्चा लघु जलविद्युत क्षमतावृद्धि तथा मर्मत				
	बजार क्षेत्रमा सोलार सडक वत्ती जडान				
	रातेखोला औद्योगिक ग्राममा विद्युतिय पूर्वाधारको विकास गर्ने				
	जम्मा				

५.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

जलवायु परिवर्तनको असर, वातावरणीय प्रभाव र स्थानीय सरोकारका विषयलाई सम्बोधन गर्न नसक्दा यसबाट अपेक्षित हासिल गर्न नसकिने जोखिम रहेको छ। उपलब्ध प्रविधिको उपयोग, बजेटको

सुनिश्चिता, निर्माण सामग्रीको सहज उपलब्धता, मानव संशाधन उपलब्ध भएमा र विपद् तथा अन्य विवादको कारण आयोजनाका लागत बढ्न नगएमा उल्लेखित उपलब्धि हासिल हुनेछ । विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जाको प्रयोगबाट उद्यम, व्यवसाय सहज वृद्धि गर्न सकिने । विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जाको संरचनाबाट सावधानी अपनाउन नसकेमा दुर्घटनाको जोखिम रहन सक्छ ।

५.४ सूचना तथा संचार प्रविधि

५.४.१ पृष्ठभूमि

नागरिकको संविधान प्रदत्त मौलिक हकको रूपमा रहेको सूचनाको हकको संरक्षण र संवर्द्धन गर्दै आमसञ्चारलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, मर्यादित, जिम्मेवार र व्यावसायिक बनाउन आवश्यक व्यवस्था गर्ने राज्यको नीति हुने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ । वर्तमान अवस्थामा सूचना तथा सञ्चार क्षेत्रमा भित्रिएका अत्याधुनिक प्रविधिहरूको व्यापक उपयोगले सर्वसुलभ रूपमा सेवा सुविधामा विविधीकरण गर्दै ग्रामीण क्षेत्रसम्म गुणस्तरीय, प्रतिस्पर्धी एवम् सर्वसुलभ रूपमा सेवा सुविधा उपलब्ध गराई देशको राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक लक्ष्य प्राप्तिमा योगदान गरेको छ ।

तातोपानी गाउँपालिकामा ९१ प्रतिशत घरधुरीमा सञ्चारसाधनको पहुँच रहेको छ । जसमा ८०.६ प्रतिशतसँग साधारण मोवाईल फोन, ५०.२ प्रतिशतसँग स्मार्ट फोन र ५८.२ प्रतिशत जनसंख्या प्रत्यक्ष रुपमा इन्टरनेटको पहुँचमा रहेका छन् । गाउँपालिकाका सवै वडाहरु नेपाल टेलिकमको नमस्ते नेटवर्कको पहुँचमा छन् तर पनि खोला र पहाडका खोँचमा रहेका बस्तीहरुमा टेलिफोन नेटवर्क र इन्टरनेटको समस्या रहेको छ । विशेषगरी वडा नं. ७ र ८ मा साथै वडा नं. ४ को उपल्लो भेगमा टेलिफोन नेटवर्क र इन्टरनेटको समस्या रहेको छ । तातोपानी गाउँपालिकाका सवै वडाहरुमा इन्टरनेटको सुविधा रहेको भएतापनि वडा नं. ७ र ८ का कार्यलयहरुमा भने परपर्दो इन्रनेट छैन । गाउँपालिकाले मातहतका कार्यलयहरु, विद्यालय, स्वास्थ्य चौकीहरुमा इ हाजिरीको व्यवस्था गरिरहेको छ । त्यसैगरी गाउँपालिकाले तातोपानी टाइम्सको समेत सुरुवात गरेको छ ।

५.४.२ समस्या तथा चुनौती

संचार सेवा प्रदायक संस्थाहरूको संख्यात्मक वृद्धिसँगै गुणात्मक विकास हुन नसक्नु, साइबर सुरक्षाका लागि संस्थागत र प्राविधिक जनशक्तिको अभाव हुनु, गाउँपालिकाभित्र सूचना तथा संचार पहुँचको एकीकृत र अद्यावधिक विवरण तयार नहुनु, विद्यालयहरुमा आइसिटिको सहज पहुँच नहुनु, सार्वजनिक स्थलहरुमा सिसिटिभि जडान नहुनु, टेलिफोनका टावरहरु प्रयाप्त मात्रा नभएको कारण र टावरमा विद्युत आपुर्तिको समस्याका कारण हातमा मोवाइल भएर पनि नेटवर्क नहुँदा सञ्चारमा समस्या, भरपर्दो इन्टरनेट नभएका कारण वडा कार्यलय लगाएतमा सेवाग्राहीलाई सेवा पाउन ढिला हुने, सुचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकासकालागि अन्तर सरकार समन्वयलाई प्रभावकारी बनाउनु, भौगोलिक विकटताका कारण वडा नं. ४, ६ र ८ का दुर्गम वस्तीहरुमा इन्टरनेट पुऱ्याउनु, गाउँपालिकाको सूचना तथा कार्यप्रणालीमा आधारित एप्स बनाउनु र प्रयोगमा ल्याउन आदि यस क्षेत्रका समस्याका रुपमा रहेका छन् । सूचना प्रविधिलाई सबै नागरिकको पहुँचमा पुऱ्याउनु, उपलब्ध इन्टरनेट सेवाको गुणस्तर बृद्धि गर्नु, सूचना तथा संचारको लागि आवश्यक पर्ने विद्युत सेवाको नियमित आपूर्ति गर्नु, विद्युतीय शासन प्रणाली लागू गर्नु, संचार माध्यमहरूलाई विश्वसनीय र जवाफदेही बनाउँदै गुणस्तरीय सेवा प्रवाहको विकास गर्नुपर्ने चुनौति रहेका छन् ।

५.४.३ लक्ष्य

"सेवा प्रवाह तथा स्थानीय स्तरको वस्तु तथा सेवाको व्यवसायिक विकासमा नागरिकको सहज पहुँच अभिबृद्धिका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास गर्नु।"

५.४.४ उद्देश्य

सूचना प्रविधि सम्वन्धि गुणस्तरीय पूर्वाधारको आधारशिला तयार गरी स्थानीय स्तरमा हुने सेवा प्रवाहमा सहजीकरण तथा व्यापार, व्यवसाय, लघु उद्यम, कृषिजन्य तथा पर्यटकीय उत्पादन आदिलाई इ–मार्केटिङ्गका माध्यमबाट व्यवसायिकरण गर्ने।

५.४.५ रणनीति

१. सूचना प्रविधि मैत्री गाउँपालिका निर्माण गर्ने।

२. गाउँ पालिकाबाट प्रदान गरिने सेवालाई प्रविधिमार्फत सहज बानाईने।

३. गाउँपालिकाभित्र आम संचार माध्यमहरुलाई थप व्यवस्थित गर्ने।

५.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना, कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
इन्टरनेट सेवा प्रयोग गर्ने जनसंख्या (मोवाइलबाट समेत)	प्रतिशत				
नि:शुल्क वाइफाई उपलव्ध भएका क्षेत्रहरु	संख्या				
टेलिफोन मोवाइल प्रयोगकर्ता	प्रतिशत				
विद्यालय लगायत सार्वजनिक भवनमा इन्टरनेट सेवा सुचारु	संख्या				
विद्यालय लगायत सार्वजनिक भवनमा इन्टरनेट सेवा सुचारु	संख्या				

स्रोतः गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

५.४.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

गाउँपालिकाको उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा सूचना तथा सञ्चार उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार

५.४.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/ आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
	वडा नं. ७ र ८ का वडा कार्यालय भरपर्दो इन्टर नेटको व्यवस्था गर्ने ।				
	गाउँपालिका मातहतका कार्यालयमा ई-हाजिरी व्यवस्थालाई प्रभावकारी वनाउने				
	वडा नं. १ को तराफो र वडा नं. ६ को चिल्थाप्लीमा टेलिफोनको टावर राख्न पहल				
	प्रत्येक विद्यालयमा ईन्टरनेट विस्तार				
	डिजिटल प्रोफाइल तथा डिजिटल नागरिक वडापत्र राख्न				
	प्राकृतिक विपत्ति तथा जोखिमको पूर्व सूचना प्रणालीको विकास				
	जम्मा				

५.४.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान

उपलब्ध प्रविधिको उपयोग, बजेटको सुनिश्चिता, दक्ष मानव संशाधन उपलब्ध भएमा र महामारी तथा अन्य अवस्था नभएमा उल्लेखित उपलब्धि हासिल हुनेछ । सूचना प्रविधिको उपयोगबाट सेवा प्रवाहमा थप प्रभावकारिता ल्याउन सकिनेछ । प्रविधि खर्चिलो र दक्ष मानविय श्रोतको आवश्यक पर्ने भएको तथा साइवर सुरक्षाको दृष्टिकोणले सूचना तथा दस्तावेजहरु असुरक्षित हुने तथा अनधिकृत प्रसारण तथा सम्प्रेषण हुने जोखिम रहन सक्छ ।

परिच्छेद ६ : वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन

यस परिच्छेदमा वन तथा भूसंरक्षण, वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन र विपद् जोखिम व्यवस्थापन लगायतका उप-क्षेत्रहरुको पृष्ठभूमि, समस्या तथा चुनौति, लक्ष्य, रणनीति, नतिजा खाका, त्रिवर्षीय खर्च तथा स्रोत अनुमान, आयोजना तथा कार्यक्रम र पूर्वानुमान तथा जोखिम पक्षहरु समावेश गरिएको छ ।

६.१ वन, भूसंरक्षण तथा जैविक विविधता

६.१.१ पृष्ठभूमि

प्राकृतिक स्रोतको हिसावले वन एक महत्वपूर्ण सम्पदा हो । वन, वनस्पति, वन्यजन्तु र जैविक विविधता समेट्ने यो क्षेत्र प्रत्यक्ष रुपमा पर्यापर्यटन, स्वच्छ पर्यावरण र वन तथा जडिवुटीमा आधारित उद्योगसँग गाँसिएको छ । यस क्षेत्रबाट प्राप्त हुने काठ, दाउरा, जडिबुटी, हरित उद्यम र प्रकृतिमा आधारित पर्यटनको विस्तार समृद्धिका आधार हुन् भने स्वच्छ पर्यावरण, हरियाली, जैविक विविधता, प्राकृतिक रमणीयता, समुन्नत जलाधार आदि सुखी नेपालीका महत्वपूर्ण सूचकहरू हुन् । वन, वन्यजन्तु तथा जैविक विविधताको संरक्षण र प्रवर्द्धन गरी सामाजिक, आर्थिक तथा वातावरणीय लाभ हासिल गर्ने तर्फ गाउँपालिकाको प्राथमिकता हुनु अपरिहार्य छ । गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका विभिन्न वनको संरक्षण, प्रवर्द्धन, प्रयोग, नियमन तथा व्यवस्थापनमा गाउँपालिकाको भूमिका महत्वपूर्ण हुने हुँदा सोही अनुसार नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न आवश्यक हुन्छ ।

वन नेपालको महत्वपूर्ण प्राकृतिक सम्पदा हो । मुलुकको झण्डै आधा भाग ढाकेको वन क्षेत्रले पर्यावरणीय सुरक्षा, सांस्कृतिक, सामाजिक र आर्थिक समुन्नतिमा समेत योगदान पुऱ्याएको छ । नेपालको संविधानले प्राकृतिक साधन स्रोतको संरक्षण, संबर्द्धन र उपयोग सम्बन्धी नीति लिएको छ । वन तथा जैविक विविधता प्रदेश सरकारको अधिकारको सूचीमा रहेको भएता पनि स्थानीय तहको भूमिका महत्वपुर्ण छ । आम्दानीमा आधारित वन जन्य उद्यमको उल्लेखीय विकास नभएतापनि गाउँपालिका भित्र एउटा वन तथा जडीवुटीमा आधारित उद्योग रहेको छ ।

तातोपानी गाउँपालिकामा जैविक विविधताका हिसावले उच्च पर्वतीय चिसो हावापानीमा पाइने जिव र वनस्पती देखि धान उत्पादन हुने जिउलो समेत भएको गाउँपालिका हो । गाउँपालिकाको तिला नदी र भेरी खोला किनारामा भने बेसीहरुमा पाइने प्रकृतिका खाद्यन्न तथा वनस्पतीहरु पाइन्छन् भने पहाडको माथिल्लो भागका अधिकांस स्थानमा वन तथा खर्कहरु रहेका छन् । तातोपानी गाउँपालिकामा २६ वटा सामुदायिक वन रहेका छन् भने ती सामुदायिक वनले लगभग ..... हेक्टर जमिन ओगटेका छन् । त्यसै गरी आ.व २०७९/८० सम्मको तथ्याङ्क अनुसार सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहमा लगभग .... सदस्य आवद्ध रहेका छन् । गाउँपालिकाले वन उपभोक्ता समितिसँग सहकार्य गरी त्यस्ता क्षेत्रलाई इको पार्क, जडिवटी खेती प्रवर्द्धन, फलफूल खेती, घाँस खेती जस्ता क्रियाकालप सञ्चालन गरी विपन्न नागरिकको आर्थिक उपार्जनमा योगदान पुऱ्याउन सक्छ । गाउँपालिका क्षेत्रभित्र कवुलियती र गाउँपालिकाद्वारा व्यवस्थित गरिएका वन क्षेत्र छैनन् । त्यसैगरी यहाँ करीव .... हेक्टर जमिनमा बृक्षारोपण गरिएको छ भने करीव .... हेक्टर जमिनमा गैरकाष्ठ वन पैदावारको व्यवसायिक खेती गरिएको पाईएको छ । तातोपानी गाउँपालिकाको पहिचानको रुपमा रहेको गिडीदह क्षेत्रलाई जडिबुटी संरक्षण क्षेत्रको रुपमा विकास गरिदै लैजाने गाउँपालिकाको योजना रहेको छ । त्यसैगरी, फूलचौले पाटन, पानसय पाटन र नदेहीडाव लाई जडिबटी संरक्षण क्षेत्रको रुपमा विकास गर्न सकिन्छ ।

प्रत्येक वडामा पशु चरणका लागि ठूला ठूला पाटनहरु रहेका छन् । प्रत्येक वडामा पशु चरणका लागि ठूला ठूला पाटनहरु रहेका छन् । त्यसैगरी ति मध्ये वडा नं. १ को तरापी, वडा नं. २ को जायथला, वडा नं. ३ को छलेपानी, वडा नं. ४ को पानसय वडा नं. ५ को छगालेपानी वडा नं. ६ को आसी काट्ना, वडा नं. ७ को लामाचौर र वडा नं. ८ को नदहीडाव प्रशिद्ध पाटनहरु हुन् । आम्दानीमा आधारित वन जन्य उद्यमको उल्लेखीय विकास नभएतापनि गाउँपालिकाका वडा नं. ५ मा वन तथा जडीवुटीमा आधारित उद्योग रहेकोमा हाल बन्द रहेको छ । वडा नं. ८ मा रहेको श्री भेरीखोला जय राम कृष्ण जडिबुटी उत्पादन संकलन प्रशोधन केन्द्र, ताम्तीले भने हाल पनि जडिबुटी चिया लगायतका उत्पादन गर्ने गर्दछ ।

६.१.२ समस्या तथा चुनौति

यस क्षेत्रमा रहेका वन, हरियाली र जैविक विविधताको संरक्षण र दिगो व्यवस्थापनमा यथोचित ध्यान पुग्न सकेको छैन । वातवरणीय स्वच्छता, प्राकृतिक स्रोत र साधनको समुचित उपयोग र संरक्षण हुन सकेको छैन । मिचाहा वनस्पतिको प्रकोप बढ्दै जानु, हरियाली प्रवर्द्धनको सम्बन्धी कार्य सन्तोषजनक नहुनु, जनसंख्या वृद्धि, सडक निर्माण, अतिक्रमण, समुचित व्यवस्थापनको कमी, प्राथमिकता तथा उचित लगानीको कमी, वन्यजन्तुहरु वालीनालीमा हुने क्षति, नियन्त्रण गर्न नसक्नु, व्यवस्थित चरन क्षेत्रको व्यवस्था नहुनु, वन जङ्गलको दिगो सदुपयोग गर्दै जीविकोपार्जनका लागि आयमूलक कार्यमा उपयोग गर्न नसक्नु, पूर्वाधार विकास र वन जङ्गल वीच सन्तुलन कायम हुन नसक्नु जस्ता समस्याहरू रहेका छन् । यसैगरी भूसंरक्षण र जलाधारको सन्दर्भमा खोला, सडक किनार, सार्वजनिक जग्गा, पाखा वा क्षेत्रहरूमा पर्याप्त मात्रामा वृक्षरोपण हुन नसक्नु र भएका रुखहरुको संरक्षण गर्न नसक्नु, हरेक वर्ष वृक्षरोपण नियमित गर्ने गरिए तापनि उचित हेरचाह गर्न नसक्नु र बिरुवा हुर्कने दर न्यून हुनु, कमजोर, कृषि सडक लगायत अन्य साना पूर्वाधार निर्माणका काममा वातावरणीय अध्ययन बिना काम हुने गरेकाले वातावरणीय क्षति हुनु समस्याका रुपमा रहेको छ ।

वन तथा जैविक विविधताको संरक्षण गर्नु, मिचाहा प्रजातिको वढोत्तरीवाट रैथानी प्रजातिहरुको संरक्षण गर्नु, प्राकृतिक श्रोतहरु संरक्षण र जीविकोपार्जन वीच अन्तर सम्वन्ध स्थापित गर्नु, जल, जमिन र जंगललाई एकीकृत तथा दिगो ढंगले सञ्चालन गरी जमिनको उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि गर्नु यहाँको अर्को चुनौती रहेको छ ।

६.१.३ लक्ष्य

"वन तथा जैविक विविधताको संरक्षण र सदुपयोग गर्दै उत्पादकत्व अभिवृद्धि गर्ने"

६.१.४ उद्देश्य

वन तथा जैविक विविधताको दीगो व्यवस्थापन गरी वन पैदावरमा आधारित उद्योग, पर्यटन प्रवर्धन गर्दै लक्षित वर्ग तथा लाभग्राहीहरुको आयआर्जनमा अभिबृद्धि गर्ने ।

६.१.५ रणनीति

१. वन तथा जैविक विविधता नीति तय गर्ने ।

२. हरित गाउँपालिकाको विकास गर्ने ।

३. वनमा आधारित उद्यमशिलता विकास गर्ने ।

६.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना तथा कार्यक्रम र आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
जैविक संरक्षणका लागि मिचाहाप्रजाति नियन्त्रण, वृक्षारोपण, रिचार्ज पोखरी, अग्नी रेखा, झाडी सफाइ जस्ता कार्यहरु	संख्या				
नवनिर्मित उद्यान तथा हरित क्षेत्र	हेक्टर				
संरक्षित क्षेत्र प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गरी सञ्चालित उद्योग व्यवसाय	संख्या				
वन तथा जडीबुटीमा आधारित उद्योग	संख्या				
गैरकाष्ठ वन पैदावारको व्यवसायिक खेती क्षेत्र	हेक्टर				

स्रोतः गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

६.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

गाउँपालिकाको उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा वन तथा भूसंरक्षण उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार

६.१.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
	गिडीदह, नदैडावलाई जडिबुटी संरक्षण क्षेत्र घोषणा				
	वाइरागाँदेखि देवलडाँडासम्मका नांगा डाडापाखामा ढटेलो, ओखर, आरु,				

	सल्लोको विरुवाहरु रोपण				
	डालेचुक र ढटेलो प्रशोधन उद्योग प्रर्वधन				
	हैसियत विग्रेको वन क्षेत्रमा आर्युवेद जन्य वनस्पतीको व्यवसायिक खेती				
	वन उपभोक्ता समितको क्षमता अभिवृद्धि				
	वन क्षेत्रमा अग्नी रेखाको निर्माण गर्ने				
	जम्मा				

६.१.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान

सार्वजनिक निजी साझेदारीमा ग्रामीण तथा शहरी क्षेत्रमा खुला स्थानमा बृक्षरोपण तथा निजी तथा व्यवसायिक वागवानी विस्तार गरी वातावरणमा सुधार तथा आयआर्जन समेत बृद्धि गर्न सकिनेछ । जलवायु परिवर्तनको असर लगायत विभिन्न महामारी र अन्य विपद जोखिममा वृद्धि, स्रोतको अनियन्त्रित दोहन र उत्खनन तथा अनियन्त्रित निर्माण जस्ता जोखिम पक्षहरु रहेका छन् । संङ्घीय संरचना अनुसारको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत व्यवस्था, दक्ष जनशक्ति, समुदाय तथा सरोकारवालाको सहभागिता सुनिश्चित भई श्रोत साधनको लगानीमा प्राथमिकता प्राप्त भएमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने पूर्वानुमान गरिएको छ ।

६.२ वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन

६.२.१ पृष्ठभूमि

उचित रुपमा फोहोरमैला व्यवस्थापन हुन नसकेमा यसले वातावरणमा असर गर्दछ । नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हकको समेत व्यवस्था गरेको छ । तसर्थ आफ्नो क्षेत्रभित्र वातावरण संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी गाउँपालिकाको आफ्नै हुन्छ । य तातोपानी गाउँपालिकाका कर्णाली राजमार्गसँग जोडिएका बस्तीहर क्रमिक रुपमा शहरीकरण तर्फ उन्मुख भैरहेकाले गाउँपालिकाको लागि वातवरण व्यवस्थापनको विशेष महत्व रहेको छ । यि क्षेत्रका बस्तीहरुमा फोहोरमैला तथा ढल व्यवस्थापन प्रत्येक पछिल्ला वर्षहरुमा झनपछि झन पेचिलो बन्दै गैरहेको देखिन्छ । दैनिक रुपमा घरधुरीबाट निस्कासन हुने पलाष्टिक जन्य फोहोरको व्यवस्थापन समयमै गर्न नसके विकराल रुप लिन सक्ने देखिन्छ । बजार क्षेत्रका खाल्डाखुल्डी, खोला खोल्सी किनारा, सडक छेउमा पलाष्टिक जन्य फोहोरहरु यत्र तत्र फ्याकिएको देखिन्छ । पलाष्टिक फोहोर बजार क्षेत्रमा जलाउने गरेको पाइन्छ । गाउँघरमा घरबाट निस्कने पलाष्टिक जन्य पदार्थ मलखादो हुदै खेतबारीमा पुगेको देखिन्छ । अर्को तर्फ घरभित्र हुने उर्जाको प्रयोग पनि वातावरण व्यवस्थापनको संवेदनशील विषय हो । गाउँपालिका क्षेत्र भित्र परम्परागत उर्जा (दाउरा)को प्रयोग गर्ने धरधुरी ९६.७

प्रतिशत रहेका छन् । बजार क्षेत्रमा खाना पकाउन ग्याँसको प्रयोग गर्ने घरपरिवारको सख्या बढ्दो छ । गाउँपालिकाले वातावरण तथा महिलाको स्वास्थ्य सुधारमा टेवा पुऱ्याउने हेतुले वडा नं. ३ र ४ का सबै घरधुरीलाई ग्याँस र चुल्हो वितरण गरेको छ भने गाउँपालिकाका करिव ८० प्रतिशत घरधुरीमा सुधारिएको चुल्हो वितरण गरेको छ ।
त्यसो त तातोपानी गाउँपालिकाका ९६ प्रतिशतभन्दा बढी घरधुरीमा शैचालय निर्माण भएकाले शौचसँग सम्बन्धित फोहोरबाट वातावरणमा पर्न सक्ने असर न्यून गर्न निकै महत्वपूर्ण टेवा पुगेको छ । यसले तातोपानी गाउँपालिकाका बस्तीहरुको वातावरणीय स्वच्छतालाई वृद्धि गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ । गाउँ बस्तीमा घरधुरीबाट निस्कने सड्ने खालका फोहोरहरुलाई गाइबस्तुको मल राखिएको मलखादोमा राखी मल बनाउने चलनले पनि गाउँ बस्तीको सरसफाईमा परम्परागत रुपमै असल अभ्यास भएको देखिन्छ ।

६.२.२ समस्या तथा चुनौति

गाउँपालिकाका लागि समस्या भनेको फोहोर उत्पादन हुने घरपरिवारको संख्या र बजार क्षेत्र विस्तार हुँदै जानु हो । गाउँपालिकामा फोहोरमैला वर्गीकरण र संकलनको अभ्यास नगण्य हुनाले बजार क्षेत्रमा फोहोरमैला खास गरी ठोस फोहोर बढ्दै जानु, प्लाष्टिक तथा कागजहरू जलाउने प्रचलन रहेको हुँदा जनस्वास्थ्यमा वायु प्रदूषणजन्य जोखिम हुनु, फोहोरमैलाको पुनःचक्रिय प्रयोग, निष्काशन न्यूनीकरण जस्ता काममा गाउँपालिकाको प्रयाप्त ध्यान नपुग्नु, बढ्दै गएका तातोपानी, लिताकोट, हाँकु जस्ता बजार क्षेत्रमा ढल निकास, पलाष्टिक जन्य फोहोर व्यवस्थापन आदि समस्या बढ्दै जानु, फोहोमैला विसर्जन गर्ने व्यवस्थित स्थान नहुनु, बजार क्षेत्रका बासिन्दाहरुले डस्टविन, कम्पोष्ट-विन र गार्वेज-पिट प्रयोग नियमित र उचित तरिकाले नगर्नु, फोहोरमैलाको बर्गिकरण नहुनु, धेरैजसमा फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्वन्धि चेनतामा पूर्णता नहुनु, प्लाष्टिकजन्य फोहोर रिसाइकल गर्न सकिने भएपनि त्यसको व्यवस्थित संकलन गर्ने संयन्त्र नहुनु, परम्परागत उर्जा (दाउरा) प्रयोग गर्ने घरधुरी संख्या उल्लेख्य हुनु, कर्णाली राजमार्ग आसपास उत्सर्जन हुने धुलो, धुँवा तथा ध्वनी प्रदुर्षणको व्यवस्थापन आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्याका रुपमा रहेका छन् ।

खाना पकाउने ऊर्जाका लागि दाउराको प्रयोग घटाउनु, किफायती वैकल्पिक उपायहरू पहिल्याई दाउरामाथिको निर्भरता घटाउनु, शून्य फोहोरमैलाको दिशातर्फ गाउँपालिकालाई अघि बढाउन पर्याप्त ज्ञान, आवश्यक सोच, प्रविधि र जनचेतनाको व्यापक विस्तार गर्नु जस्ता चुनौतीहरू रहेका छन् ।

६.२.३ सोच

"दिगो वातावरणीय स्वच्छता कायम गर्दै स्वच्छ तथा हराभरा गाउँपालिका बनाउने ।"

६.२.४ उद्देश्य

फोहोरको दीगो व्यवस्थापन मार्फत वातावरणीय स्वच्छता कायम गरी स्वच्छ समुदाय निर्माण गर्नु ।

६.२.५ रणनीति

१. वातावरणीय स्वच्छताका लागि आवश्यक कानूनी तथा संरचनात्मक संरचना तयार गर्ने ।

२. वैकल्पिक उर्जाको प्रर्वद्धन गर्ने ।

३. वातावरणको दीगो व्यवस्थापन गर्ने ।

६.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना र कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३
घर, कार्यालय एवं अस्पतालको नकुहिने, नगल्ने, नसड्ने प्लाष्टिक जन्य फोहोरलाई सुरक्षित विसर्जन गर्ने घरधुर	संख्या				
निष्काशित फोहोरको औषत वार्षिक परिमाण	मे.टन				
व्यक्तिगत सरसफाइ/स्वच्छता कायम गर्ने जनसंख्या (प्रतिबर्ष वृद्धि)	प्रतिशत				
दैनिक सफाइ हुने बजार क्षेत्र	संख्या				
नियमित सरसफाइको अभ्यास गर्ने घरधुरी	प्रतिशत				
कम्पोष्ट-विन र गार्वेज-पिट प्रयोग गर्ने परिवार	संख्या				

स्रोत: गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

६.२.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

गाउँपालिकाको उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा वातावरण तथा फोहरमैला व्यवस्थापन उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार

६.२.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/ आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
	तातोपानी धारा, लछालकृत पैकला दरवार लगायत प्राकृतिक तथा ऐतिहासिक क्षेत्रहरुमा वातवरणीय स्वच्छता कायम राख्न विशेष पहल				

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/ आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
	बजार क्षेत्रहरुमा ढलहरु निर्माण र बस्तीका घर आँगनबाट निस्कने फोहोरपानीलाई नजिकको खेतवारीमा सुरक्षित निकास तथा करेशावारी प्रवर्द्धन				
	बजार क्षेत्रहरुमा एक पसल/एक घर दुई गमलाको कार्यक्रमलाई अभियानको रुपमा सञ्चालन				
	बजार क्षेत्रमा उत्सर्जन हुने फोहोरको दीगो र उत्पादनशील व्यवस्थापन				
	जम्मा				

६.२.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान

फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी नीतिगत व्यवस्था भई दक्ष मानव संशाधन परिचालन गरी फोहरमैला व्यवस्थापन हुन सक्नेछ । उपलब्ध प्रविधिको उपयोग, बजेटको सुनिश्चिता, दक्ष मानव संशाधन उपलब्ध भएमा र महामारी तथा अन्य अवस्था नभएमा उल्लिखित उपलब्धि हासिल हुनेछ। फोहरमैला जस्तो दैनिक जीवनमा विगत देखि चल्दै आएको आनीवानी तथा मानवीय व्यवहार परिवर्तनमा आउने जटिलताका कारण समयमा सरल ढंगले कार्यान्वयन भई हाल्न कठिन हुने जोखिम रहन सक्छ ।

६.३ विपद जोखिम व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन अनुकुलन

६.३.१ पृष्ठभूमि

कमजोर भौगर्भिक तथा भूधरातलीय बनोट, मौसमी विषमता, निरन्तर दोहोरिरहने बहु-प्रकोपका घटना, अव्यवस्थित पूर्वाधार विकास एवम् जोखिम असंवेदनशील विकास निर्माण कार्य लगायतका कारण उत्पन्न विभिन्न प्राकृतिक तथा गैरप्राकृतिक विपद्को अत्याधिक जोखिममा पर्ने मुलुकहरू मध्ये नेपाल पनि एक हो र सोको प्रभाव यस गाउँपालिकामा पनि पर्नु स्वभाविक हो । तसर्थ प्राकृतिक तथा अप्राकृतिक विपद्का कारणले हुने मानवीय र भौतिक क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्ने तर्फ गाउँपालिकको ध्यान जानु आवश्यक छ । त्यसैगरी जलवायु परिवर्तनले सवै क्षेत्रलाई असर गर्ने र ती असरहरू एक आपसमा सम्बन्धित र आधारित समेत हुने भएकोले यसको प्रभावको सामना गर्न समुदाय लगायत अन्य संस्थाहरूको अनुकूलन क्षमता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक छ । तसर्थ प्राकृतिक सम्पदाको दिगो

व्यवस्थापन गर्ने तथा हरियाली अभिवृद्धि गर्ने जस्ता कार्यमा गाउँपालिकाको ध्यान पुग्नु जरुरी छ । यसका लागि आवश्यक नीति, कानून एवम् कार्ययोजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा जोड् दिनुपर्दछ ।

नेपालको संविधानले प्राकृतिक प्रकोपबाट हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्न पुर्वसूचना, तयारी, उद्धार, राहत एवम् पुनर्स्थापना गर्ने नीति अवलम्बन गर्दै विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यलाई स्थानीय तहको एकल अधिकार तथा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकारको रुपमा राखेको छ । नेपाल विपद्को उच्च जोखिममा रहेकाले विपद्का कारण वर्षेनी धनजनको ठूलो क्षति हुने गरेको छ । मुख्यतः भूकम्प, अतिवृष्टि, बाढी, पहिरो, हावाहुरी, चट्याङ, आगलागी, खडेरी, महामारी, शीतलहर र हिमताल विष्फोटन हुनसक्ने कारण विपद्को जोखिम उच्च रहेको छ । यसैगरी हैजा, बर्डफ्लु, स्वाइन फ्लुजस्ता रोगहरू पनि विपद्को कारकका रूपमा देखिएका छन् । जलवायु परिवर्तन र यसको प्रभाव नियन्त्रण गर्न तत्काल पहल थाल्ने दिगो विकास लक्ष्यले मार्गदर्शन गरेको छ ।
सम्भावित रुपमा आउने महामारी तथा विपद व्यवस्थापनका लागि तातोपानी गाउपालिकाले आवश्यक पूर्वाधारको व्यवस्थापन गरिरहेको छ । गाउँपालिकाको विपद व्यवस्थापन स्थानीय कोषमा रु....... लाख वरावरको वजेट व्यवस्थापन गरिएको छ । त्यसैगरी, गाउँपालिकाले स्थानीय विपद व्यवस्थापन ऐन निर्माण गरी स्थानीय विपद व्यवस्थापन समिति गठन गरेर स्थानीय विपद तथा जलवायु उत्थानशील योजना साथै स्थानीय विपद पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण गरी कार्यन्वयन गर्दैछ । गाउँपालिकामा आपतकालिन सञ्चालन केन्द्र रहेको छ । सम्भावित रुपमा आउने महामारी तथा विपद व्यवस्थापनका लागि तातोपानी गाउँपालिकाले आवश्यक तयारीहरुको व्यवस्थापन गर्दैछ । गाउँपालिकाको विपद व्यवस्थापन स्थानीय कोषमा रु ..... लाख वरावरको वजेट व्यवस्थापन गरिएको छ भने आपतकालीन उद्धारका लागि गाउँपालिकासँग .... वटा एम्वुलेन्स रहेको छ । त्यसैगरी, गाउँपालिका भित्र ..... वटा पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य समिति गठन भएका छन् भने ..... वटा विपद व्यवस्थापनमा क्रियाशील संघ/संस्थाहरु रहेका छन् । कठिन भौगोलिक अवस्था रहेकोले गाउँपालिकाका लागि विपद व्यवस्थापन चुनौतीपूर्ण पक्षका रुपमा रहेको छ । जिल्ला विपद व्यवस्थापन तथा प्रतिकार्य समितिले गाउँपालिकालाई विपद प्रतिकार्यका तथा उद्दारका आवश्यक पर्ने हेलिप्याड निर्माणका लागि जग्गा उपलब्ध गराउन समेत पत्राचार गरिसकेको छ । यहाँ करीव ११०२ परिवार जोखिम स्थानमा वसोवास गर्ने गरेका छन् । भुकम्प, आगलागी, बाढी र पहिरोको जोखिमबाट घरमा हुने क्षतिले निम्ताउने आर्थिक भारलाई कम गर्न गाउँपालिकाले प्रत्येक वडाका घरपरिवारहरुको घर विमा गरिदिएको छ । प्रत्येक वडामा विपद जोखिम तथा व्यवस्थापनमा तालिम प्राप्त युवाहरु रहेका छन् ।

६.३.२ समस्या तथा चुनौति

जलवायु परिवर्तन र विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी स्थानीय नीति, कानुन र मापदण्डको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न नसकिनु, स्थानीय जलवायु परिवर्तन अनुकुलन कार्य योजना लागू गर्न प्राविधिक जनशक्ति र आर्थिक स्रोतको कमी हुनु, जीविकोपार्जनका लागि प्राकृतिक स्रोतहरू र वर्षात्को पानीमा निर्भर रहनु, जलवायु परिवर्तनको कारण अतिवृष्टि, बाढी, खडेरी, हावाहुरी, मानव रोगको महामारी, असिना, आगलागी, कृषिमा रोग किरा र मिचाहा प्रजाति जस्ता प्रकोपहरूले स्थानीयस्तरमा प्रत्यक्ष रूपमा असर गर्नु, बर्सेनि प्राकृतिक तथा गैरप्राकृतिक विपद्ले जिउधनका साथै सार्वजनिक, निजी सम्पत्ति, भौतिक संरचनाहरू समेत प्रभावित हुनु आदि यस क्षेत्रका प्रमुख समस्या हुन् ।

विभिन्न पानीका स्रोत संरक्षण गर्नु, स्थानीय स्तरमा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी आधिकारिक तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नु, स्थानीय जलवायु अनुकुलन कार्ययोजना लागू गर्नु, जलवायु अनुकुलनसम्बन्धी जनचेतना अभिवृद्धि गर्नु, जलवायु परिवर्तन अनुकुलन संरचना निर्माण गर्नु, कृषि तथा वन क्षेत्रमा जलवायु अनुकुलन प्रविधिको उपयोग बढाउनु, जलवायु परिवर्तनबाट हुने क्षति कम गर्नु, जलवायु

परिवर्तनको असरबाट प्रभावित गरिब, विपन्न, महिला, बालबालिका, वृद्धवृद्धाहरू, साधन स्रोतमा कम पहुँच भएका घरधुरीलाई सेवा र टेवा दिनु, खेतबारीमा रासायनिक मलको प्रयोग निरुत्साहित गरी जैविक प्रविधिको उपयोग बढाउनु आदि चुनौतीका रुपमा रहेका छन् ।

६.३.३ लक्ष्य

"विपद्जन्य सामाजिक, आर्थिक, भौतिक तथा वातावरणीय क्षति न्यूनीकरण गर्ने"

६.३.४ उद्देश्य

विपदबाट हुन सक्ने क्षति न्यूनीकरण र आपतकालीन उद्धार व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाईनुका साथै जलवायु अनुकूलन योजना निर्माण गरी समुदाय स्तरमा कार्यान्वयन गर्नु ।

६.३.५ रणनीति

१. विपद् व्यवस्थापन सम्वन्धि कानुनी तथा संरचनात्मक व्यवस्था गर्ने ।

२. प्रकोप व्यवस्थापनका लागि संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय सामुदायिक एवम् निजी क्षेत्रसंग सहयोग, समन्वय तथा सहकार्य गर्ने ।

३. जलवायु परिवर्तन अनुकुल रणनीति निर्माण गर्ने ।

४. स्थानीय परिवेश सुहाउँदो जलवायु परिवर्तन अनुकूलनका अभ्यासहरु प्रवर्द्धन गर्ने ।

६.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना र कार्यक्रम तथा आयोजनाको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलन उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
आपतकालीन उद्धार गर्न तालिम प्राप्त स्वयंसेवक	संख्या				
विपद व्यवस्थापन स्थानीय कोषमा भएको रकम	रु लाखमा				
विपद प्रतिरोधात्मक भौतिक संरचनाहरु	प्रतिशत				
आपतकालीन उद्धारका लागि अत्यवश्यक एम्वुलेन्स तथा वरुणयन्त्रको व्यवस्था	संख्या				
विपद प्रतिकार्यकालागि भएको आपतकालीन नमूना अभ्यास	संख्या				
जलवायु परिवर्तन अनुकुलन न्यूनीकरण सम्वन्धी सचेतना लगायतका कार्यक्रम सञ्चालन	संख्या				

स्रोतः गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

६.३.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

गाउँपालिकाको उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा विपद जोखिम व्यवस्थापन उप-क्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार
२०८१/८२						
२०८२/८३						
२०८३/८४						

६.३.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
१	सम्भाव्य प्रकोप र जोखिमका क्षेत्रहरू तथा बस्ती एवम् वैकल्पिक क्षेत्रको पहिचान				
२	विपद व्यवस्थापन स्वयंसेवक दल निर्माण गर्ने				
३	प्रत्येक वडामा विपद जोखिम न्यूनीकरण सम्वन्धी जनचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने				
	रैथानेबालीको विउ संरक्षणको लागि विउ बैंक स्थापना गर्ने				
	जम्मा				

६.३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

जलवायु परिवर्तनको असर, आईपर्न सक्ने विभिन्न महामारी र अन्य विपद जोखिममा वृद्धि, स्रोतको अनियन्त्रित दोहन र उत्खनन तथा अनियन्त्रित निर्माण जस्ता जोखिम पक्षहरु रहेका छन् । संङ्घीय संरचना अनुसारको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत व्यवस्था, दक्ष जनशक्ति, समुदाय तथा सरोकारवालाको सहभागिता, उपकरण र श्रोत साधनको लगानी भएमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुने अनुमान गरिएको छ । त्यसैगरी, गाउँपालिकाले विपद पुर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना तयार गर्ने र आवश्यक मानवीय श्रोत परिचालन गरी विपद न्यूनीकरणको लक्ष्य हासिल गर्न सक्ने अनुमान गरिएको

छ । मानवीय कारणले हुने विपद बढ्दो अवस्थामा रहेकोले यसको प्रतिकार्य तथा पुनर्लाभमा श्रोत तथा समयको लगानी बढाउनु पर्ने हुन्छ । वाढी र पहिरो लगायत प्रकोपबाट जुनसुकै बेला जस्तोसुकै विपद पर्न सक्ने जोखिम रहन्छ ।

परिच्छेद ७ : संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्र

यस क्षेत्रगत परिच्छेदमा नीति, कानून, न्याय तथा सुशासन, मानव संशाधन तथा क्षमता विकास, स्रोत सुदृढीकरण तथा परिचालन, तथ्याङ्क तथा योजना व्यवस्थापन जस्ता उप-क्षेत्रहरुको पृष्ठभूमि, समस्या तथा चुनौति, लक्ष्य, रणनीति, नतिजा खाका, त्रिवर्षीय खर्च तथा स्रोत अनुमान, आयोजना तथा कार्यक्रम र पूर्वानुमान तथा जोखिम पक्षहरु समावेश गरिएको छ ।

७.१ नीति, कानून, न्याय तथा सुशासन

७.१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान र यस अनुसार बनेका कानूनहरूले स्थानीय सरकारहरूलाई आफ्नो अधिकारको क्षेत्रमा रही कार्य गर्न आवश्यक पर्ने कानूनहरू बनाउने अधिकार सुनिश्चित गरेको छ । सुशासन विना विकास सम्भव छैन र विकास विना देशमा समृद्धि ल्याउन सकिँदैन तसर्थ दिगो विकासको आधारशिला नै सुशासन हो ।

सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी र सहभागितामूलक बनाउनु गाउँपालिकाको उच्च प्राथमिकतामा रहेको छ । गाउँपालिकाबाट प्रवाह हुने सेवा सुविधामा जनताको समान र सहज पहुँच सुनिश्चित हुनु र जनतामा आत्मसम्मानको भावना अभिवृद्धि हुनु नै सुशासनको प्रत्याभूति हुनु हो । नागरिकका सामाजिक तथा आर्थिक आकांक्षा पुरा गर्न आवश्यक ऐन कानूनहरुको निर्माण र यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा गाउँपालिकाले प्रयास गर्दै आएको छ ।

यस गाउँपालिकावाट विभिन्न ऐन, नियम, मापदण्डहरु निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । सार्वजनिक परीक्षण तथा सुनुवाईहरु कार्यान्वयन ल्याइएको छ भने वेवसाइटमा वार्षिक योजना पुस्तिका, गाउँपालिकाको वार्षिक आयव्यय सार्वजनिक हुने गरेको साथै गुनासो सुनुवाइ र फर्छ्यौट हुँदै आएको छ । विधायन, सुशासन, लेखा, राजस्व, विपद व्यवस्थापन, पूर्वाधार विकास, सामाजिक समावेशीकरण लगायतका विभिन्न समिति तथा उपसमितिहरु गठन गरी स्थानीय शासन सञ्चालनको अभ्यास भएको छ । न्यायिक समितिवाट मुद्दाहरुको सुनुवाई भएको छ । तापनि सामाजिक जवाफदेहिताका औजारहरुको अभ्यासमा कमि छ । सेवाग्राही सहायता कक्षको व्यवस्था गरिएको छैन । सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी पारदर्शि वनाउने सन्दर्भमा अनलाइन सेवाहरु प्रारम्भ भएको छैनन् । पूँजीगत खर्च तथा पूँजी निर्माणको क्षेत्रमा गाउँपालिकाको लगानी न्यून छ । आयोजनाहरु कार्यान्वयनमा उपभोक्ता समितिहरुको सहभागिता भएका छन् र स्थानीय संस्थाहरु, गैसस लगायत निजी क्षेत्रसंगको सहकार्य प्रभावकारी हुन सकेको छैन । विषयक्षेत्रगत गुरु योजनाहरु तर्जुमा हुनसकेको छैन भने आयोजनाहरु कार्यान्वयन पश्चात सहभागितामूलक अनुगमन मूल्याङ्कन प्रभावकारी ढङ्गवाट सञ्चालन हुन सकेको छैन । कर्मचारीसंग कार्यसम्पादन करार गरी कार्यसम्पादन गर्ने अभ्यासको विकास हुदै गइरहेको छ ।

७.१.२ समस्या तथा चुनौति

गाउँपालिकाले तर्जुमा गरेका ऐन, नीति, नियम, कार्यविधि तथा निर्देशिकाहरुको प्रभावकारी कार्यान्वयन नहुनु, बनेका कानून तथा कार्यविधिहरुको बारेमा गाउँबासीहरु पर्याप्तमा जानकार नहुनु, विशेषगरी लक्षित वर्गहरु आफ्नो पक्षमा बनेका नीति नियम तथा कार्यविधिहरुको बारेमा जानकार नहुनु, न्यायिक समितिको भूमिकाको बारेमा गाउँबासीहरु सुसुचित नहुनु, सुशासनको औजारहरुको बारेमा आम मानिसहरुलाई जानकारी नहुनु, यसको प्रयोग प्रभावकारी ढंगले प्रयोग नहुनु जस्ता समस्याहरु यस क्षेत्रमा रहेको छन् । सरोकारवाला, स्थानीय संघ संस्था तथा नागरिक समाजहरुसंग

छलफल तथा अन्तरक्रियाको कमि, सुशासनको प्रत्याभूति नहुनु, क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक वडापत्र, नागरिक अभिमत तथा लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण परीक्षण जस्ता सामाजिक उत्तरदायिका औजारहरुको अभ्यास नहुनु, सहायता कक्षको व्यवस्था नहुनु जस्ता समस्या रहेका छन् ।

सवै सार्वजनिक निकाय तथा संघ संस्थाहरुको सेवा प्रवाहलाई पारदर्शिता, उत्तरदायित्व, जवाफदेहिता विकास गर्नु, सुशासनयुक्त समाज तथा संस्कार विकास गर्नु जनताको व्यापक सहभागितामा कानूनहरूको निर्माण गर्नु, बनेका कानूनहरूको बारेमा उनीहरूलाई अनुशिक्षण गर्नु, बनेका ऐन नियमहरूको बारेमा आम मानिसहरूमा अपनत्वको भावना जागृत गर्नु र तिनीहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नु जस्ता प्रमुख चुनौतीहरू रहेका छन् । त्यसैगरी सुशासन प्रवर्द्धन गर्नु निकै चुनौतीपूर्ण कार्य रहेको छ ।

७.१.३ लक्ष्य

“नतिजामुखी र जनताप्रति जवाफदेही शासन प्रणालीको प्रवर्द्धन गर्ने”

७.१.४ उद्देश्य

१. गाउँपालिकामा विद्युतीय शासनको प्रवर्द्धन गर्नु ।
२. कानुनी शासनको आधार तयार गर्नु ।

७.१.५ रणनीति

१. गाउँपालिकाहरुबाट प्रदान गरिने सेवाहरु प्रविधिमैत्री बनाउने ।

२. गाउँपालिकाबाट प्रदान गरिने सेवा तोकिएको मापदण्ड अनुसार प्रदान गर्ने ।

३. अनुगमन तथा मूल्यांकनलाई प्रभावकारी बनाउने ।

४. कानुनले दिएका अधिकार तथा जिम्मेवारी कार्यान्वयनको लागि आवश्यक कानुनहरुको निर्माण गर्ने

५. शासन प्रणाली, नीति तथा कानुन निर्माण, निर्णय, प्रक्रिया, कार्यसम्पादन प्रक्रिया र सेवा प्रवाहलाई सहभागितमूलक र पारदर्शी बनउने ।

६. न्यायिक समितिको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

७.१.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना र कार्यक्रम तथा आयोजनाको आगामी तीन आर्थिक वर्षको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छः

सूचक	एकाइ	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
अनुगमन तथा मूल्यांकन अनुसार सुधार भएका आयोजनाहरु	प्रतिशत				
गाउँपालिकामा पेश भएका सेवा प्रवाह सम्बन्धी गुनासो सुनुवाईको फछ्र्यौट	प्रतिशत				
न्यायिक समितिवाट फछ्र्यौट भएका मुद्दाहरु	प्रतिशत				
अभ्यास गरिएका सामाजिक जवाफदेहिताका औजारका प्रकार	संख्या				

सूचक	एकाइ	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
अनलाइन सेवावाट लाभान्वित सेवाग्राही	प्रतिशत				
सरोकारवाला एवं सहभागितात्मक ढङ्गवाट निर्माण तथा कार्यान्वयन भएका ऐन,नियमहरु	संख्या				

स्रोतः गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

७.१.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

गाउँपालिकाको उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा नीति, कानून तथा सुशासन उपक्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार

७.१.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/ आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
१	आवस्यक नीति, नियम तथा निर्देशिका तर्जुमा, अभिमुखीकरण तथा प्रकासन	गाउँपालिकाको लागि आवश्यक नीति तर्जुमा गर्नु	सालवसाली		गाउँपालिकाका लागि आवश्यक नीति तर्जुमा भई कार्यान्वयन भएको हुनेछ ।
२	सेवा प्रवाहलाई अनलाईन गर्ने तथा मोवाइल एप बनाउने	सेवा प्रवहलाई चुस्त तथा छिटा छरितो गर्नु	सालवसाली		स्थानीय तहको कानूनी निर्माण प्रक्रियामा जानकार भएको हुनेछ ।
३	नीति कानुन सुशासन तथा न्याय प्रवर्द्धन कार्यक्रम (सर्वेक्षण, विद्युतिय सामग्री व्यवस्थापन समेत)	नीति कानुनको पालनाबाट सुशासन प्रवर्द्धन गर्नु	सालवसाली		गाउँपालिकामा नीति कानुन तर्जुमा भई सुशासन प्रवर्द्धन भएको हुनेछ ।
४	अनुगमन र मूल्यांकन संयन्त्रको क्षमता विकास र प्रतिवेदन	अनुगमन र मूल्यांकन कार्यलाई संस्थागत गर्नु	सालवसाली		अनुगमन र मूल्यांकन कार्य व्यवस्थित भई

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
	प्रकाशन				संस्थागत हुनेछ।
	जम्मा				

७.१.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान

स्थानीय अधिकारको प्रयोग र यसका लागि बन्ने कानुन निर्माण प्रक्रियामा सम्वन्धित पक्षहरुको अर्थपूर्ण सहभागिता नहुनाले नीतिहरुको प्रभावकारी कार्यान्वयन नहुने जोखिम रहन्छ । संविधान, संङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय नीति र कानून बमोजिम शासन सञ्चालन, सेवा प्रवाह र विकास कार्य सम्पादन हुन सकेमा अपेक्षित नतिजा प्राप्त हुनेछ ।

७.२ संगठन तथा क्षमता विकास, जनशक्ति व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह

७.२.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान अनुसार स्थानीय सरकारको रुपमा रहेका गाउँपालिका वा नगरपालिकाको नेतृत्वमा जनताबाट प्रत्यक्ष निर्वाचित प्रतिनिधिहरू रहने व्यवस्था रहेको छ । त्यसै अनुरुप गाउँपालिकाको समग्र विकास गतिविधि तथा सेवा प्रवाहको नेतृत्व जननिर्वाचित व्यक्तिहरूले गर्दछन् । त्यसको प्रमुखको रुपमा अध्यक्षले गर्ने व्यवस्था छ । संविधान अनुसार कार्यपालिकाको रुपमा गाउँ कार्यपालिका, व्यवस्थापिकाको रुपमा गाउँसभा र न्यायपालिकाको रुपमा उपप्रमुखको संयोजकत्वमा रहेको न्यायिक समिति क्रियाशिल छन् । यस गाउँपालिकामा विषयगत समिति तथा उप-समितिहरु गठन र क्रियाशील रहेका छन् भने गाउँपालिका केन्द्र एवं वडाहरुमा इण्टरनेट लगायत विद्युतीय उपकरणहरुको व्यवस्था गरिएको छ साथै जनप्रतिनिधि एवं कर्मचारीहरु क्षमता अभिवृद्धि तालिमबाट लाभान्वित भएका छन् । त्यसैगरी निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरुको सक्रियता वढदो रहेको छ भने स्थानीय संघ, संस्था, नागरिक समाज, गैसस, टोल विकास संस्था, सामुदायिक संस्थाहरुको रचनात्मक सहयोग प्राप्त छ ।

त्यसैगरी गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय तर्फ प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको नेतृत्वमा प्रशासन संयन्त्र रहेको छ । गाउँपालिकाको कार्यबोझको आधारमा संगठन संचरना बनाई सोही अनुसार कर्मचारीको समायोजन तथा व्यवस्थापन गरी उनीहरूको कार्य जिम्मेवारी तोक्ने र तोकिएको कार्य जिम्मेवारी अनुसार कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटीलाई संस्थागत गरिँदै आएको छ । गाउँपालिकाको भौतिक पूर्वाधारको पक्षलाई हेर्दा गाउँ कार्यपालिकाको प्रशासनिक भवन विस्तार गरिदैछ । यसैगरी कार्यालयहरूको नियमित कार्य सञ्चालनका लागि कम्प्युटर, ल्यापटप, प्रिन्टर र सफ्टवेयरको व्यवस्था भएको छ भने कार्यसम्पादनमा प्रभाव पार्ने यातायातको साधनको कुरा गर्दा गाडी र मोटरसाईकल रहेका छन् ।

७.२.२ समस्या तथा चुनौति

सेवा प्रवाहमा आधुनिक प्रविधिहरुको प्रयोगमा कमि र सेवा प्रवाह छिटो छरितो नहुनु, प्राविधिक एवं दक्ष जनशक्ति न्यून हुनु र कार्यसम्पादन, मूल्याङ्कन, दण्ड पुरस्कार, प्रोत्साहनको व्यवस्था नहुनु, गैसस, विषयगत कार्यालय र सरोकारवालाहरुको क्षमता अभिवृद्धि नहुनु, विकास गतिविधि तथा सेवा

प्रवाहमा हुने दुई पक्षहरू सेवाग्राही तथा सेवा प्रवाह गर्ने पक्ष दुवै आफ्नो अधिकार र जिम्मेवारीबारे सचेत नहुनु, गाउँपालिकाको सेवा प्रवाह प्रभावकारी हुन नसक्नु, योजना तथा बजेट तर्जुमा, वित्तीय व्यवस्थापन, लेखा परीक्षण र निर्णय प्रक्रियामा आवश्यक पर्ने समावेशी सहभागिता र पारदर्शितामा कमी यहाँका प्रमुख समस्या हुन् । त्यसैगरी योजनावद्ध विकास गतिविधि तथा सेवाको न्यूनतम मापदण्ड कार्यान्वयन गर्नु, आवश्यक स्रोत परिचालन गर्नु, दक्षतामा कमी हुनु र संस्थागत संरचना, मानव संशाधन विकासको क्षेत्रमा निकै कमजोर अवस्था हुनुलाई पनि यस क्षेत्रको समस्याको रुपमा पहिचान गरिएको छ ।

सार्वजनिक सेवालाई गुणस्तरीय, प्रभावकारी, न्यून लागत तथा समयमा सेवा प्रवाह गर्नु, संगठन र व्यवस्थापन सर्भेका आधारमा कर्मचारी भर्ना र कार्यसम्पादनमा अभिवृद्धि ल्याउनु गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, विषयगत शाखा, वडा कार्यालय र एकाईहरूमा आवश्यकता र प्रस्तावित दरबन्दी अनुसार प्रशासनिक तथा प्राविधिक कर्मचारीहरूको व्यवस्था मिलाउनु, जनप्रतिनिधि, शाखागत तथा समग्र कर्मचारीहरूलाई आफ्नो अधिकार र दायित्वको बारेमा आत्मानुभूति गराउनु र उनीहरूको क्षमता विकास गर्नु, सबै शाखा उपशाखामा आवश्यक भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्थापन गर्नु जस्ता चुनौतीहरू यस गाउँपालिकामा रहेका छन् ।

७.२.३ लक्ष्य

"गाउँपालिका मातहतका कार्यालय तथा गाउँपालिका भित्रका आधिकारिक संरचनाहरुको संस्थागत क्षमता वृद्धि गर्नु"

७.२.४ उद्देश्य

१. गाउँ कार्यपालिका कार्यालय र मातहतका निकायहरुमा आवश्यक जनशक्ति व्यवस्थापन गर्नु ।

२. गाउँ कार्यपालिका कार्यालय र मातहतका कार्यालयहरुको भौतिक पूर्वाधारको सुधार गर्नु ।

३. गाउँपालिकाभित्र औपचारिक रुपमा रहेका विभिन्न समिति, कार्यदल तथा समूहहरुलाई सहयोग गर्नु

७.२.५ रणनीति

१. गाउँपालिकाको लागि आवश्यक पर्ने नयाँ जनशक्ति थप गर्ने ।

२. कार्यरत कर्मचारीहरुको क्षमता विकास गर्ने ।

३. गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय तथा यस अन्तर्गतका सबै कार्यालयहरुका लागि आवश्यक भवनहरुको व्यवस्था गर्ने ।

४. गाउँपालिकाको कार्यालय तथा मातहतका कार्यालयहरुमा सूचना प्रणाली सुदृढ गर्ने ।

५. गाउँपालिकामा रहेको उपभोक्ता समिति, कार्यदल तथा समूहहरुको सहकार्य तथा समन्वय वृद्धि गर्ने

७.२.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना तथा कार्यक्रम र आयोजनाको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार संगठन, मानव संशाधन र सेवा प्रवाह उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहाय अनुसार रहेको छ :

सूचक	एकाइ	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४

सूचक	एकाइ	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
गाउँपालिकामा कार्यरत जनशक्ति	संख्या				
गाउँपालिकामा कार्यरत प्राविधिक जनशक्ति	संख्या				
सेवाग्राही सन्तुष्ठी दर	प्रतिशत				
लिसा स्वमूल्यांकनमा प्राप्तांक	सूचकांक				
क्षमता विकास कार्यक्रमवाट लाभान्वित जनप्रतिनिधि, पदाधिकारी, सरोकारवाला, संघसंस्था, गैसस, कर्मचारी	संख्या				
कार्यसम्पादन करारगरिएको तथा कार्य विवरण दिई कार्यसम्पादन गर्ने कर्मचारी	संख्या				

स्रोत: गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

७.२.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

गाउँपालिकाको उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा संगठन, क्षमता विकास र सेवा प्रवाह उपक्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार

७.२.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको संक्षिप्त विवरण देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
१	जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीहरुको क्षमता विकास	जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीहरुको दक्षता वृद्धि गर्नु	सालवसाली		जनप्रतिनिधि र कर्मचारीहरुको क्षमता विकास भई सेवा प्रवाह प्रभावकारी हुनेछ ।
२	संगठन, मानव संशाधन, क्षमता विकास र सेवा प्रवाह सुदृढीकरण कार्यक्रम	स्थानीय सेवा, संगठन, मानव संशाधन र कार्य सम्पादनमा अभिवृद्धि गर्नु	सालवसाली		कार्यसम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन प्रणाली लागू भई सेवा प्रवाहको स्तरमा ५० प्रतिशतले सुधार हुनेछ ।
३	कार्यालयमा प्रविधिहरुको व्यवस्थापन	प्रविधियुक्त कार्यालय बनाउनु	सालवसाली		कार्यालयहरुमा प्रविधि जडान भई सेवा समयमा नै प्रदान हुनेछ ।

क.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
	जम्मा				

७.२.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान

संविधान, संङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय नीति र कानून बमोजिम संगठन, दक्ष मानव संशाधन, सीप र दक्षतामा अभिबृद्धि भएमा अपेक्षित नतिजा हुनेछ । उपरोक्त व्यवस्था हुन नसकेमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम रहेकोछ ।

७.३ राजस्व तथा स्रोत परिचालन

७.३.१ पृष्ठभूमि

संविधानले वित्तीय संघीयताको मान्यता अनुसार स्थानीय सरकारलाई विभिन्न कर तथा गैर करहरू लगाउने र उठाउने अधिकार दिएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद ९ दफा ५५ देखि ६८ सम्म स्थानीय तहले प्रयोग गर्न पाउने आर्थिक अधिकार एवं यसको सीमा समेत निर्धारण गरेको छ । अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहले लगाउन पाउने कर, संकलन गर्न सक्ने राजस्व, प्राप्त गर्ने अनुदान, राजस्व बाँडफाँट तथा आर्थिक सहयोग सम्बन्धमा स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ । यिनै संबैधानिक र कानूनी प्रावधान अनुसार स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्र राजस्व संकलन, वजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्न सक्ने हुँदा यसलाई अझ व्यवस्थित र पारदर्शी ढंगबाट अधिकारको प्रयोग हुने अवस्था निर्माण गर्न आवश्यक रहेको छ ।

तातोपानी गाउँपालिकाको आन्तरिक आयमा तुलनात्मक रुपमा कर राजस्वकै भूमिका उल्लेख्य छ । यसमा सम्पत्ति कर, व्यवसाय कर, जडिबुटी संकलन तथा बिक्री वितरण र घर वहाल करको योगदान वढी छ । कूल आन्तरिक आयमा कर राजस्वको योगदान न्यून छ र गैरकर राजस्वको योगदान आन्तरिक आयमा तुलनात्मक रुपमा वढी छ । गैरकर राजस्व अन्तर्गत खासगरी सिफारिस तथा प्रमाणित शुल्कको भूमिका अग्रणी छ । गाउँपालिकाको कूल श्रोतमा आन्तरिक आयको हिस्सा केवल ज्यादै न्यून जसले वाह्य आयमा पालिकाको परनिर्भरता अधिक देखिन्छ ।

मनोरन्जन कर, वजार, विज्ञापन कर, कवाडी तथा जीवजन्तु कर, प्राकृतिक श्रोत शुल्क, पर्यटन शुल्क, आदिबाट गाउँपालिकाले राजस्व सङ्कलन गर्न सक्ने सम्भावना भएरपनि आर्थिक वर्ष २०७७/७८ सम्ममा पनि खासै पहल हुन सकेको देखिदैन । प्राकृतिक श्रोत अन्तर्गत गिटी, ढुङगा, वालुवा तथा स्लेटको सम्भावना पनि अधिक छ । वातावरणीय परीक्षणका आधारमा यसको उत्खनन हुन सकेमा गाउँपालिकाको आन्तरिक आयमा यसको योगदान पनि उल्लेख्य हुन सक्छ ।

यसैगरी वाह्य श्रोततर्फ आर्थिक वर्ष २०७८/७९ मा रु.४१ करोड ६५ लाख ७९ हजार अनुमान गरिएको थियो भने आर्थिक वर्ष २०७९/८० का लागि रु.५६ करोड ५९ लाख १३ हजार अनुमान भएको छ । अघिल्लो वर्षको तुलनामा आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा करीव ३५.८५ र आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा १७.२२ प्रतिशतले वृद्धि अनुमान गरिएको छ । वाह्य श्रोतहरुमा सशर्त अनुदान, वित्तीय समानीकरण, र राजस्व वाँडफाँडको क्रमशः भूमिका उल्लेख्य छ । संघ तथा प्रदेश सरकारवाट सशर्त अनुदान वढ्दो र वित्तीय समानीकरण, राजस्व वाँडफाँड घट्दो दरमा रहेकोले पालिकाका आवश्यकताहरु परिपूर्तिमा विस्तारै कठिन हुन सक्ने देखिन्छ ।

७.३.२ समस्या तथा चुनौति

गाउँपालिकाको विद्यमान आर्थिक तथा सामाजिक स्थितिका सूचकहरु कमजोर रहेकाले आगामी वर्षहरूका वित्तीय व्यवस्थापन गर्न त्यति सहज छैन । बढ्दो जनअपेक्षाको तुलनामा गाउँपालिकाको न्यून श्रोतबाट सार्वजनिक खर्च र सेवाको बीचमा तादात्म्यता कायम गर्न निकै कठिन हुने देखिन्छ । गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक स्थितिमा सुधार ल्याई जनताको आधारभूत सेवा र सुविधालाई प्रभावकारी रूपले सहज पहुँच पुऱ्याउन आवश्यक पर्ने पूँजीगत लगानी लगायतको कार्यक्रम खर्च र सामाजिक सुरक्षा तथा चालु खर्च गरी कूल व्ययको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसैगरी उपलब्ध श्रोत साधनको ठूलो अंश उपभोगमा (चालु) खर्च गर्नुपर्ने बाध्यताले बिकास कार्यका लागि थोरै मात्र खर्च गर्न सकिने अवस्था विद्यमान छ ।

गाउँपालिकाको राजस्व संकलनको सम्भावना रहे तापनि आवश्यक सूचना प्रविधिमैत्री राजस्व संकलन व्यवस्था, कार्यविधि तथा मापदण्ड, कर्मचारीको अभाव जस्ता कारणले गर्दा सम्भावनाको न्युन राजस्व मात्र संकलन भइरहेको छ । विषय क्षेत्रगत रूपमा बजेट विनियोजन सन्तुलित नभएको र रोजगार, उत्पादनमूलक, सामाजिक क्षेत्र तथा आयमूलक आयोजना तथा कार्यक्रममा लगानी अपेक्षाकृत रुपमा कमजोर रहेको छ । राजस्व सुधार कार्ययोजना तयार नभएको र करको दर र दायरामा अध्ययन नभएकोले स्थानीय राजस्व संकलन व्यवस्थित हुन सकेको छैन । कर शिक्षा संचालन भएको छैन र स्थानीय करदाताहरुलाई गाउँपालिकाले कर भुक्तानीमा आकर्षित गर्न चुनौति रहेको छ ।

७.३.३ लक्ष्य

"आन्तरिक आय थप सवल, व्यवस्थित र अनुमानयोग्य बनाउने"

७.३.४ उद्देश्य

१. राजस्व प्रशासन थप सक्षम तथा करदातामैत्री बनाउनु ।

२. आन्तरिक राजस्व परिचालन वृद्धि गर्नु ।

७.३.५ रणनीति

१. राजस्व प्रशासनको सुदृढिकरण गर्ने र करदातामैत्री बनाउने ।

२. करदाता र गाउँपालिकाबीच सम्बन्ध सुदृढ गर्ने ।

३. करको दाता वृद्धि गर्ने ।

४. सरोकारवालाहरुसंग समन्वय र सहकार्य वृद्धि गर्ने ।

७.३.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना र कार्यक्रम तथा आयोजनाको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार राजस्व तथा स्रोत परिचालन उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य देहाय अनुसार रहेको छ :

सूचक	एकाइ	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
प्रतिव्यक्ति बार्षिक बजेट लगानी	रु. हजारमा				
बार्षिक आन्तरिक आय रकम	रु.लाखमा				
कुल बार्षिक बजेट	रु.लाखमा				

सूचक	एकाइ	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
लैङ्गिक उत्तरदायी वजेट विनियोजन	प्रतिशत				
कर योग्य करदाता मध्ये करमा आवद्ध करदाताहरु	थप प्रतिशत				
पूँजी निर्माण क्षेत्रमा भएको लगानी (कूल वजेटको)	प्रतिशत				
राजस्व प्रशासनप्रति नागरिकको संतुष्टी	तह	मध्यम	उच्च	उच्च	उच्च
आन्तरिक राजस्व वृद्धि दर	प्रतिशत				

स्रोत: गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८१

७.३.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

गाउँपालिकाको उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा तयार राजस्व तथा स्रोत परिचालन उपक्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहायअनुसार रहेको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार

७.३.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको राजस्व तथा स्रोत परिचालन उपक्षेत्रको संक्षिप्त विवरण देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/ आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
१	राजस्व संकलन सप्ताह तथा जनचेतना कार्यक्रम	राजस्व संकलन वृद्धि गर्नु	सालवसाली		स्थानीय राजस्व सम्बन्धी सचेतना भई राजस्व संकलन वृद्धि हुनेछ ।
२	राजस्व सूचना व्यवस्थापन तथा सुदृढीकरण कार्यक्रम	आन्तरिक तथा बाह्य स्रोत परिचालनमा वृद्धि गर्नु	सालवसाली		आन्तरिक तथा वाह्य स्रोत परिचालनमा वृद्धि हुनेछ ।
३	राजस्व सुधार योजना, सफ्टवेयर जडान, तथ्यांक संकलन र विश्लेषण	राजस्व संकलन प्रक्रियालाई व्यवस्थित गर्नु	सालवसाली		राजस्व संकलन प्रक्रिया र परिचालन व्यवस्थित हुनेछ ।
	जम्मा				

७.३.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानुमान

संविधान, संङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय नीति र कानून बमोजिम तिनै तहका सरकार, गैसस, समुदाय, सहकारी र नीजि क्षेत्र बीचको समन्वय, स्रोत साधन, प्रविधि र दक्ष मानव संशाधन परिचालन नभएमा उपलब्धी हासिल गर्न जोखिम रहने छ । अपेक्षित नतिजा प्राप्तिका लागि तीनै तहका सरकारबीच समन्वय, स्थानीय जनताको सहभागिता, कर्मचारीको दक्षता र जनप्रतिनिधिहरुको क्रियाशिलताले सहयोग गर्नेछ ।

७.४ तथ्यांक प्रणाली र योजना तथा विकास व्यवस्थापन

७.४.१ पृष्ठभूमि

गाउँपालिकाको विकासलाई दिगो, समावेशी तथा उत्थानशील बनाउने ध्येयका साथ गाउँपालिकाले बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तयार गरी कार्यान्वन गरिरहेको छ । गाउँपालिकाको समष्टिगत विकासलाई मार्गदर्शन गर्न आवधिक योजना र मध्यमकालीन खर्च संरचना मार्फत प्राथमिकता क्षेत्र तथा आयोजना र कार्यक्रममा स्रोत सुनिश्चित गर्ने र मध्यमकालीन खर्च संरचना अनुसार बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन र नतिजामुखी विकास पद्धति कार्यान्वयनमा ल्याउन उपयुक्त हुन्छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को परिच्छेद ६ मा स्थानीय सरकारहरूको योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन सम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ । सो ऐनको दफा २४ (१) मा गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा स्थानीय स्तरको विकासको लागि आवधिक, वार्षिक, रणनीतिगत, विषय क्षेत्रगत मध्यकालिन तथा दीर्घकालिन विकास योजना बनाई लागू गर्नुपर्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ । सोही दफाको उपदफा २ मा स्थानीय तहले योजना बनाउँदा ध्यान दिनुपर्ने विषयहरू उल्लेख गरिएको छ भने उफदफा ३ मा योजना बनाउँदा प्राथमिकता दिनुपर्ने विषयहरूको सूची रहेको छ ।

गाउँ सभाबाट न्यायिक समिति, विधायन समिति, लेखा समिति र कार्यपालिकाबाट योजना तर्जुमा, शिक्षा, स्थानीय विपद् व्यवस्थापन लगायत विषयगत समिति गठन भई क्रियाशिल उन्मुख छन् । साथै सेवाग्राही तथा लक्षित समुदाय र नागरिक समाजको समेत सहभागितामा सहभागितामूलक योजना तर्जुमाको अभ्यास गरी गाउँसभाबाट स्वीकृत नीति तथा बजेट र कार्यक्रमलाई बजेट पुस्तिका, वेवसाइट र सूचना पाटीमार्फत् सार्वजनिक गर्ने अभ्यास भइरहेको छ । नवनिर्वाचित जनप्रतिनिधिहरुको गाउँपालिकाको समग्र विकासका लागि लगनशिलता र प्रतिवद्धता रहेको छ भने कर्मचारीहरुबाट नीतिसंगत विकास र स्थानीय सरकारको अधिकार क्षेत्रबाट विकास प्रक्रियालाई अगाडी बढाउन क्रियाशिल रहेका छन् । गाउँपालिकाको तथ्यांक व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउन आवश्यक रहेको छ ।

७.४.२ समस्या तथा चुनौति

शासन सञ्चालन, योजनाबद्ध विकास र मापदण्ड अनुसार सेवा तथा सुविधा प्रवाह गर्न आवश्यक स्रोत परिचालन र दक्षतामा कमी रहेको छ । योजना तथा बजेट तर्जुमा, वित्तीय व्यवस्थापन, लेखा परीक्षण र निर्णय प्रक्रियामा समावेशिता, सहभागिता र पारदर्शितामा सुधार गर्नुपर्ने प्रर्याप्त स्थान छन् ।

गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, प्राथमिकता तथा रणनीतिसहित आवधिक योजना तयार भएपनि गाउँपालिकाको विकासको अग्रणी क्षेत्रहरूको गुरुयोजना तर्जुमा हुन सकेको छैन । सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादनमा अन्तर सरकार, नीजि क्षेत्र र गैसस र समुदायमा आधारित संस्थासँग संयन्त्रको विकास गरी प्रभावकारी समन्वय, सहकार्य र साझेदारी हुन सकेको छैन । प्रचुर सम्भावनाका बाबजुद नीजि क्षेत्र र गैर सरकारी क्षेत्रसँगको साझेदारीलाई अपेक्षाकृत परिचालन गर्न सकिएको छैन ।

७.४.३ लक्ष्य

"विकास गतिविधिलाई वढीभन्दा वढी नतिजामुखी बनाउने"

७.४.४ उद्देश्य

१. गाउँपालिकाको विकास गतिविधि समावेशी, सहभागितामूलक र पारदर्शी बनाउनु ।

२. अनुगमन तथा मूल्यांकन विश्वसनीय र भरपर्दो बनाउनु ।

७.४.५ रणनीति

१. योजना प्रक्रिया सरल तथा नागरिकमैत्री बनाउने ।

२. गैसस, नीजि क्षेत्र, समुदायमा आधारित संस्थासंगको समन्वय र साझेदारीमा अभिवृद्धि गर्ने ।

३. योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमनलाई सूचनामा आधारित सहभागितामूलक र नतिजामूलक बनाउने ।

७.४.६ नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

योजना र कार्यक्रम तथा आयोजनाको अपेक्षित नतिजाको आधारमा तयार योजना तथा विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य तल प्रस्तुत गरिएको छ :

सूचक	एकाइ	चालु आ.व.सम्मको अनुमानित उपलब्धि	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४
समावेशी सहभागितामा सम्पन्न भएका आयोजनाहरु	प्रतिशत				
तोकिएको नतिजा हासिल भएका आयोजनाहरु	प्रतिशत				
समयमा नै सम्पन्न आयोजनाको अनुपात	प्रतिशत				
नियम अनुसार अनुगमन प्रतिवेदन भएका परियोजना/ कार्यक्रम					
समुदाय, सहकारी, नीजि क्षेत्र, गैसस, सहयोगी र नागरिक समाज संस्थाको लगानी अंश	प्रतिशत				

स्रोतः गाउँपालिकाको आवधिक योजना, २०८०

७.४.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

गाउँपालिकाको उपलब्ध बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन, कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण र मध्यमकालीन बजेट खाकाको आधारमा तथ्यांक प्रणाली र योजना तथा विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको खर्च र सोको स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार

आर्थिक वर्ष	बजेट सीमा (रु.)			बजेटको श्रोत (रु.)		
	कुल	चालु	पुँजीगत	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार

७.४.८ कार्यक्रम आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

कार्यक्रम तथा आयोजनाको उद्देश्य, अवधि, लागत तथा तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको योजना तथा विकास व्यवस्थापन उपक्षेत्रको संक्षिप्त विवरण देहाय अनुसार तल प्रस्तुत गरिएको छ :

क्र.सं.	उपक्षेत्र/कार्यक्रम/ आयोजना	उद्देश्य	अवधि (शुरु र समाप्ति)	कुल लागत	अपेक्षित नतिजा
१	तथ्यांक प्रणाली सम्बन्धी सामग्री जडान र परिचालन	गाउँपालिकाको तथ्यांक व्यवस्थित गर्नु	सालवसाली		गाउँपालिकाको सम्पूर्ण तथ्यांक व्यवस्थित भएको हुनेछ ।
२	तथ्याङ्क, योजना तथा विकास व्यवस्थापन कार्यक्रम	गाउँपालिकाको प्रगति समीक्षा गर्नु	सालवसाली		आवधिक रुपमा गाउँपालिकाको प्रगति समीक्षा भएको हुनेछ ।
३	आयोजनाहरुको अनुगमन र मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापना तथा क्षमता विकास	आयोजना अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रणालीको विकास गर्नु	सालवसाली		
४	विषयगत गुरुयोजना, आयोजना बैंक, मध्यमकालिन खर्च संरचना अद्यावधिक	योजनाहरु समय सापेक्ष रुपमा अद्यावधिक गर्नु	सालवसाली		गाउँपालिकाका विकास गतिविधिहरु प्रक्रियागत रुपमा अगाडी बढेको हुनेछ ।
	जम्मा				

७.४.९ जोखिम पक्ष तथा पूर्वानूमान

सूचना तथा जानकारीलाई संस्थागत गर्ने सम्वन्धमा दक्ष जनशक्तिको अभावमा तथ्यांक व्यवस्थापन र विश्लेषण नहुने जोखिम रहेको छ । संविधान, संङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय नीति र कानून बमोजिम तिनै तहका सरकारका निकायहरु र गैसस, समुदाय, सहकारी र नीजि क्षेत्र बीचको समन्वय, स्रोत साधन, प्रविधि र दक्ष मानव संशाधन सहज उपलब्ध भएमा अपेक्षित नतिजा हुनेछ ।

अनुसूची १ : मध्यमकालिन खर्च संरचना तर्जुमा सम्वन्धी कार्यदल

क्र.सं.	समितिका पदाधिकारी		जिम्मेवारी
१.	श्री तिर्थ बहादुर कठायत	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	- संयोजक
२.	श्री अंगराज डाँगी	प्रमुख, प्रशासन शाखा	- सदस्य
३.	श्री गुरु प्रसाद चौलागाई	प्रमुख, स्वास्थ्य शाखा	- सदस्य
४.	श्री विष्णु बहादुर रावल	प्रमुख, पशु सेवा शाखा	- सदस्य
५.	श्री डिल्ली बुढा	प्रमुख, प्राविधिक शाखा	- सदस्य
६.	श्री शिव राज न्यौपानै	प्रमुख, लेखा शाखा	- सदस्य
७.	श्री शान्ती झाँक्री	प्रमुखा, महिला विकास शाखा	- सदस्य
८.	श्री बालकृष्ण चौलागाई	प्रमुख, पंजिकरण शाखा	- सदस्य
९.	श्री ओम बहादुर चन्द	प्रमुख, योजना शाखा	- सदस्य सचिव

अनुसूचि २ : मध्यकालिन खर्च संरचना तर्जुमा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रमका सहभागीहरुको नामावली

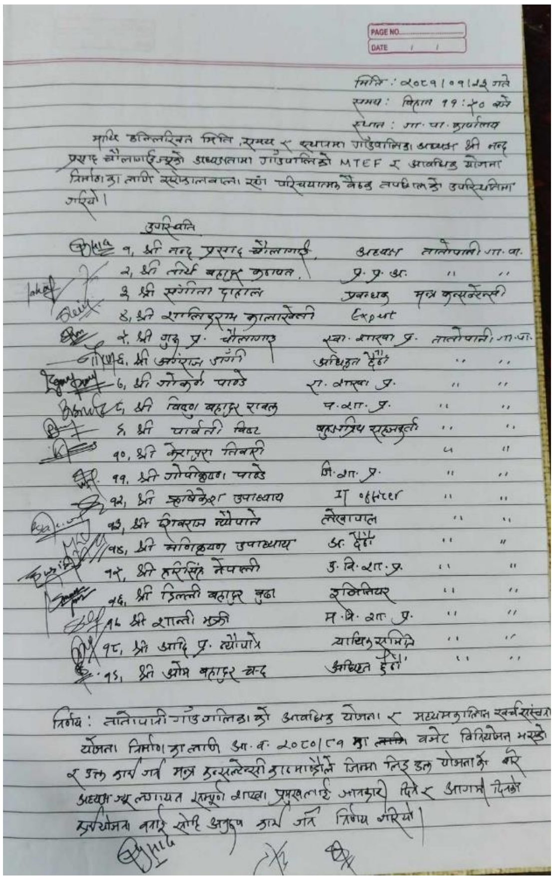

PAGE NO.

DATE / /

मिति : २०८१।०१।२३ गते

समय : बिहान ११:२० बजे

स्थान : गा. पा. कार्यालय

माथि उल्लेखित मिति, समय र स्थानमा गाउँपालिका अध्यक्ष श्री नन्द प्रसाद चौलागाईंज्यूको अध्यक्षतामा गाउँपालिकाको MTEF र आवधिक योजना निर्माणका लागि सरोकारवाला संग परिचयात्मक बैठक तपशिलको उपस्थितिमा गरियो।

उपस्थिति

१, श्री नन्द प्रसाद चौलागाईं	अध्यक्ष	तातोपानी गा. पा.	
२, श्री तीर्थ बहादुर कठायत	प्र. प्र. अ.	,,	,,
३ श्री संगीता दाहाल	प्रबन्धक	मन्त्र कन्सल्टेन्सी	
४, श्री शालिग्राम कालाखेती	Expert		
५, श्री गुरु प्र. चौलागाईं	स्वा. शाखा प्र.	तातोपानी गा.पा.	
६, श्री अंगराज जंगी	अधिकृत छैठौं	,,	,,
७, श्री जोकर्ण पाण्डे	रा. शाखा प्र.	,,	,,
८, श्री विष्णु बहादुर रावल	प.शा. प्र.	,,	,,
९, श्री पार्वती बिष्ट	बहुउद्देश्य सहजकर्ता	,,	,,
१०, श्री केशपुरा तिवारी		,,	,,
११, श्री गोपीकृष्ण पाण्डे	जि.शा. प्र.	,,	,,
१२, श्री हृषिकेश उपाध्याय	IT officer	,,	,,
१३, श्री शिवराज न्यौपाने	लेखापाल	,,	,,
१४, श्री मणिकृष्ण उपाध्याय	अ. छैठौं	,,	,,
१५, श्री हरिसिंह नेपाली	उ. बि. शा. प्र.	,,	,,
१६, श्री डिल्ली बहादुर बुढा	इन्जिनियर	,,	,,
१७ श्री शान्ती भण्डारी	म. बि. शा. प्र.	,,	,,
१८, श्री आदि प्र. न्यौपाने	न्यायिक समिति	,,	,,
१९, श्री ओम बहादुर चन्द	अधिकृत छैठौं	,,	,,

निर्णय : तातोपानी गाउँपालिकाको आवधिक योजना र मध्यमकालिन खर्च संरचना योजना निर्माणका लागि आ. व. २०८०।८१ मा ~~लागि~~ बजेट विनियोजन भएको र उक्त कार्य गर्न मन्त्र कन्सल्टेन्सी प्रा. लि. माण्डौले जिम्मा लिई उक्त योजनाको बारे अध्यक्षज्यू लगायत सम्पूर्ण शाखा प्रमुखलाई जानकारी दिने र आगामी दिनको कार्ययोजना बनाई सोही अनुरुप कार्य गर्ने निर्णय गरियो।

अनुसूचि २ : मध्यकालिन खर्च संरचना तर्जुमा सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रमको तस्विरहरु

फोटो १ : मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा अभिमुखीकरण कार्यक्रममा उपस्थित तातोपानी गाउँपालिकाका सरोकारवालाहरु

फोटो २ : मध्यमकालीन खर्च संरचना अभिमुखीकरण कार्यक्रममा सञ्चालन गर्दै तातोपानी गाउँपालिकाका योजना अधिकृत श्री ओम बहादुर चन्द